

Książd Augustyn Weltzel

**Pomniki pobożności
po ślachtetnej rodzinie hrabiów
z Gaszyna w Górnym Szląsku**

Opole 2003

**Pomniki pobożności
po ślachtetnej rodzinie hrabiów
z Gaszyna w Górnym Szląsku**

UNIWERSYTET OPOLSKI * WYDZIAŁ TEOLÓGICZNY

Seria: Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, nr 24

Ksiądz Augustyn Weltzel

**Pomniki pobożności
po ślachtetnej rodzinie hrabiów
z Gaszyna w Górnym Szląsku**

Słowo wstępne

bp Jan Kopiec

Wstęp, przypisy i opracowanie

Józef Pixa

Opole 2003

Pracę ks. Augustyna Weltzla wydano na podstawie tekstu zamieszczonego w numerze nr 19 „Towarzystwa Bożego Grobu”, który ukazał się drukiem w Gliwicach w roku 1877 oraz tekstu drukowanego w odcinkach w „Katoliku” (numery 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66) wychodzącego w Królewskiej Hucie (Chorzów) w roku 1882.

Redakcja książki i projekt okładki: *Józef Pixa*

Łamanie: Wydawnictwo Świętego Krzyża w Opolu

Na okładce: herb Gaszynów z kościoła św. Mikołaja w Żyrowej

©

Oddział Opolski

Katolickiego Stowarzyszenia Civitas Christiana

pl. św. Sebastiana 3, 45-030 Opole, tel. (0 77) 454-25-64

Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa

ul. 1-go Maja 13/2, 45-068 Opole

Uniwersytet Opolski – Wydział Teologiczny

ul. Drzymały 1a, 45-342 Opole

Wydawcy składają serdeczne podziękowanie Elektrowni „Opole” w osobie jej Prezesa Pana Henryka Szendery za wsparcie finansowe tej edycji książkowej, dzięki któremu pozycja ta mogła się ukazać.

ISBN 83-906929-3-7

Druk: Drukarnia Wydawnictwa Świętego Krzyża w Opolu

45-007 Opole, ul. Katerdalna 4, tel. (0 77) 453-94-93

e-mail: sekretariat@wydawnictwo.opole.pl

Słowo wstępne

Przemawia do nas z kart tej książki ks. Augustyn Weltzel, znany i zasłużony uczony, chociaż jako duszpasterz był tylko wiejskim proboszczem w Tworkowie na pięknej ziemi raciborskiej, obdarzony zaszczytnym tytułem „śląskiego Tacyty”. To on otwiera przed nami bogactwo wiedzy o dziejach naszej ziemi, zdobytej wytrwałą i mrówczą pracą badawczą. Umiłowanie starych dokumentów, w których zaklęte zostały losy i serca dawnych pokoleń, stworzyły mu przestrzeń duchową, którą sam wypełniał całym swoim życiem. Najpierw jednak musiało być umiłowanie rodzinnej ziemi górnośląskiej, z którą się utożsamiał, którą ukochał i postanowił ją lepiej zrozumieć.

Nie miał pretensji by uchodzić za ostateczną wyrocznię, ale miał świadomość swej kompetencji. Umiał odkrywać ciągle niezgłębione rejony poznawcze, wiedział o co pytać i jak korzystać z mądrości innych. Następnie sam tworzył własne i oryginalne ujęcia. Do dziś właściwie bez sięgania do publikacji A. Weltzla nie sposób uprawiać historii Górnego Śląska, i to zarówno w zakresie przeszłości kościelnej, jak i powszechnej, politycznej oraz społecznej.

Sam nie był synem tej ziemi; wyrósł i wychował się na ziemi dolnośląskiej, w Jelczu koło Oławy, a ochrzczony został w Miłoszycach. Praca kapłańska – po okresach duszpasterskiej posługi na Dolnym Śląsku i w brandenburskiej części diecezji wrocławskiej – związała go potem, już do śmierci, z Tworkowem i ziemią raciborską. Liczne rocznicowe obchody łączące się z jubileuszami 180. rocznicy urodzin, 140. rocznicy pobytu w Tworkowie czy stuleciem śmierci w 1997 r. – w czym sam uczestniczyłem – były okazją do wydobywania tej postaci przed oczy obecnych mieszkańców.

Czy możemy się od ks. A. Weltzla czegoś dziś nauczyć? Na początku staje odwieczne niemal pytanie o jego świadomość narodową i popieranie konkretnej opcji. Nie ulega wątpliwości, że języka polskiego uczył się dopiero całkiem świadomie w dojrzałym życiu. W jego twórczości prac publikowanych w języku polskim nie było zbyt wiele. Ale uczciwe nastawienie, by dawać świadectwo prawdzie o obliczu tej ziemi należało do fundamentalnej postawy tego uczonego. Uczyło ono rzetelności wobec charakteru i przeszłości tej ziemi oraz jej mieszkańców. I prowadziło do jej umiłowania i służenia jej całym swym zaangażowaniem. I tego możemy się uczyć my obecni mieszkańcy. Mimo upływu przeszło już stu lat od śmierci tego zasłużonego raciborzanina, niezmiennie pozostaje przesłanie, które reprezentował on w swoim życiu, posłudze kapłańskiej i naukowej aktywności.

Prezentowana praca ks. A. Weltzla *Pomniki pobożności po ślacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Śląsku* jest jedną z nielicznych napisanych i wydrukowanych w języku polskim. Ukazała się ona w odciinkach na łamach prawie nieznanego dziś czasopisma „Towarzystwo Bożego Grobu”. Tym sposobem udostępniona zostaje naszemu społeczeństwu rzadka gawęda o rodzie Gaszynów, który tak mocno wpisał się w dzieje Górnego Śląska. W swej formie jest to genealogiczny wywód, bardzo rzetelnie udokumentowany źródłowo, w którym wierność dla treści dokumentów była szczególnie zobowiązaniem i znamięciem naukowego podejścia ks. A. Weltzla. Jego pisarstwo historyczne obfitowało bowiem w drobiazgowo wyłuskiwanie informacji przez każdego następnego badacza i zwykłego czytelnika i przez to pozostaje zawsze rzetelnym przekazem historiograficznym. Dzięki tej źródłowej wierności indywidualne rysy kolejnych pokoleń Gaszynów nakładają się w narracji ks. A. Weltzla na dzieje całej krainy górnośląskiej, jak też zgromadzone echa szersze, zbierane z całego Śląska. Kolejne dzieje tego rodu uczą nas historii całej dzielnicy, co zasługuje ze wszech miar na polecenie i wyrażenie zachęty, aby każdy dzisiaj sięgnął do tej pozycji, bardzo starannie opracowanej i wydanej przez Opolski Oddział Katolickiego Stowarzyszenia Civitas Christiana oraz Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa w Opolu w Serii Uniwersytetu Opolskiego „Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku”..

Szczególne słowa uznania i szacunku należą się Panu Józefowi Pixie za podjęcie tego edytorskiego wysiłku. Ponowne odczytanie tego dokumentu, uwzględniającego wiele źródłowych przekazów, do których dziś dostęp już jest często niemożliwy, wymagało skrupulatnej lektury i znajomości faktów oraz odpowiedniej umiejętności ich interpretowania. Rolę dobrego wprowadzenia pełni szkic o ks. A. Weltzlu i jego twórczości historycznej. Mogę zapewnić, że trud podjętej lektury opłaci się sownie, dając lepsze zrozumienie bogatej panoramy naszych dziejów, z losami Góry Świętej Anny na czele.

Opole, 10 marca 2003 r.

Jan Kopiec, bp

Przedmowa

W ostatnich czasach daje się zauważyć wielkie zainteresowanie młodzieży i dorosłych tzw. edukacją regionalną. Praca ks. Augustyna Weltzla należy dzisiaj do ważnych już źródeł historycznych, poświęconych historii rodu Gaszynów, między innymi twórców i fundatorów klasztoru i kalwarii na Górze Świętej Anny. Nie sposób obecnie rozpatrywać historii Śląska bez znajomości dziejów tego rodu. Prezentowana praca wydrukowana była w roku 1877 w czasopiśmie „Towarzystwo Bożego Grobu”, którego jedyny egzemplarz znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie. W roku 1882 dzieło zostało ponownie opublikowane w odcinkach w „Katoliku” wychodzącym wówczas w Królewskiej Hucie (Chorzowie). Ogłoszenie drukiem tej pracy w formie książki uchroni od zapomnienia to ważne dzieło historyczne i pozwoli zaznajomić się z nim szerokim rzeszom miłośników historii Śląska.

Oryginalny tekst ks. A. Weltzla został przygotowany do druku zgodnie z wytycznymi zawartymi w pracy Konrada Górskiego *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Wrocław 1955. Interpunkcja została uwspółcześniona. Poprawione zostały wszystkie błędy pisowni. Zachowano jedynie oryginalny tytuł pracy oraz brzmienie wyrazu „Szląsk” co jest wyrazem pewnej archaiczności tekstu. Czeskie nazwy miejscowości zostały podane w wersji oryginalnej oprócz nazw dużych miast, takich jak: Ostrawa czy Opawa. Pisownię nazwiska Oppersdorf przyjęto przez jedno „f”, zgodnie z ustaleniami przedstawicieli tego rodu mieszkającymi w Niemczech.

Przeszło dwieście przypisów dodanych do tekstu pozwala prześledzić, do czasów nam współczesnych, dzieje wielu pozostałości materialnych po sławnym rodzie Gaszynów. Obszerny wstęp przybliży

postać autora, jak i okoliczności powstania dzieła. W książce zamieszczono również kompletną bibliografię prac ks. Augustyna Weltzla, oraz znaczną bibliografię przedmiotową, 67 zdjęć i ilustracji wzbogaca atrakcyjność wydawnictwa.

Zebranie tego materiału ikonograficznego i faktograficznego nie byłoby możliwe bez pomocy życzliwych ludzi. Dlatego chciałbym w tym miejscu podziękować Księżom Proboszczom parafii, które odwiedziłem, idąc śladem monografii historycznej rodu Gaszynów, napisanej przez ks. A. Weltzla. Składam serdeczne wyrazy wdzięczności Księżom Proboszczom parafii Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach, parafii w Krowiarkach, Makowie i Kotorzu Wielkim, Ojcom Franciszkanom z Góry Świętej Anny, jak i z Wrocławia Karłowic.

Słowa szczególnej podziękuję kieruję do Pani mgr Moniki Choroś z Instytutu Śląskiego w Opolu, która pomogła mi rozszyfrować wiele miejscowości, były one trudne do zidentyfikowania, ponieważ ks. A. Weltzel pisał je często w języku polskim, lecz w brzmieniu niemieckim.

Dziękuję Panu dr. Ryszardowi Kinclowi z Raciborza za łaskawe przejrzenie maszynopisu i cenne uwagi merytoryczne.

Słowa wdzięczności kieruję do Ks. Bp. Jana Kopca, który zaszczylił tę publikację swoim słowem wstępnym i służył cennymi uwagami edytorskimi.

Na koniec słowa podziękowania należą się darczyńcom, a więc tym, dzięki którym ta książka może się w ogóle ukazać. Dziękuję Prezesowi Elektrowni „Opole” Panu Henrykowi Szenderze, który swoją życzliwością zachęcił mnie do wydania tej pozycji w bogatszej szacie graficznej. Sądzę, że fakt ten jest godnym naśladowania przykładem właściwie pojętego mecenatu kultury sprawowanego przez duże zakłady przemysłowe.

W uroczystość św. Józefa,
19 marca 2003 r.

Józef Pixa

Ksiądz Augustyn Bogisław Weltzel (1817–1897) – śląski Tacyt

Istnieje w języku łacińskim określenie *genius loci*, czyli duch opiekuńczy lub sprawczy danego miejsca. Ów *genius loci* sprawia, że w danym miejscu tworzą osobistości niezwykle, wpisujące się na stałe w poczet wielkich ludzi swojej epoki. Takim *genius loci* był zapewne Tworków, mała podraciborska miejscowość licząca dzisiaj ok. 2,5 tys. mieszkańców. To w Tworkowie na początku XIX w. był wikarym ks. Karl Groman, autor serii źródłowych rozpraw dowodzących, że pierwsze polskie zdanie napisane zostało w 1241 r. w Raciborzu. W latach 1832–1838 był tam proboszczem ks. Szymon Perzich, autor modlitewników, kancjonałów i homilii. W latach 1857–1897 posługę w Tworkowie sprawował proboszcz ks. Augustyn Weltzel, największy dziejopisarz Górnego Śląska. Po nim proboszczem został ks. Józef Gregor, poeta i pisarz, działacz narodowy i społeczny. Z Tworkowa pochodzili: błogosławiony ks. Emil Szramek – naukowiec i działacz oświatowy, ks. Emil Drobný – publicysta, folklorysta oraz działacz oświatowy, jak również Ludwik Bielaczek – pisarz ludowy i autor wspomnień¹.

Nie ma w Polsce drugiego takiego miejsca, z którym wiązałoby się aż siedem postaci, wchodzących na stałe do historii tej ziemi. Jedną z nich, jak już wspomniano, był ks. Augustyn Bogisław Weltzel nazywany śląskim Tacytem, jako że od początku fascynowała go historia i w tej dziedzinie wpisał się na stałe w poczet wielkich ludzi śląskiej ziemi.

¹ R. K i n c e l, *Największy dziejopisarz Górnego Śląska*, „Zeszyty Raciborskie Strzecha”, 1997, t. 6, s. 7.

Augustyn Bogisław Weltzel urodził się 9 kwietnia 1817 r. w Jelczu koło Oławy. Ochrzczony został w parafii Miłoszyce. Dwanaście lat po śmierci ks. A. Weltzla, jego następcą na tworkowskiej parafii, ks. Józef Gregor, wydał obszerną monografię śląskiego Tacyta². Ksiądz J. Gregor pisząc tę monografię stwierdza, że ma przed sobą świadectwo chrztu Augustyna Bogisława Weltzla. Ojciec Augustyna Karol pochodził z Dąbrowy, leżącej w pobliżu Opola. Był pracownikiem leśnym u hrabiego Saurma-Jeltsch. Matka Zuzanna Maria Anna z domu Adam zmarła w 1870 r. w Tworkowie przeżywszy lat 82. Była córką muzyka z Olesna.

Rodzina Weltzlów była liczna, toteż na pieniądzech im nigdy nie zbywało. Pobożni rodzice dwunastoletniego Augustyna Bogisława, któremu nie wystarczała jednoklasowa szkoła wiejska, posłali go w 1829 r. do szkoły św. Wincentego we Wrocławiu. Był on uczniem, który odznaczał się wielkimi zdolnościami, toteż już następnego roku zaczął naukę w gimnazjum św. Macieja, gdzie dyrektorem był wytrawny pedagog dr Elwenich. Po ośmiu latach nauki w 1838 r., otrzymawszy świadectwo dojrzałości, zapisał się 26 października tegoż roku na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Studiował u znanych profesorów: Rittera, Baltzera, Moversa, Demmego i Welza. Równocześnie uczęszczał do Kolegium Historycznego, gdzie słuchał wykładów profesorów dr. G. Stenzela i dr. E. Kutzena. Wyniesioną z domu rodzinnego znajomość języka polskiego pogłębiał w czasie nauki tego języka na Uniwersytecie. W jego życiorysie wyraźnie zapisano: „etiam in lingua polonica exercebar” (także w języku polskim wykształcony).

Po ukończeniu studiów teologicznych, Augustyn Bogisław Weltzel 8 maja 1842 r. został wyświęcony na kapłana przez ówczesnego biskupa sufragana wrocławskiego Daniela Latuska w starym kościółku kolegiackim św. Idziego na Wyspie Tumskiej. Następnego dnia odprawił mszę św. prymicyjną w kaplicy maryjnej wrocławskiej katedry³.

² J. G r e g o r, *Augustin Weltzel und seine oberschlesischen Geschichtswerke*, „Oberschlesische Heimat” 1908, Bd. 4, s. 1–25.

³ G. M a i n k a, Ks. Augustyn Weltzel (1817–1897) jako historyk Górnego Śląska, Lublin 1988, s. 6 (maszynopis – KUL).

W lipcu 1842 r., dekretem biskupa wrocławskiego, został mianowany wikariuszem w Szczecinie jako współpracownik proboszcza K. Vogta. Szczecińska parafia, obejmująca wówczas wiele miejscowości Pomorza Zachodniego, liczyła tylko 1400 katolików. Dlatego też ks. A. Weltzel dodatkowo sprawował obowiązki duszpasterza garnizonowego dla katolickich żołnierzy na Pomorzu i we wschodniej Brandenburgii. Mimo wielu zajęć duszpasterskich znajdował czas, by ze swoim kolegą ze studiów ks. E. Müllerem studiować dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu. Należąc do Towarzystwa Historycznego Pomorskiego (Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertums-kunde) napisał kilka artykułów o przeszłości Kościoła katolickiego na Pomorzu i w Brandenburgii oraz wydał książeczkę *„O życiu św. Ottona – apostoła Pomorza”*⁴.

Po kilkuletniej pracy w szczecińskiej parafii ks. A. Weltzel zaczął ubiegać się o samodzielne stanowisko proboszcza. Kiedy w 1849 r. ogłoszono konkurs na stanowisko proboszcza parafii Sobótka, leżącej w pobliżu Wrocławia, postanowił stanąć do konkursu. Miejscowość ta była usytuowana stosunkowo niedaleko jego rodzinnych stron, a jej historyczna tradycja dopingowała przyszłego śląskiego Tacyta do podjęcia tych starań. Niestety w szranki stanęło kilku kandydatów, bardziej zasłużonych i starszych w kapłaństwie od niego. Musiał przeto nadal pozostać w Szczecinie. Po 14 latach pracy trafiła się „następna okazja”. W roku 1857 zwolniła się parafia Tworków w archidiecezji raciborskiej. Ksiądz A. Weltzel zamierzał się o nią ubiegać. Tym razem szczęście mu dopisało. Prawdopodobnie niemałe znaczenie miał też fakt, że patronem parafii był hrabia Saurma-Jeltsch, którego rodzina wiele lat wcześniej zatrudniała ojca ks. A. Weltzla jako gajowego. Dnia 14 sierpnia 1857 r. biskup wrocławski mianował go proboszczem tworkowskim. Uroczyste wprowadzenie na urząd proboszczowski w parafii Tworków odbyło się 22 września tego roku, a dokonał tego dziekan raciborski ks. F. Heide.

Tworków należał do jednej ze starszych parafii na Górnym Śląsku. Parafia pod wezwaniem św. Małgorzaty wzmiankowana była

⁴ Praca najprawdopodobniej nie dochowała się do naszych czasów.

w 1339 r., potwierdzona w roku 1353, 1376 i w rejestrze świętopietrza z 1447 r. w ramach archiprezbiteratu raciborskiego. Obecny barokowy kościół pod wezwaniem śś. Piotra i Pawła wybudowano w latach 1691–1697 po spaleniu się poprzedniego. Wtedy też zapewne nastąpiła zmiana patronów kościoła parafialnego⁵. Sama miejscowość była w XIV i XV w. dziedziczną posiadłością rodziny Tworkowskich, a od wieku XVI właścicielami tych dóbr byli członkowie rodzin Wyskottów, Wiców i Laskotów. Na początku XVII w. dobra tworkowskie kupiła rodzina Borek, a w roku 1664 rodzina Reiswitzów, by w roku 1841 przejść w posiadanie rodziny Saurma-Jeltsch⁶.

Tworkowskiej parafii ks. A. Weltzel poświęcił swe dalsze życie. Była ona też miejscem powstania jego znanych i cenionych do dnia dzisiejszego dzieł historycznych. Ksiądz A. Weltzel zasłynął przede wszystkim jako twórca monografii historycznych. Dnia 17 lutego 1857 r. pruskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zaleciło urzędowi państwowemu zadbanie o właściwe przechowywanie i udostępnianie akt archiwalnych, mających duże znaczenie dla stosunków własnościowych w miastach oraz dla badaczy przeszłości. Ogłaszając to zarządzenie prezydent rejencji opolskiej, dr Georg von Viebahn postulował, by każde miasto opracowało rzetelnie swą historię, jako osobę najwłaściwszą do napisania takiej monografii historycznej wskazywał zaś ks. A. Weltzel. I tak na zlecenie burmistrzów powstały monografie historyczne miast, takich jak: Racibórz, Koźle, Prudnik, Dobrodzień i Żory. Oprócz tego napisał ks. A. Weltzel jeszcze kilka monografii parafii: *Kronika parafii na Ostrogu* (*Chronik der Parochie Ostrog bei Ratibor*), *Kronika parafii Pogrzebień* (*Chronik der Parochie Pogrzebin*), *Kronika cysterskiej prepozytury Kazimierz k. Głubczyc* (*Geschichte der Cisterzienserpropstei Kasimir im Kreise Leobschütz*), *Kronika klasztoru w Jemielnicy* (*Das Fürstliche Cisterzienserstift Himmelwitz*), oraz najważniejsza z nich *Historia archiprezbiteratu raciborskiego* (*Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*).

Kolejnym ważnym polem badawczym ks. A. Weltzla były dzieje znanych śląskich rodów arystokratycznych. Do nich należą: *Dzieje rodu*

⁵ „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1996, s. 641.

⁶ M a i n k a, dz. cyt., s. 8–9.

Saurma i Sauerma (*Geschichte des Geschlechts der Saurma und Sauerma*), *Dzieje szlacheckiego i baronowskiego rodu von Eichendorff*. Opracowane wedle rękopisów i dokumentów (*Geschichte des edlen und freiherrlichen Geschlechts von Eichendorff. Nach Handschriften und Urkunden bearbeitet*), *Dzieje szlacheckiego, baronowskiego i hrabiowskiego rodu von Praschmów* (*Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma*) oraz *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Śląsku*. Napisał ks. A. Weltzel także *Dzieje hrabiów von Oppersdorf* (*Geschichte der Grafen von Oppersdorf*), lecz jest to jedyne dzieło tworkowskiego proboszcza, które nie zostało nigdy wydane, a jego rękopis, przechowywany na zamku w Głogówku, prawdopodobnie bezpowrotnie zaginął w roku 1945. Oppersdorfowie nie kwapili się z opublikowaniem historii swego rodu. Ksiądz A. Weltzel nie stworzył „laurki” o sławnym rodzie, lecz jako rzetelny historyk przedstawił jego blaski i cienie, wzloty i upadki. Tak więc szczerłość i obiektywizm autora zaszkodziły jego dziełu i przyczyniły się pośrednio do jego bezpowrotnej utraty⁷.

Większość prac ks. A. Weltzla powstała w języku niemieckim. Znał on jednak równie dobrze język polski, jak i czeski, nie mówiąc o łacinie. W języku polskim powstały dwie większe prace: cytowana już *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Śląsku* oraz *Żywot błogosławionej Eufemii księżnej raciborskiej ze zakonu świętego Dominika*, jak również wiele mniejszych artykułów drukowanych na łamach czasopism – „Katolik” i „Monika”. Języka czeskiego uczył się będąc już leciwym naukowcem, kiedy studiował czeskie i morawskie dokumenty historyczne. Prowadził też bogatą korespondencję z prof. Vincencem Praskiem i prof. Josefem Zukalem ze Śląska Opawskiego⁸.

⁷ Istnieją przypuszczenia, że rękopis „Dziejów hrabiów von Oppersdorf” ocalał od pożogi wojennej i znajduje się w rękach potomków Oppersdorffów mieszkających w Niemczech, którzy wolą, by dzieło tworkowskiego proboszcza pozostało nadal nieznanie.

⁸ Korespondencja prowadzona była w języku niemieckim. Patrz: K i n c e l, *Największy dziejopisarz Górnego Śląska... oraz Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897*. Oprac. R. Kincel, Racibórz 1999.

W latach 1863–1866 był ks. A. Weltzel posłem do parlamentu Rzeszy z ramienia katolickiej partii Centrum. Po napisaniu historii Koźła, 26 czerwca 1866 r., został odznaczony Orderem Czerwonego Orła IV klasy. W roku 1868 władze kościelne przyznały uczonemu proboszczowi tytuł radcy duchownego, zaś w rok później Uniwersytet Wrocławski nadał mu doktorat honoris causa. W parafii tworkowskiej doczekał jubileuszu 25- i 50-lecia kapłaństwa.

Ten ostatni, obchodzony w szczególnie podniosłym nastroju 8 maja 1892 r., zgromadził liczne grono parafian, krewnych, członków dworu hrabiowskiego i braci w kapłaństwie. Władze pruskie przyznały mu Order Korony III klasy. Dziekan raciborski ks. Hermann Schaffer dla uświetnienia uroczystości napisał w języku łacińskim okolicznościowy wiersz, który odczytano przy stole. A oto jego treść:

Laudibus magnis pater nunc honorem
 Canimus Tuum ex animis amicis;
 Namque nos decet Tibi ter clamare:
 Optime salve!
 Quot fideles Te duce sunt in coelo,
 Quot viventes nunc Tua verba noscunt
 Gaudio clamant Tibi jubilanti:
 Optime salve!
 Diva Te canit celebratque Clio,
 Describis nam res litteris probatus
 Dat coronam mox captique caro.
 Optime salve!
 Integer vitae sclerosque purus,
 Semper mitis es omnibus amicis,
 Pontifex pius vigilansque clemens,
 Optime salve!
 Quamquam nos annis facile antecedis,

Ojcze, twój honor dziś
 W przyjaźni wysławiamy;
 Bo po trzykroć godzi się wołać Tobie:
 Witaj, najlepszy!
 Ilu wiernych dzięki Tobie jest w niebie,
 Ilu na ziemi zna Twoje słowa
 Radośnie wołają Tobie, jubilacie:
 Witaj, najlepszy!
 Chwali i wysławia Ciebie boska Klio⁹,
 Bo trafnie piszesz historię
 Wnet drogą Twą głowę ozdobi korona.
 Witaj, najlepszy!
 Nieskazitelny, prawy i uczciwy,
 Zawsze miły dla wszystkich przyjaciół,
 Kapłan pobożny, czujny i łagodny,
 Witaj, najlepszy!
 Chociaż nas wszystkich wiekiem
 wyprzedzasz,

⁹ Klio – jedna z 9 córek Zeusa i Mnemozyne, muza historii, przedstawiana zazwyczaj ze zwojem papirusu.

Lustra quinque iam parochus in loco,
Terminus longe tamen absit vitae
Optime salve!

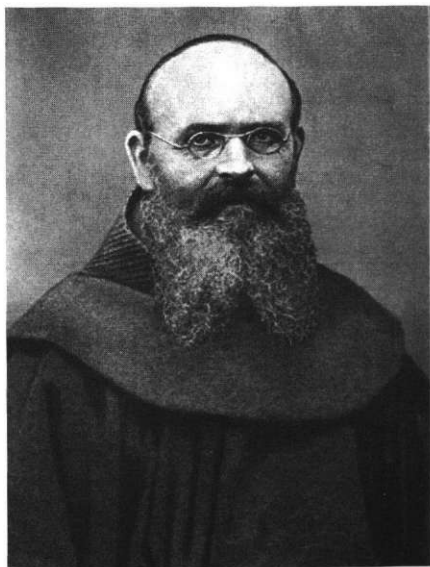
Już 25 lat jesteś tu proboszczem
Niechaj kres życia nie nadejdzie szybko
Witaj, najlepszy!¹⁰.

Dnia 9 kwietnia 1897 r. obchodził ks. A. Weltzel w Tworkowie swoje 80. urodziny. Wówczas cieszył się jeszcze dobrym zdrowiem, chociaż nigdy nie korzystał z urlopu, z jednym tylko wyjątkiem, gdy w młodości wybrał się ze swoim przyjacielem, późniejszym biskupem sufraganem wrocławskim, Hermannem Gleichem do Włoch. Warto zaznaczyć, że nawet podczas tej podróży, wolne chwile spędzał w archiwach i bibliotekach¹¹. Podczas owych 80. urodzin z werwą mówił jeszcze do swych przyjaciół: „Dajcie mi temat, abym jeszcze mógł pracować”. Chociaż miał chęci, to dalszym zadaniom sprostać już nie potrafił. W lecie po odpuście Opatrzności Bożej zaatakowała go ciężka choroba śledziony, przy czym dało znać o sobie osłabione serce. Potrzebny był wypoczynek. We wrześniu stan zdrowia na tyle się poprawił, że pod koniec miesiąca poinformował wikariusza generalnego we Wrocławiu, iż: „Dzięki modlitwom parafian, Bóg oddalił ode mnie niebezpieczeństwo śmierci”. Czuł się dobrze, ale jesienią przyszło pogorszenie. Ponad trzy miesiące znosił cierpienia, przygotowując się do „odejścia”. Rano 4 listopada 1897 r. poczuł się gorzej, tak że poprosił o wiatyk i jeszcze tego dnia przed południem zmarł. Pogrzeb odbył się 8 listopada, mszę św. odprawiono w kościele parafialnym w Tworkowie. Podczas uroczystości kazanie w języku polskim wygłosił radca duchowny Jan Krahł z Raciborza, natomiast w języku niemieckim ks. prałat Hermann Schaffer, raciborski dziekan. W pogrzebie wzięła udział niemal cała parafia, a także wielu gości, w tym rodzina, przyjaciele i znajomi zmarłego. Po mszy św. trumna ze zwłokami została złożona do grobu – jak sobie tego życzył – naprzeciw głównego wejścia do parafialnego kościoła. Grób jego jest pielęgnowany do dzisiaj.

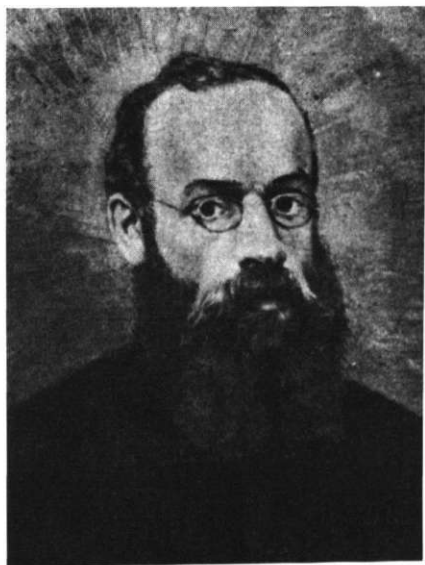
Warto przytoczyć testament, ostatnią wolę ks. A. Weltzla, którą spisał mając 78 lat w dniu 2 grudnia 1895 r.:

¹⁰ Wiersz ks. Hermann Schaffera w tłumaczeniu prof. Joanny Rostropowicz.

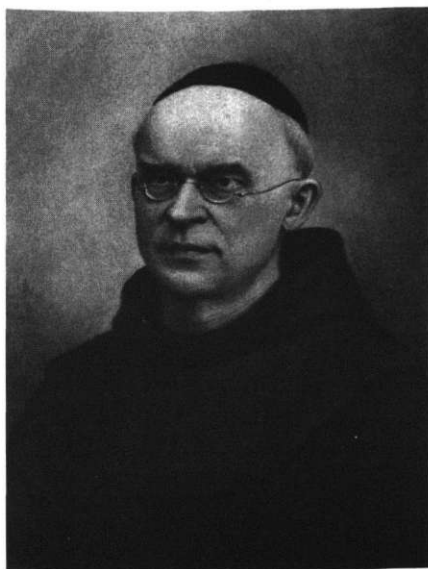
¹¹ M a i n k a, dz. cyt., s. 9.

1.O. Edward(Władysław) Schneider

2. Ks. dr Teodor Kremski

3. Ks. dr Paweł (Roch) Gierich

4. Ks. Szymon Korpak

5. Istniejący do dzisiaj szpital
św. Juliusza w Rybniku

6. Nie istniejący już dzisiaj
grób ks. dr. Teodora Kremkiego

7. Pozostałości po starym cmentarzu (na wzgórzu)
w Rybniku przy dzisiejszej ul. Gliwickiej

8. Istniejący do dzisiaj grób
ks. Pawła Giericha na
cmentarzu franciszkańskim
we Wrocławiu

- „1. Moją nieśmiertelną duszę polecam Bogu miłosiernemu i proszę moich krewnych i przyjaciół o pamięć w modlitwie.
2. Trumna ma być skromna, odpowiadająca stanowi i złożona do grobu przed głównym wejściem do kościoła.
3. Ogólnym spadkobiercą mianuję byłego inspektora szkolnego i ks. proboszcza Spirę z Bieńkowic, którzy po mojej śmierci mają wypełnić, co następuje:
 - a) miejscowemu kościołowi daję 6000 marek, procent ze wszystkich pieniędzy ma być przeznaczony na upiększenie wnętrza kościoła według uznania miejscowego proboszcza,
 - b) konwiktowi we Wrocławiu 3000 marek,
 - c) Zgromadzeniu św. Bonifacego 1000 marek,
 - d) reszta pieniędzy ma być przeznaczona na pokrycie kosztów związanych z pogrzebem i pomnikiem według tradycji, tymi sprawami ma się zająć następcą.
4. Z mojej biblioteki postanawiam:
 - a) powierzone mi rękopisy von Schirdinga oddać do dyspozycji Magistratowi Strzeleckiemu, natomiast część dotyczącą powiatu raciborskiego Magistratowi Raciborskiemu,
 - b) moje własne rękopisy Miejskiemu Archiwum we Wrocławiu, a dotyczące biskupstwa wrocławskiego Diecezjalnemu Archiwum,
 - c) pozostałość w bibliotece pozostawiam do dyspozycji mojej siostrzenicy Anny Weltzel,
 - d) naczynia stołowe i bielizna ma być pozostawiona mojej siostrzenicy i dwom krewnym, co zresztą już przedtem uczynilem”.

Wyżej wymienieni spadkobiercy, według życzenia ks. A. Weltzla, po jego śmierci przesłali rękopisy do wspomnianych magistratów i archiwów. Pozostałą część książek otrzymała biblioteka konwiku męskiego w Gliwicach, do dyspozycji ks. dr. Johannes Chrząszcza. Mała liczba nowszych dzieł po ks. A. Weltzlu miała być sprzedana „na korzyść” Towarzystwa Czeladników w Raciborzu¹².

¹² Tamże, s. 11–12; G r e g o r, *Augustin Weltzel und seine oberschlesischen Geschichtswerke...*, s. 22.

O życiu i działalności ks. Augustyna Weltzla pisało wielu autorów m.in.: Vincenc P r a s e k, *Dr. Augustin Weltzel* (1897 r.), ks. Johannes C h r z ą s z c z, *Dr. Augustin Weltzel* (1898 r.), Josef J u n g n i t z, *Dr. Augustin Weltzel* (1899 r.), ks. Joseph G r e g o r, *Augustin Weltzel und seine oberschlesischen Geschichtswerke* (1908 r.), Alfons N o w a c k, *Augustin Weltzel* (1922 r.), ks. Gerard M a i n k a, *Ks. Augustyn Weltzel (1817–1897) jako historyk Górnego Śląska* (1988 r.), ks. Jan K o p i e c, *Weltzel Augustin Bogusław*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. Pater, Katowice 1996, Ryszard K i n c e l, *Największy dziejopisarz Górnego Śląska*, „Zeszyty Raciborskie Strzecha” 1997, t. 6.

Pisarstwo historyczne ks. A. Weltzla zajmuje do dnia dzisiejszego nie tylko profesjonalnych historyków, chętnie czytają jego książki ludzie interesujący się dziejami swych małych ojczyzn. Najlepszym dowodem na to są cenne wznowienia i równocześnie tłumaczenia kilku jego dzieł. Można tu przytoczyć wydanie *Historii parafii Krzyżanowice* (1993 r., jest to część jego *Historii archibrezbiteratu raciborskiego*) czy pierwsze tłumaczenie *Historii miasta Żory na Górnym Śląsku* (1997 r.). Ważnym i odkrywczym okazało się również wydanie w Raciborzu w 1999 r. *Listów Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897* tłumaczonych i opracowanych przez Ryszarda Kincla.

Kilka lat temu w Raciborzu obchodzono uroczystości 180. rocznicę urodzin, 140. rocznicę przybycia na ziemię raciborską i 100. rocznicę śmierci wielkiego Ślązaka, który przed ponad stu laty w pełni doceniał już niemiecko-polsko-morawską przeszłość regionu nad górną Odrą, krainę trzech narodowości i trzech kultur, a którego bibliotekarz Reichstagu dr Augustin Potthast¹³ słusznie nazwał Tacytem Górnego Śląska.

¹³ Dr Augustin Potthast – wydawca regestrów papieskich z lat 1198–1304 i dzieła „Bibliotheca historica medii aevi”. Por. *Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897...*, s. 21.

Towarzystwo Bożego Grobu na Śląsku w XIX w.

Towarzystwo Bożego Grobu (Vereins vom Heiligen Grabe)¹⁴ powstało w Kolonii w roku 1855. Zrzeszało katolików niemieckich, którzy interesowali się Ziemią Świętą, a szczególnie miejscem pochowania Jezusa Chrystusa, czyli Grobem Świętym. Członkowie Towarzystwa Bożego Grobu mieli także nieść pomoc finansową organizacjom kościelnym działającym w Ziemi Świętej. Trzydzieści lat później w roku 1868 śląski franciszkanin o. Edward Schneider (imię zakonne Władysław) założył górnośląski oddział Towarzystwa Bożego Grobu z siedzibą na Górze Chełmskiej.

Ojciec Edward Schneider¹⁵ urodził się 3 lutego 1833 r. w Rozkochowie koło Głogówka, jako najstarszy syn Franciszki i Franciszka Schneidera, zarządcy miejscowego majątku hr. Harracha. Początkowo pobierał nauki w miejscowej szkole, a następnie w Otmuchowie i Nysie, gdzie wstąpił do gimnazjum. Po maturze, którą zdał w roku 1851, studiował we Wrocławiu, Bonn i ponownie we Wrocławiu, gdzie z rąk bp. Heinricha Förstera 31 stycznia 1857 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Jako wikary pracował w Koźlu oraz w Piekarach Śląskich. Już jako młodzieniec kontaktował się z franciszkanami, ale dopiero teraz dojrzał w nim zamiar wstąpienia do tego zakonu. W roku 1860 bp H. Förster zwolnił go z pracy kapłana diecezjalnego, wyrażając równocześnie zgodę na jego wstąpienie do Zakonu Braci Mniejszych. Habit zakonny przywdział wraz z innym znanym kapłanem, późniejszym misjonarzem

¹⁴ *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg im Breisgau 1932, s. 893.

¹⁵ Por. W. O g r o d z i ń s k i, *Z dziejów czytelnictwa polskiego na Górnym Śląsku*, „Silva Rerum” 1939, nr 7, s. 151–153; *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. Pater, Katowice 1996, s. 369.

ludowym o. Atanazym Kleinwächterem sprawującym swą posługę w klasztorze na Górze Świętej Anny.

Edward Schneider przed wstąpieniem do zakonu franciszkańskiego peregrynował do Padwy, Asyżu, Rzymu i Ziemi Świętej. Ta ostatnia podróż i pobyt w Niemczech sprawiły, że nawiązał kontakt z Towarzystwem Bożego Grobu w Kolonii, zakładając później jego górnośląski oddział na Górze Świętej Anny. To właśnie Towarzystwo na Górnym Śląsku wydawało skromne czasopismo pod tym samym co jego nazwa tytułem „Towarzystwo Bożego Grobu”.

W roku 1939 Wincenty Ogrodziński opublikował w numerze 7 periodyku „Silva Rerum” artykuł *Z dziejów czytelnictwa polskiego na Górnym Śląsku. Nieznane czasopismo górnośląskie z lat 1868–1881 poświęcone czasopismu „Towarzystwo Bożego Grobu”*. Głównie na tej publikacji opiera się nasza dzisiejsza wiedza o tym periodyku¹⁶.

W roku 1988 ukazała się książka pod redakcją Barbary Lesisz, Czesławy Drapińskiej, ks. Daniela Olszewskiego oraz o. Kazimierza Marciniaka pt. *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*¹⁷. W publikacji tej (pod numerem 971) znajdujemy „Towarzystwo Bożego Grobu”, które to czasopismo zawiera wiadomości o stanie Kościoła katolickiego w Ziemi Świętej (dla członków Towarzystwa w Górnym Szląsku). Podane są poszczególne roczniki czasopisma, które znajdują się w Bibliotece Śląskiej w Katowicach (nr 1/1968 do 41/1885 z nielicznymi brakami i kilkoma dubletami) pod sygnaturami 269036 II oraz 269070 II, jak i numery 2/1869 do 31/1881, zgromadzone w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie pod sygnaturą P.92502. Do tego można jeszcze dodać numery 28, 29, 34 i 35, które przechowywane są w klasztorze na Górze Świętej Anny, po zmarłym o. Teofilu Wyleźole OFM.

Te wszystkie wiadomości wydawałyby się kompletne, gdyby nie jedna uwaga. Wertując roczniki „Towarzystwa Bożego Grobu” w Bi-

¹⁶ M. K a l c z y ń s k a, *Przyczynek do dziejów książki na Górze Świętej Anny*. W: *Dziedzictwo duchowe i historyczne Góry św. Anny*. Red. W. Musialik, Opole 1997, s. 93.

¹⁷ Warszawa–Lublin 1988, s. 716–717.

biotece Śląskiej w Katowicach natknąłem się na notatkę Grzegorza Groebła, kierownika Działu Udostępniania Zbiorów w Bibliotece Śląskiej w latach 1945–1974. W dołączonej do domniemanego pierwszego numeru „Towarzystwa Bożego Grobu” notatce tak pisze:

„Przekazuję do zbiorów Biblioteki Śląskiej wykonaną przeze mnie odbitkę kserograficzną czasopisma śląskiego «Towarzystwa Bożego Grobu». Jest to numer okazowy lub specjalny (prospektowy? reklamowy?), ale nie pierwszy, jak chce Biblioteka Jagiellońska, która posiada w swych zbiorach ten jeden (chyba jedyny w Polsce) numer pod sygn. 39785 Ib, na którym wybito pieczętą tuszem granatowym «Nro 1 1868 r.» – co nie jest zgodne z prawdą. Numer pierwszy tego czasopisma posiadał 26 stron i artykuły, których ciągi dalsze znajdują się w numerze drugim, zaczynającym się od strony 27, a który posiada Biblioteka Śląska w Katowicach pod sygn. 269036 II. Estreicher i Przywecka-Samecka znają tylko ten numer z Jagiellonki, a tymczasem czasopismo to wychodziło co najmniej do roku 1885, bo tyle my posiadamy”.

Jak z tego wynika, w czasie zawieruchy II wojny światowej zaginął gdzieś bezpowrotnie pierwszy numer „Towarzystwa Bożego Grobu”, który zapewne miał jeszcze w ręku Wincenty Ogrodziński, aczkolwiek nie znał on późniejszych numerów do roku 1885. Nie jest wykluczone, że to stare czasopismo śląskie zalegać będzie jeszcze w niejednej komórcie czy na niejednym śląskim strychu. Czy jednak uda się zachować je od zapomnienia?

Ten domniemany pierwszy numer, a w rzeczywistości numer zerowy czy sygnałny, liczy 16 stron i zawiera: *Wiadomości o stanie Kościoła katolickiego w ziemi św. (dla członków towarzystwa w Górnym Szlązku)*, *Przypiski wyjęte z najnowszych wydrukowanych opowiadań z pielgrzymki X. Tyburcego i X. Gondka* oraz *Modlitwę członków Towarzystwa Bożego Grobu*.

Wiadomości o stanie Kościoła katolickiego w ziemi św. to krótka historia kolońskiego Towarzystwa Bożego Grobu. Anonimowy autor przedstawia główne zadania Towarzystwa:

- wspomaganie w utrzymaniu katolickich kościołów w Ziemi Świętej,
- pomoc materialna kapłanom, zakonnikom i zakonnicom prowadzącym katolickie parafie, szpitale, domy opieki w Ziemi Świętej,
- wspomaganie katolickich szkół w Ziemi Świętej.

Papież Pius IX na początku swego pontyfikatu ustanowił Patriarchę Jerozolimy, zaś przy patriarchacie seminarium dla kształcenia księży miejscowych oraz domy misyjne. Dla wspierania tych dzieł powstały w Europie specjalne towarzystwa, a szczególnie w Austrii, Bawarii oraz w Kolonii. W Ziemi Świętej istnieje ponad 20 kościołów katolickich, w których opieką duszpasterską objętych jest około 10 tysięcy katolików. Autor przypomina ostatnie katolickie dzieła:

- nawrócony żyd, ks. Maria Alfons Ratisbonne wybudował klasztor Sióstr Syjońskich z domami dla sierot, wybudował słynny kościół „Ecce – homo” powstały w miejscu ubiczowania i przedstawienia przez Pilata żydom Pana Jezusa,

- ks. kanonik Belloni założył w Betlejem dom dla sierot, czyli zakład Świętej Rodziny, gdzie produkowano dewocjonalia, rozprowadzane potem w Europie (m.in. na Górze św. Anny),

- wsparcia oczekują Siostry Nazaretanki, Zakonnice św. Józefa, Siostry Dobrego Pasterza, które prowadzą domy kształcące młodzież żeńską,

- oczekują też wsparcia OO. Karmelici z Góry Karmel oraz OO. Jezuici z Libanu.

Na zakończenie wyznaczona była roczna składka dla członków Towarzystwa wynosząca 5 czeskich za 1868 r., którą zbierali tzw. zbieracze, a którą byli zobowiązani odesłać do klasztoru na Górze Świętej Anny.

Przypiski wyjęte z najnowszych wydrukowanych opowiadań z pielgrzymki X. Tyburcego i X. Gondka przedstawiają aktualny opis Jerozolimy, Grobu Świętego oraz ojców franciszkanów jako stróżów tego świętego miejsca.

Modlitwa członków Towarzystwa Grobu Świętego to prośba do Zbawiciela o możliwość rozpamiętywania poszczególnych etapów Jego życia w tych miejscach, które uświęcił swoją obecnością. To prośba za tych wszystkich, którzy pracują na niwie misjonarskiej w Ziemi Świętej oraz błaganie o nawrócenie niewiernych mieszkańców tej ziemi.

Pierwszym redaktorem czasopisma „Towarzystwo Bożego Grobu” był **ks. dr Teodor Kremski**¹⁸, który urodził się 14 marca 1829 r.

¹⁸ A. N o w a c k, *Lebensbilder schlesischer Priester*, Breslau 1928, s. 235–240.

w Tarnowskich Górach jako syn kupca Jakuba i jego żony Marii. Po ukończeniu miejscowego gimnazjum studiował prawo we Wrocławiu, Bonn i Berlinie. Po uzyskaniu stopnia doktora praw wrócił do pracy w rodzinnych Tarnowskich Górach. Tam zrodziło się w nim powołanie kapłańskie. Po ukończeniu studiów teologicznych we Wrocławiu, 30 czerwca 1857 r., został wyświęcony na kapłana. Pierwszą jego placówką była parafia w Bujakowie. W latach 1858–1860 pracował jako wikary w Opolu, gdzie proboszczem był ks. Hermann Gleich późniejszy biskup sufragan wrocławski. W roku 1860 został przeniesiony do Katowic z poleceniem organizacji parafii i wybudowania kościoła. Wiosną 1861 r. spotkał się w Raciborzu z bp. Heinrichem Försterem (który w drodze do Wiednia zatrzymał się u swego przyjaciela ks. Heidego – dziekana raciborskiego), by przedstawić mu plany budowy późniejszego kościoła mariackiego w Katowicach. Po uzyskaniu zgody i zapewnieniu finansowania, przystąpił do budowy. Dnia 31 sierpnia 1862 r. położono kamień węgielny, zaś na Wielkanoc 1866 r. kościół był już gotowy w stanie surowym. Podczas tych wielkanocnych uroczystości ks. T. Kremski przebieł się i stracił głos. Od tego czasu mógł mówić tylko szeptem i pomimo dwuletniej kuracji w Niemczech, Egipcie, Palestynie i Włoszech nie odzyskał głosu. W kwietniu 1868 r. zrzekł się prowadzenia dalszej budowy kościoła. Następcą został dotychczasowy jego pomocnik ks. Wiktor Schmidt, późniejszy pierwszy proboszcz parafii NMP w Katowicach. Sam ks. T. Kremski objął stanowisko kapelana w Porębie pod Górą Świętej Anny. Wówczas to zaangażował się w pracę redakcyjną czasopisma „Towarzystwo Bożego Grobu”, wydając pierwszych dziesięć numerów tego periodyku. W kwietniu 1872 r. odzyskał na powrót pełnię głosu, a w listopadzie tegoż roku przeniósł się do Rybnika, gdzie został kapelanem w szpitalu św. Juliusza. Tam zmarł na atak serca 22 grudnia 1906 r. Pochowany został na starym cmentarzu¹⁹ (na wzgórzu) przy dzisiejszej ul. Gliwickiej. Grób ks. dr. Teodora Kremskiego nie przetrwał do dzisiejszych czasów, albowiem cmentarz w czasach PRL-u został zlikwidowany.

¹⁹ Por. E. Drobny, *Kościół św. Antoniego w Rybniku*, Rybnik 1931, s. 6.

Numery od 11 do 24 „Towarzystwa Bożego Grobu” ukazały się zapewne pod redakcją samego **o. Władysława Schneidera**, który w latach 1869–1872 był przełożonym klasztoru w Dingelstedt w prowincji saskiej. Powróciwszy do kraju w latach 1872–1875 był przełożonym klasztoru św. Józefa w Prudniku Lesie²⁰. Mógł więc osobiście zaangażować się w wydawanie czasopisma „Towarzystwo Bożego Grobu”, które sam na Śląsku założył. Podczas kulturkampfu, gdy likwidowano klasztory franciszkańskie, o. W. Schneider w porozumieniu z zarządem Towarzystwa Bożego Grobu w Kolonii wyjechał we wrześniu 1875 r. do Ziemi Świętej, gdzie zbudował niemieckie hospicjum w Jerozolimie i założył niemiecką szkołę w Aleksandrii. Latem 1887 r. wrócił na Śląsk, by pomagać koledze ze studiów ks. Leopoldowi Nerlichowi przy budowie kalwarii w Piekarach Śląskich. W latach 1889–1893 był penitencjarzem we Wrocławiu, mieszkając w klasztorze św. Idziego. A od roku 1893 do 1903 był kierownikiem duchowym kolonii robotniczej w Dworzysku koło Łambinowic. Koniec życia spędził na Górze Świętej Anny, odbywając jedynie na przełomie lat 1907–1908 podróż do Egiptu i Palestyny. Zmarł po dłuższej chorobie 2 października 1919 r. na Górze Chełmskiej. Za swe zasługi w roku 1898 został przez cesarza Wilhelma II odznaczony Orderem Czerwonego Orła IV klasy²¹.

Po wyjeździe o. W. Schneidera do Ziemi Świętej, jego miejsce jako redaktor „Towarzystwa Bożego Grobu” objął **ks. dr Paweł Gierich**. Kapłan ten urodził się w Rybniku²² 27 czerwca 1843 r. jako syn kupca²³. Po ukończeniu miejscowej szkoły ludowej i gimnazjum w Nysie, zaczął studia teologiczne we Wrocławiu. Na polecenie bp. Heinricha Förstera w roku 1863 wyjechał jednak do Rzymu, by kontynuować je w Collegium Germanicum, które ukończył po siedmiu latach jako doktor filozofii i teologii. Świecenia kapłańskie przyjął 27 marca 1869 r. Rzym opuścił dopiero w grudniu 1870 r., gdyż wcześniej był zatrud-

²⁰ A. K. D u d e k, OFM, *Franciszkanie w Prudniku Lesie*, Prudnik Las 2000, s. 16.

²¹ O g r o d z i ń s k i, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 152–153.

²² Rodzina kupiecka Gierichów osiadła w Rybniku w połowie XVIII w., patrz: D r o b n y, *Kościół św. Antoniego w Rybniku...*, s. 6.

²³ O g r o d z i ń s k i, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 155; N o w a c k, *Lebensbilder schlesischer Priester...*, s. 163–172.

niony jako stenograf na Soborze Watykańskim I. Po powrocie na Śląsk został wikarym w Strzelcach Opolskich i zaangażował się w prace redakcyjne „Towarzystwa Bożego Grobu”. W czasie kulturkampfu w roku 1876 narzucony został w Strzelcach „państwowy” proboszcz ks. Mücke. Parafianie zbojkotowali go jednak i zwrócili się o posługę duszpasterską do wikarych. Ci po kilku procesach zostali wydaleny ze Strzelec. Ksiądz P. Gierich w roku 1876 znalazł się w Cieszynie, gdzie współpracował z miejscowym proboszczem ks. Franciszkiem Śniegoniem (późniejszym biskupem sufraganiem wrocławskim), pomagając mu w przygotowywaniu siostr boromeuszek do egzaminu nauczycielskiego. Kiedy cofnięto ks. P. Gierichowi zakaz wydalenia, wrócił do Strzelec Opolskich i zaczął znów potajemnie odprawiać nabożeństwa. W roku 1882 zniesiono instytucję proboszcza „państwowego”. Ksiądz Mücke musiał opuścić swój urząd. Przed śmiercią zdążył jednak pojednać się z Kościołem. Zmarł w maju 1890 r. Dopiero w roku 1887 wrócił kościół w Strzelcach do wiernych katolików i administratorem został ks. P. Gierich. Kiedy w roku 1890 proboszczem w Strzelcach mianowano ks. Maxa Ganczarskiego z Falkowic, ks. P. Gierich mógł zrealizować swój dawny zamiar wstąpienia do zakonu franciszkańskiego. W dzień wprowadzenia na urząd nowego proboszcza otrzymał wiadomość o przyjęciu go do franciszkanów. W połowie sierpnia wyjechał do Harryveld w Holandii do nowicjatu, by 25 października przyjąć habit franciszkański i imię zakonne Roch. Po roku nowicjatu złożył zwykłe śluby, zaś w roku 1895 wieczyste śluby zakonne. Jako ojciec Roch był opiekunem duchownym Polaków w Westfalii, Nadrenii i Saksonii. Pod koniec 1902 r. został lektorem w Collegium Seraphicum w Karłowicach²⁴. W roku 1906 poważnie zachorował i po kilku miesiącach zmarł (4 stycznia nad ranem) w wieku 63 lat. Pochowany został na przyklasztornym cmentarzu.

Ostatnim znanym nam redaktorem czasopisma był **ks. Szymon Korpak**²⁵. Urodzony w Radzionkowie 16 lutego 1848 r., syn Sebastiana

²⁴ Karłowice – dzisiejsza dzielnica Wrocławia. Klasztor franciszkański istnieje tam do dzisiaj.

²⁵ O g r o d z i Ń s k i, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 156; J. K n o s a ł a, *Parafia radzionkowska*, Katowice 1926, s. 203–205 (reprint tego dzieła wydano w 1990 r. w Radzionkowie).

i Zuzanny z domu Matejczyk. Gimnazjum ukończył w Gliwicach zaś podczas studiów teologicznych we Wrocławiu należał do Towarzystwa Polskich Górnolazaków. Po wyświęceniu w 1873 r. podczas kulturkampfu pracował potajemnie jako ksiądz nierządowy w Lipinach, a od roku 1875 w Radzionkowie. W tym czasie redagował kolejne numery „Towarzystwa Bożego Grobu”. Ukrywał się przed pruską policją w okolicznych kamieniołomach, przychodząc do kościoła przebrany za kobietę. Schwytany, został skazany przez sąd w Tarnowskich Górach na 200 marek grzywny. Po tych wydarzeniach, 1 maja 1878 r., przyjął posadę kapelana zamkowego u hr. Eugenii de Ingenheim na zamku w Rysiowicach (niem. Reisewitz) koło Grodkowa, by 10 stycznia 1884 r. zostać urzędowo wikariuszem w rodzinnym Radzionkowie. W roku 1887 została utworzona nowa parafia w Rybnej pod Tarnowskimi Górami²⁶, ks. Sz. Korpak został jej pierwszym proboszczem. Tam zmarł w 1909 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Jego grób zachował się do dziś.

Zajmijmy się teraz drukarzami, którzy drukowali „Towarzystwo Bożego Grobu”. Na pierwszych dziesięciu zeszytach oraz na zeszyście sygnałnym (zerowym) nie widnieje nazwa drukarni. Wincenty Ogrodziński we wspomnianej pracy przypuszcza, że te numery drukowane były najprawdopodobniej w warsztacie Teodora Heneczka w Piekarach²⁷.

Teodor Wojciech Heneczek²⁸ urodził się 16 kwietnia 1817 r. w Częstochowie jako dwunaste i ostatnie dziecko Franciszka i Mariany z domu Kraus. Jego rodzice od czerwca 1742 r. mieszkali w Pyskowicach, gdzie ojciec prowadził warsztat sukienniczy. Tam też przyszło na świat jego jedenaścioro dzieci. Kiedy w 1816 r. zakład sukienniczy nie najlepiej prosperował, a Franciszek popadł w długi, postanowił

²⁶ Dzisiaj parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa i Matki Boskiej Fatimskiej w Tarnowskich Górach-Strzybnicy.

²⁷ Ogrodziński, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 154; por. także: J. H. O s o b a, *Zarys dziejów drukarni Teodora Zalewskiego pracującej w Gliwicach w końcu XIX wieku*, Tychy 1999, s. 18.

²⁸ Główne wiadomości o tym drukarzu na podstawie książki: J. H. O s o b a, *Dzieje rodziny Heneczków w XIX wieku*. Wyd. 2, Tychy 1998.

z rodziną przenieść się do Polski, gdzie fabryki sukiennicze były w rozkwicie. Osiadł więc w Częstochowie w Colonii Sancta Barbara obok Jasnej Góry. Część jego dorosłych i samodzielnych dzieci pozostała w Pyskowicach. Teodor uczył się drukarstwa przy starszych braciach w drukarni jasnogórskiej. W roku 1844 po śmierci ojca, uciekając przed poborem do armii carskiej, uchodzi do rodziny do Pyskowic. Tam nawiązał kontakty z Tomaszem Nowackim, którego znał już z okresu nauki zawodu drukarza na Jasnej Górze. Tomasz Nowacki miał już własne „przedsiębiorstwo introligatorskie” w Mikołowie. Teodor Heneczek w latach 1844–1846 współpracuje z Tomaszem Nowackim, ale równocześnie czyni starania o założenie i uruchomienie własnej drukarni. Teodor nie otrzymał do końca 1846 r. zgody władz pruskich na uruchomienie drukarni w Pyskowicach. Dnia 27 stycznia 1847 r. Teodor w wieku 30 lat żeni się z młodą wdową Pauliną Werner z domu Masztalski. Z tego związku pozostało trzech synów i trzy córki (jedno dziecko urodziło się martwe). Miejscowy proboszcz ks. Adrian Włodarski skontaktował Teodora Heneczka z ks. Alojzym Fieckiem z Piekar, który rok później dopomógł mu w otwarciu drukarni w Piekarach na nazwisko zarządcy miejscowego majątku Józefa Heera. Pod tym nazwiskiem drukarnia funkcjonowała do roku 1849. W roku 1862 drukarnię przeniesiono na inne miejsce w Piekarach (ul. Bytomska 145 – naprzeciw bramy wjazdowej na kalwarię). Tam zapewne tłoczono czasopismo „Towarzystwo Bożego Grobu”. Drukarnia istniała do roku 1872, kiedy to sprzedano dom Franciszkowi i Emilii Kaduck. Paulina i Teodor Heneczowie kupili zaś majątek ziemski Procisne koło Lutowsk, gdzie gospodarzyli do 11 lutego 1876 r. Następnie sprzedali Procisne i kupili mniejszy majątek Netrebka koło Ustrzyk Dolnych. Tam 10 listopada 1888 r. umiera Teodor i zostaje pochowany na cmentarzu w Nowosielskach Kozickich. Grób jego nie zachował się do naszych czasów.

Na kolejnych numerach „Towarzystwa Bożego Grobu” wyraźnie oznaczona jest nazwa drukarni. Jest nią warsztat Teodora Zalewskiego w Piekarach (1873–1874), a następnie w Gliwicach (1875–1879)²⁹.

²⁹ O g r o d z i ń s k i, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 155.

Teodor Zalewski był spokrewniony z Teodorem Heneczkiem³⁰. Dnia 10 lipca 1867 r. poślubił w Piekarach Annę Werner, pasierbicę Teodora Heneczka. Brak jest informacji o pierwszym okresie życia Teodora Zalewskiego. Z późniejszych dokumentów wynika jedynie, że urodził się w 1844 r. w Rosenbergu³¹ jako syn Karola Zalewskiego. Kiedy Teodor Heneczek sprzedawał w Piekarach w roku 1872 dom przy ul. Bytomskiej 145, w którym znajdowało się jego przedsiębiorstwo drukarskie i wydawnicze wraz z księgarnią, być może zastrzegł, by następcy mieli prawo dalszego użytkowania pomieszczeń drukarni, wydawnictwa i księgarni. A tymi następcami byli Teodor Zalewski oraz Teodor Benedykt Werner – pasierb Teodora Heneczka. Teodor Werner, od listopada 1872 do marca 1873 r. redaktor „Katolika”, mógł prowadzić swoją drukarnię w Piekarach do roku 1879, bowiem tegoż roku zmarł w wieku 41 lat. Teodor Zalewski zarządzał swą drukarnią w Piekarach do roku 1874. Wówczas to przeniósł się do Gliwic. Interesujące nas czasopismo „Towarzystwo Bożego Grobu” drukowane było przez T. Zalewskiego zarówno w Piekarach, jak i w Gliwicach. W Gliwicach znane są dwa adresy jego drukarni. W książce adresowej Gliwic z roku 1891 figuruje nazwisko Teodora Zalewskiego, właściciela drukarni przy placu Kościelnym 4 (Kirchplatz 4)³². Kolejnym miejscem usytuowania zakładu T. Zalewskiego była ul. Dolne Wały 13 (Niederwallstrasse 13). Drukarnia przy placu Kościelnym przeszła prawdopodobnie w roku 1898 w ręce Fryderyka Feldhaussa, zięcia Teodora Zalewskiego. Natomiast ta przy ul. Dolnych Wałów istniała jeszcze w 1915 r. Obydwa budynki w Gliwicach dotrwały do naszych czasów. Nie wiadomo jednak jak długo pracowała drukarnia i kiedy zmarł Teodor Zalewski³³. Przewertowano książki zmarłych za lata 1915–1945 w parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach, na terenie której mieszkał i miał swą drukarnie Teodor Zalewski. Znalaziono jedynie zapis o śmierci żony Zalewskiego Anny Ma-

³⁰ Główne wiadomości o tym drukarzu na podstawie książki: O s o b a, *Zarys dziejów drukarni...*

³¹ Mogło to być Olesno lub kolonia niemiecka leżąca 3,6 km od Lwowa.

³² O s o b a, *Zarys dziejów drukarni...*, s. 21.

³³ Tamże, s. 22–23.

rii Zalewskiej z Wernerów, która zmarła na atak serca 30 lipca 1919 r. w wieku 78 lat, pozostawiając jednego syna i trzy córki³⁴. Być może Teodor Zalewski po śmierci żony wyprowadził się z Gliwic. Jeżeli wierzyć zapisom w księgach zmarłych, to nie zmarł on na terenie parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach.

W Gliwicach został więc wydrukowany dziesiąty i następne roczniki „Towarzystwa Bożego Grobu”, gdzie w zeszycie 19 z 1877 r. zamieszczona została praca ks. Augustyna Weltzla *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Śląsku*. Ten sam tekst ukazał się ponownie w odcinkach w „Katoliku” (w numerach od 57 do 66 z 1882 r.). W roczniku jedenastym (1878) „Towarzystwa Bożego Grobu” zamieścił ks. Augustyn Weltzel kolejną swą pracę historyczną pt. *Żywot błogosławionej Eufemii księżnej raciborskiej z zakonu świętego Dominika*. Jak podaje Wincenty Ogrodziński³⁵ ks. Augustyn Weltzel zamieścił jeszcze wcześniej w czasopiśmie „Towarzystwo Bożego Grobu” dwa artykuły anonimowo. Były to: *Pielgrzymka Ślązaków do Ziemi Świętej z dawniejszych czasów oraz Pielgrzymka 4 szlachciców Ślązaków do Jerozolimy i smutne jej okoliczności*.

Jak już wspomniano, Biblioteka Śląska w Katowicach posiada numery od 32 (1881) do 41 (1885), które nie były znane Wincentemu Ogrodzińskiemu³⁶, o czym wspomina w cytowanym artykule. Czy „Towarzystwo Bożego Grobu” ukazywało się nadal – nie wiadomo. W ostatnim podwójnym numerze pisma 40/41, rocznik 18 z 1885 r. na stronach 1062–1065 znajdujemy *Odezwę do wszystkich katolików w Niemczech* autorstwa redaktora naczelnego ks. Szymona Korpaka, w której informuje, że powołane zostało w roku 1879 w Akwizgranie Towarzystwo Palestyńskie Katolików w Niemczech, które miało cele podobne do Towarzystwa Bożego Grobu, z tą jedynie różnicą, że było przeznaczone raczej dla elit finansowych. Wśród jej członków wymienieni są m.in.: bar. Schorlem-Alst, hr. Ballestrem czy von Gliszczyński.

³⁴ „Księga zmarłych parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach z roku 1919”, poz. 173.

³⁵ Ogrodziński, *Z dziejów czytelnictwa polskiego...*, s. 158.

³⁶ Tamże, s. 156.

Wprawdzie ks. Sz. Korpak w ostatnim zdaniu zapewnia: „Rozumie się, że przez to nowe Stowarzyszenie nie zostało zniesione Towarzystwo Grobu Bożego, lecz oba Towarzystwa pracują na dobro Ziemi św.”, to wydaje się jednak, iż mogła to być pośrednia przyczyna odsunięcia się od Towarzystwa Bożego Grobu śląskich katolików. Numer 40/41 nie był zapewne planowany jako ostatni numer czasopisma, gdyż na stronie 1080 znajduje się zakończenie artykułu *Ksiądz Marya Alfons Ratisbonne i jego cudowne nawrócenie* z adnotacją: Dalszy ciąg nastąpi. – Czy ten dalszy ciąg nastąpił, tego nie wiemy. Jest to bowiem ostatni znany nam numer czasopisma „Towarzystwo Bożego Grobu”.

Wykaz poszczególnych numerów czasopisma
„Towarzystwo Bożego Grobu”
znajdujących się w bibliotekach polskich
(Biblioteka Narodowa w Warszawie – BN
i Biblioteka Śląska w Katowicach – B. Śl.)

nr 2 (1869) Rocznik II (s. 27–54)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 3 (1869) Rocznik II (s. 55–78)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 4 (1870) Rocznik III (s. 79–102)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	BN
nr 5 (1870) Rocznik III (s. 103–126)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 6 (1870) Rocznik III (s. 127–150)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 7 (1871) Rocznik IV (s. 151–174)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN

nr 8 (1871) Rocznik IV (s. 175–194)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	BN
nr 9 (1872) Rocznik V (s. 195–208)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 10 (1872) Rocznik VI (s. 209–230)	Poremba X Dr. Kremski brak adnotacji o drukarni	BN
nr 11 (1873) Rocznik VI (s. 231–246)	N. Piekary ³⁷ Druk Zalewskiego	BN
nr 12 (1874) Rocznik VII (s. 247–276)	N. Piekary Druk Zalewskiego	BN
nr 13 (1874) Rocznik VII (s. 277–300)	N. Piekary Druk Zalewskiego	BN
nr 14 (1875) Rocznik VIII (s. 301–320)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	BN
nr 15 (1876) Rocznik IX (s. 321–348)	Gliwice Druk T. Zalewskiego w Gliwicach	BN
nr 16 (1876) Rocznik X (s. 349–376) (błąd: winno być IX)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	B. Śl. BN
nr 17 (1876) Rocznik IX (s. 377–400)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	B. Śl. BN

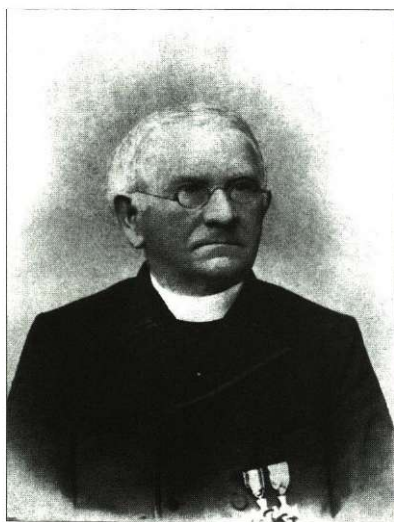
³⁷ Niemieckie Piekary – dosłowne tłumaczenie niemieckiej nazwy miejscowości Deutsch Piekar. Chodzi o Piekary Śląskie koło Bytomia.

nr 18 (1877) Rocznik X (s. 401–416)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	BN
nr 19 (1877) Rocznik X (s. 417–440)	Gliwice Druk Th. Zalewskiego	BN
nr 20 (1877) Rocznik X (s. 441–456)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	B. Śl. BN
nr 21 (1878) Rocznik XI (s. 457–476)	Gliwice Druk Teodora Zalewskiego	BN
nr 22 (1878) Rocznik XI (s. 477–500)	Gliwice Druk T. Zalewskiego	BN
nr 23 (1878) Rocznik XI (s. 501–516)	Gliwice Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.
nr 24 (1879) Rocznik XII (s. 517–540)	Gliwice Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	BN
nr 25 (1879) Rocznik XII (s. 541–664)	Reisewitz ³⁸ : X. S. Korpak Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	BN
nr 26 (1879) Rocznik XII (s. 665–688)	Reisewitz: X. S. Korpak Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl. BN

³⁸ Miejscowość Rysiówice koło Grodkowa.

[illegible]

11. Zapis w księdze zgonów parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach o śmierci żony Teodora Zalewskiego, Anny Marii z Wernerów

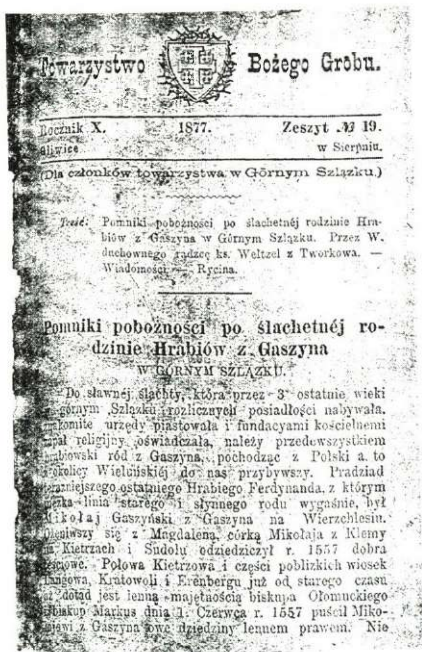
12. Ks. dr Augustyn Weltzel

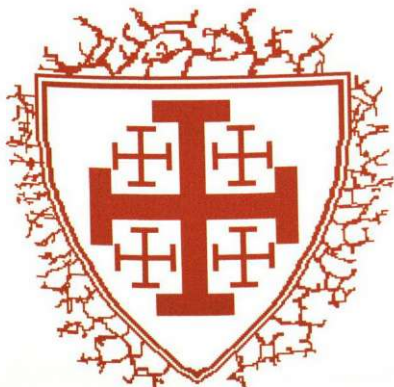
13. Dzisiejszy kościół w Tworowie

14. Grób ks. dr. Augustyna Weltzla

15. Pierwsza strona, pierwszego wydania pracy ks. A. Weltzla o rodzie Gaszynów zamieszczony w czasopiśmie „Towarzystwo Bożego Grobu”

17. Herb bożogrobców

16. Dzisiejsze epitafium w kaplicy Gaszynów w kościele św. Jakuba w Raciborzu

18. Herb joannitów

19. Zamek w Żywowej, ok. 1641 r.

20. Pałac w Żywowej w roku 1986 przed renowacją

21. Widok pałacu w Żywowej po renowacji przeprowadzonej przez ZRiMUE Remak w Opolu

nr 27 (1880) Rocznik XIII (s. 689–712)	Redaktor: X. S. Korpak w Reisewitz Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl. BN
nr 28 (1880) Rocznik XIII (s. 713–744)	Redaktor: X. S. Korpak w Reisewitz Czcionkami T. Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl. BN
nr 29 (1880) Rocznik XIII (s. 745–868)	Redaktor: X. S. Korpak w Reisewitz Drukiem T. Zalewskiego w Gliwicach	BN
nr 30 (1881) Rocznik XIV (s. 869–892)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Drukiem Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl. BN
nr 31 (1881) Rocznik XIV (s. 893–912)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie brak adnotacji o drukarni	B. Śl. BN
nr 32 (1881) Rocznik XIV (s. 913–936)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk T. Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.
nr 33 (1882) Rocznik XV (s. 937–960)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.

nr 34/35 (1882) Rocznik XV (s. 961–992)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.
nr 36/37 (1883) Rocznik XVI (s. 993–1024)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.
nr 38/39 (1884) Rocznik XVII (s. 1025–1056)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.
nr 40/41 (1885) Rocznik XVIII (s. 1057–1088)	Redaktor: X. S. Korpak w Radzionkowie Druk Teodora Zalewskiego w Gliwicach	B. Śl.

Ksiądz Augustyn Weltzel

**Pomniki pobożności
po ślachtetnej rodzinie hrabiów
z Gaszyna w Górnym Szląsku**

Do sławnej szlachty, która przez 3 ostatnie wieki w Górnym Szląsku rozlicznych posiadłości nabywała, znakomite urzędy piastowała i fundacjami kościelnymi zapał religijny oświadczała, należy przede wszystkim hrabiowski ród z Gaszyna, pochodzący z Polski a, to z okolicy wieluńskiej do nas przybywszy¹. Pradziad[em] teraźniejszego ostatniego hrabiego Ferdynanda, z którym męska linia starego i słynnego rodu wygaśnie, był

Mikołaj Gaszyński z Gaszyna na Wierchlesiu². Ożeniwszy się z Magdaleną, córką Mikołaja z Klemy na Kietrzach³ i Sudolu⁴ odziedziczył r. 1557 dobra teściowe. Połowa Kietrzowa⁵ i części pobliskich wiosek Langowa, Kratowoli i Erenbergu⁶ już od starego czasu aż dotąd jest lenną majątnością biskupa ołomuckiego⁷ i biskup Markus dnia

1 czerwca r. 1557 puścił **Mikołajowi z Gaszyna** owe dziedziny lenne prawem. Niedługo potem zgorzał kościół farny w Kietrzach,

¹ Niedaleko Wielunia do dnia dzisiejszego istnieje miejscowość o nazwie Gaszyn.

² Wierchlas – gmina w okolicach Wielunia.

³ Kietrz – miasto w powiecie głubczyckim, województwie opolskim. Osada słowiańska istniała tu w XI w. Od roku 1255 należała do kolejnych biskupów w Ołomuńcu, a od XVIII w. do rodziny Gaszynów. Biskup Konrad w 1321 r. nadał osadzie prawa miejskie. W czasie działań II wojny światowej miasto zostało poważnie zniszczone. W gruzach leży m.in. pałac Gaszynów, którego ruiny znajdują się do dziś w sąsiedztwie zabytkowego kościoła parafialnego św. Tomasza.

⁴ Miejscowość Sudół (obecnie w granicach miasta Raciborza) pochodzi z przełomu XIII i XIV w. Do 1335 r. własność biskupa wrocławskiego Nankera, który przekazał ją klasztorowi Dominikanek w Raciborzu. Od XV w. należała kolejno do rodów Skrzydłowskich, Raczyńskich, Gaszynów, Jarocińskich i Ehrenkronów.

⁵ Dzisiejszy Kietrz. Patrz przypis 3.

⁶ Nazwy miejscowości, które obecnie leżą w obrębie Kietrza (nazwy niemieckie: Langenau, Krotfeld, Erenberg).

⁷ Ołomuniec, miasto w kraju północnomorawskim w Czechach. Od 1063 r. stolica biskupstwa, zaś od 1777 r. arcybiskupstwa.

a nowy dziedzic z poddanyymi swymi pomagał do wybudowania domu bożego.

Gdy **Mikołaj** r. 1584 umarł, zostawił za sobą dwóch synów Jana i Melchiora, którzy ojcowskie posiadłości tak podzielili: **J a n** otrzymał Sudol i umarł r. 1610. Został pogrzebany w kościele dominikanów raciborskich, gdzie w kaplicy św. Krzyża grób jest rodzinny i gdzie na murze jeszcze widać kamień grobowy nieboszczyka Jana z Gaszyna⁸.

Melchior brat jego, urodzony r. 1541, odebrał lenniczą posiadłość, kupił r. 1594 Olesno i Wojciechów⁹ i założył r. 1598 400 talarów za duszę pokrewnego swego Jana Beesa z Wierzchlasu, który mu to państwo był sprzedawał. Od nieboszczyka brata odziedziczył Sudol i zapisał na tej dziedzinie r. 1611 100 talarów ojcom dominikanom raciborskim, którzy za procenta co piątek w klasztorным kościele mszą św. odprawiać byli obowiązani.

Gdy się zaczynała 30-letnia wojna, tedy większa liczba szlachty górnoszląskiej trzymała się do obcego elektora Fryderyka Falckiego¹⁰, którego protestanci królem czeskim byli obrali, ale nasz Melchior i cała jego rodzina zostali wiernymi i przychylnymi Ferdynandowi katolickiemu królowi, choć za tę wiarę więzieniem musieli przypłacić. Atoli gdy Ferdynand¹¹ zaś mocy nabył, przeniewierców karał i statecznych

⁸ W poddominikańskim kościele św. Jakuba Starszego w Raciborzu (w lewej nawie) istnieje do dziś kaplica Gaszynów, pod którą mieści się grobowiec rodzinny. Na dzisiejszej płycie epitafijnej wymienieni są: „Melchior Boromäus von Gaschin †1621 i jego małżonka Margarethe von Gaschin geb. Skalin †1625, Rudolph Gaschin †1718 i jego małżonka Juliana Polixena Gaschin †1709, Georg Adam Franz Gaschin †1719 i jego pierwsza żona Wolfgange Rudolphine Gaschin geb. Saurau †1688 oraz Franz Karol Gaschin †1733”. Według ks. A. Weltzla w grobowcu tym pochowani są: Jan †1610, Melchior Ferdynand †1665, Jan Jerzy †1658 wraz z drugą żoną Anną Marią z Oppersdorfów, Katarzyna Anna, Jan Rudolf †1716 oraz druga żona Adama Jerzego Franciszka: Izabela z Lobkowiców †1724.

⁹ Chodzi o wieś Wojciechów koło Olesna.

¹⁰ Fryderyk V (1596–1632) król czeski na przełomie 1619 i 1620 r., zwany królem zimowym. Po klęsce pod Białą Górą (1620 r.) zbiegł do Palatynatu.

¹¹ Ferdynand II Habsburg (1578–1637) doprowadził do wybuchu wojny trzydziestoletniej. Przy pomocy hr. J. Tyllý'ego dowódcy Ligi Katolickiej rozbił wojska czeskie 8 listopada 1620 r. pod Białą Górą w pobliżu Pragi.

zaszczycał, tedy też na nagrodę za zasługi podwyższył ród Gaszynów dnia 4 kwietnia r. 1621 w stan baronów i pomnożył ich herb dziedziczny. Wierzchlejscy mieli na tarczy dwa kółka pługowe i sztakiety jak przy forticy rozsądzone, na hełmie dwa skrzydła do lotu w górę wspięte. Melchior tedy już licząc 80 lat za krótki czas Bogu oddając duszę pozostawił z małżonki Małgorzaty z Skal spółdzonych 4 synów i 1 córkę.

Mikołaj Karol wstąpił r. 1612 w zakon Maltański¹², toczył bitwy morskie z Turkami, został r. 1620 komturem w Reichenbachu¹³, 1623 w Klaczk¹⁴, 1626 – w Majdelbergu¹⁵, potem i w Strygowie¹⁶. Na ostatnim miejscu na jego odwołanie prawo prezentowania na probostwo r. 1631 magistratowi odjęte i Maltańczykom oddane było. Rodzina Gaszyńska do większej godności podniosła się, gdy ją cesarz Ferdynand dnia 7 stycznia r. 1633 w hrabiostwo przyjął. Mikołaj Karol jednak niedługo się cieszył tego zaszczytu, bo umarł jeszcze onego roku.

Joachim Ludwik, pan sławny, kupił wieś parafialną Orzechów¹⁷ w Morawii, został cesarskim radcą i pożegnał się z tym światem r. 1652. Z małżonką Benigną Haugwic z Biskupic dwie córki spółdził, z których młodsza Eufemia Polyxena r. 1673 z Franciszkiem

¹² Joannici, właściwa nazwa Suwerenny Zakon Kawalerów Maltańskich, zakon szpitalniczy i rycerski założony ok. 1130 r. w Jerozolimie. W roku 1530 przeniesiony na Maltę, której zajęcie w 1800 r. przez Anglików pozbawiło joannitów większości dóbr, spowodowało także ich gospodarczy i militarny upadek. Od 1834 r. siedzibą zakonu jest Rzym. Do Polski sprowadzeni w XII w. przetrwali do 1939 r. Po II wojnie światowej odrodzili się na emigracji, zaś od 1992 r. ponownie w Polsce.

¹³ Reichenbach – obecnie Dzierżoniów, miasto powiatowe w województwie dolnośląskim.

¹⁴ Dzisiejsze Kłodzko – miasto powiatowe w województwie dolnośląskim.

¹⁵ Majdelberg – dziś miasto Devičky niedaleko Mikulova nad granicą austriacką.

¹⁶ Strygów, zlatynizowana nazwa Stregovia. Dzisiejszy Strzegom. Miasto w powiecie świdnickim w województwie dolnośląskim. Było na Śląsku główną siedzibą sprowadzonego w 1170 r. rycerskiego zakonu joannitów.

¹⁷ Orzechów, dziś Orzechów Wielki, położony 9,5 km od Uherskiego Brodu.

Wojciechem Lichnowskim na Lubowicach¹⁸ ślub wzięła, ale w krótkim czasie w Bogu zasnęła.

Melchior Ferdynand, najślawniejszy z braci, odziedziczył Olesno i Wojciechów, został r. 1625 cesarskim radcą i kanclerzem księstwa opolskiego i raciborskiego, rok potem hetmanem oleskiego powiatu, kupił dnia 13 marca 1631 od cesarza za 24 tysięcy talarów dobra żyrowskie, do których Żyrowa¹⁹, Krempa²⁰, Jesiona²¹ i Oleśka²² należały; pobliskie wioski Porębę, Gogolin i Strzebnów niedługo potem uzyskał. Urządził, że na jego dobrach zamiast luterskiego kaznodzieja pleban katolicki w Jesionie był wprowadzony²³.

Melchior niemałego pokazał zapału ku cesarzowi, a gdy w urzędzie kanclerskim nie chciał szkodliwych odezw w kraju ogłaszać, przez 4 tygodnie w ciężkim więzieniu był trzymany. R. 1636 aż do hetmaństwa krajowego doszedłszy starał się po ojcowsku o kraj mizerny, bo przez długą wojnę okrutnie nawiedzony²⁴. R. 1641 kupił za 70 tysięcy talarów państwo Polską Cerekiew²⁵, do którego już onego czasu 13 wsi i jeden dom tak w Raciborzu, jak w Opolu należały. I miasto Woźniki z kilku wioskami onego czasu sobie zjednał i założył tam szpital na

¹⁸ Dzisiejsze Łubowice w powiecie raciborskim, województwo śląskie. Franciszek Adalbert (Wojciech) Lichnowski przejął Łubowice w 1672 r. po ojcu Adamie. Jego pierwszą żoną była Eufemia Polyxena, która zmarła w 1676 r. („Historia parafii Łubowice” – rękopis przechowywany w parafii w Łubowicach), s. 9.

¹⁹ Żyrowa, wieś w powiecie krapkowickim, województwie opolskim, była siedzibą Gaszynów. Pałac istnieje do dnia dzisiejszego. Por. J. P i x a, *Historia pałacu w Żyrowej*, „Zeszyty Edukacji Kulturalnej/Hefte für Kulturbildung” 1998, nr 18/19, s. 31–49.

²⁰ Dzisiejsza wieś Krępna w powiecie krapkowickim należąca do parafii Rozwadza.

²¹ Dzisiejsza Jasiona w powiecie krapkowickim.

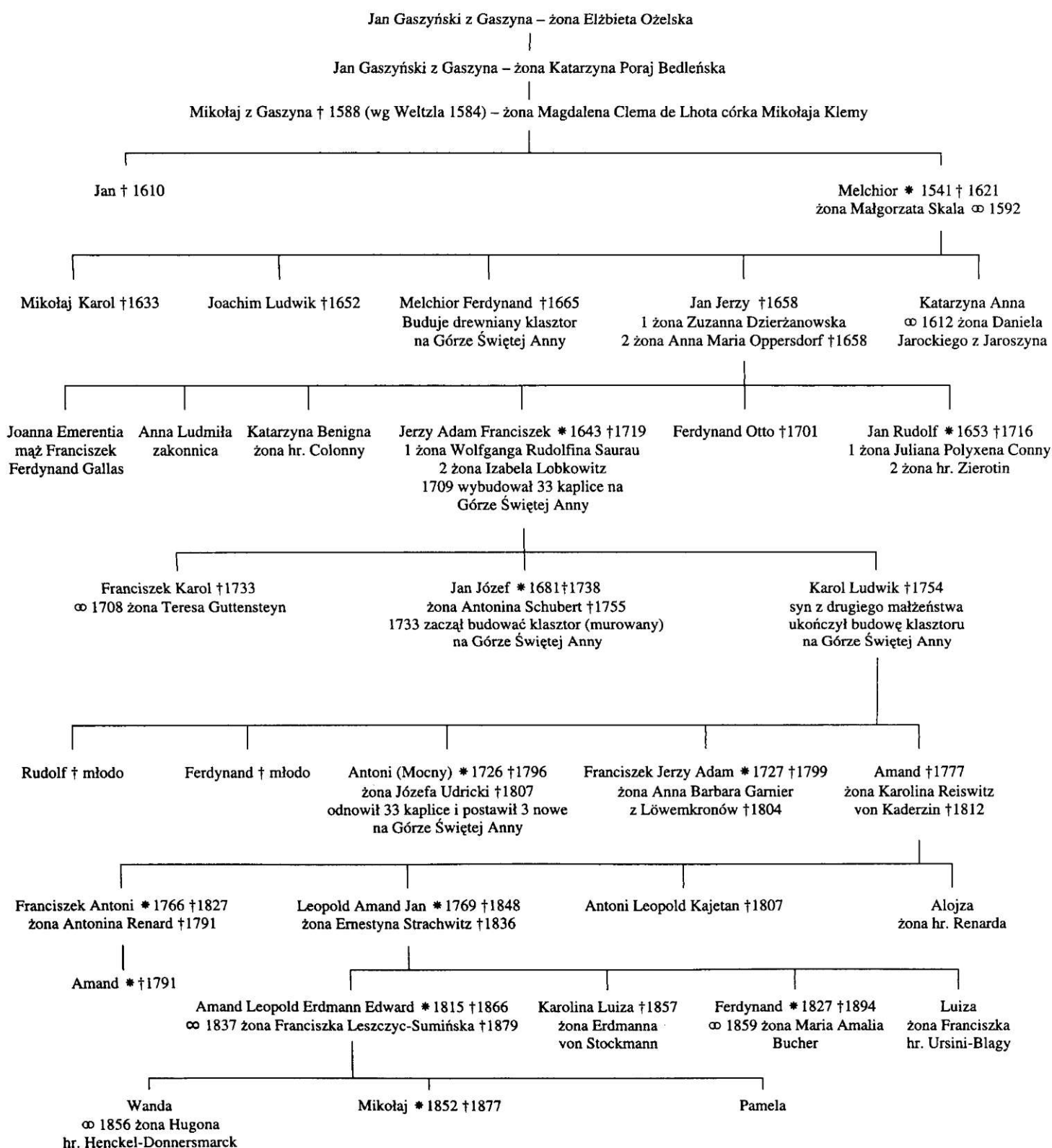
²² Dzisiejsza Oleszka w powiecie krapkowickim należąca do parafii Jasiona.

²³ Żyrowa, a wraz z nią Jasiona, i okoliczne wioski, przeszły za czasów Żyrowskich na protestantyzm. Katolicy Gaszynowie wprowadzili na powrót katolicyzm. Jako karę za odstępstwo Żyrowa nie mogła stać się parafią. Stąd też Żyrowa do dzisiaj jest filią parafii Jasiona, por. P i x a, *dz. cyt.*, s. 37.

²⁴ Chodzi o wojnę trzydziestoletnią (1618–1648).

²⁵ Polska Cerekiew – wieś w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim, województwie opolskim. Hrabia Melchior Ferdynand odkupił Polską Cerekiew od hrabiego Fryderyka von Oppersdorfa.

TABLICA GENEALOGICZNA RODU GASZYNÓW *

* Tablica genealogiczna rodu Gaszynów opracowana na podstawie pracy ks. A. Weltzla oraz opracowania W. Ogrodzińskiego (B o n c z y k, *Góra Chełmska*, Katowice 1938)

przyjęcie ubogich i do roboty niezdolnych poddanych. Tam przy kościele farnym za duszę swoją ufundował mszą św. miesięczną, podczas której jeszcze dziś szpitalni są obecni.

Od roku 1646 aż do roku 1649 był gubernatorem hrabstwa kłodzkiego i do domu powróciwszy jeszcze raz hetmanem księstwa opolskiego i raciborskiego, które od r. 1645 aż do r. 1666 Koronie Polskiej były zastawione²⁶.

Jeszcze większej godności dosięgnął, gdy go cesarz postanowił prezesem komory szląskiej we Wrocławiu, w którym urzędzie został aż do śmierci. Hrabia zasłużony w kraju, wielkie miał zasługi i o kościół. Pamiątkę ustawiczną i niewygasłą po sobie zostawił i na wdzięczność potomnych wieków sobie zarobił, że klasztor franciszkański na górze przy Leźnicy²⁷ założył.

Gdy dzień św. Anny, matki Bogurodzicy, na synodzie wrocławskim r. 1509 większy zaszczyt otrzymał, dziedzic porębski²⁸ na skalistym wierzchołku onej góry, gdzie bez wątpienia w pogańskich czasach, jak na Sobótce balwochwalnia stała, kościółek na cześć św. Anny postawił. Posiedzieliel²⁹ onej góry, Mikołaj Strzał³⁰, prawo na ten

²⁶ S. M i z i a, *Historia Śląska*, Wrocław 1997, s. 33: „Warto więc wspomnieć, że w 1645 r. cesarz Ferdynand, dla uzyskania pieniędzy, oddał pod zastaw królowi polskiemu Władysławowi IV księstwo opolskie i raciborskie, jako zadośćuczynienie za nie spłacone długi posagowe księżniczek habsburżanek, żon Zygmunta III Wazy. Władysław przeniósł swe prawa do zastawu na brata Jana Kazimierza. Ten, gdy został królem w Polsce w 1648 r. przełał je na dalszego z braci, Karola Ferdynanda, biskupa wrocławskiego. Po jego śmierci w 1655 r. dobra te wróciły do Jana Kazimierza, który tym razem zapisał je swojej żonie Marii Ludwice. W ten właśnie sposób zamek w Głogówku stał się w okresie potopu szwedzkiego siedzibą dworu Marii Ludwiki i jednocześnie ośrodkiem władzy Rzeczypospolitej”.

²⁷ Dzisiejsze miasto Leśnica w powiecie strzeleckim, województwie opolskim. Z parafii Leśnica w roku 1942 wyodrębniono parafię Góra Świętej Anny.

²⁸ Poręba, miejscowość należąca do parafii Leśnica.

²⁹ Właściciel.

³⁰ Wedle najstarszej tradycji fundatorami pierwszego kościoła na Górze Świętej Anny byli poprzednicy Mikołaja Strzały, Krzysztof Strzala i jego syn Krystek, którzy ok. 1480 r. zaciągali duże pożyczki, które świadczyłyby o podjęciu tak wielkiego dzieła, jakim jest budowa kościoła. Por. A. H a n i c h, *Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945–1999. Studium historyczno-pastoralne*, Opole 1999, s. 32.

dom boży proboszczowi leżnickiemu ustąpił, co biskup wrocławski Jan Turzo³¹ w Nysie³² dnia 25 czerwca r. 1516 potwierdził.

Że z powodu onego kościółka św. Anny ta góra, która się pierwiej Chelm i Góra św. Jerzego nazywała, już w środku onego stulecia była mianowaną „Górą św. Anny”, na to mamy świadectwo piśmienne³³, bo gubernator Górnego Szląska Jan Baro z Oppersdorfu³⁴ w jednym mandacie z Opola 17 marca 1563 mianuje Leżnicę miasteczko pod Górą Świętej Anny leżące. Małżonka gubernatora nysseńskiego Mikołaja Kochtickiego barona z Kochtic³⁵ na Ujeździe³⁶, Zimnejwo-

³¹ Jan V Turzo biskup wrocławski (1506–1520), gorliwie rozwijał kult św. Anny w diecezji wrocławskiej.

³² Nysa od 1290 r. była stolicą księstwa należącego do biskupów wrocławskich, którzy w tym mieście mieli swoją rezydencję.

³³ Ojciec K. P i e c z k a, OFM w książeczce *Góra św. Anny*, Piechowice 1995 na s. 27 przytacza treść pergaminu, który znaleźli oo. reformaci w XVII w., kiedy przybyli na Górę Świętej Anny. Oto jego treść: „Drobina kości św. Anny przekazana na Górę Chelmską, pochodząca z relikwii sprowadzonych z Galii z klasztoru o nazwie Villa w okolicach Lyonu przez dwóch panów: Staffingera i magistra Dittricha Ferbergsteina, których był w tym celu posłał do Galii książę saksoński Jerzy z miasta św. Anna w roku pańskim 1504. W marcu tegoż roku tą częstkę ofiarował książę w dowód szczególnej miłości swojemu dworzaninowi panu Zygmuntowi de Maltitz. Wkrótce potem pozyskał ją najdostojniejszy Mikołaj Nochtitzki [Kochticki – przyp. J. P.], po czym spełniając ślub zmarłej małżonki najdostojniejszej pani Anny Nochtitzkiej [Kochtickiej – przyp. J. P.], urodzonej Maltitz częsteczkę kości Babci Zbawiciela tej figurze podarował z wszystkimi ozdobami i w uroczystej procesji na tę górę przyprowadził. Działo się to w czasie, kiedy cesarstwem rządził cesarz Maksymilian, a papieżem był Juliusz II jeszcze przed wystąpieniem Lutra”.

³⁴ Oppersdorf – dzisiejsze Wierzbicice, miejscowość położona na wschód od Nysy, zajmowała w XIV w. obszar ok. 60 łanów, tj. ok. 1150 ha. Swą pierwotną nazwę „Operti villa” wywodzi od fundatora tej miejscowości Operetusa. Por. M. L i p o - w i c z, CSSR, *Święty Mikołaj na kupieckim szlaku*, „Opolski Gość Niedzielny”, 1999, nr 49, s. 19.

³⁵ Kochcice – wieś w województwie śląskim, powiat Lubliniec. Nazwa wsi pochodzi od rodziny Kochcickich, która pod koniec XV w. stała się właścicielem tej miejscowości. Wcześniej w roku 1419 właścicielem wioski był Mikołaj Strzała, por. „Rocznik Diecezji Katowickiej” 1986, s. 466.

³⁶ Ujazd – miasto w powiecie strzeleckim, województwie opolskim. Najmniejsze miasto w Opolskiem. Osada targowa wzmiankowana w 1145 r., bulla protekcyjna z 1155 r. potwierdza jej przynależność do biskupów wrocławskich.

dzie³⁷ i Kluczach³⁸, Anna Maria z Maltyców w początku 17 wieku darowała tej kaplicy statuę św. Anny z drzewa wyrobioną razem z relikwiami tejże św. Patronki. Krzyżacy niegdyś te części z kości św. Matki Bogurodzicy z kościoła św. Anny w Carogrodzie³⁹ byli przywieźli do Francji i schowali w klasztorze Ville przy Lionie. Stamtąd je otrzymał r. 1504 książę saski Jerzy Brodaty, który ożeniony z Barbarą, córką Kazimierza króla polskiego panował od r. 1500 aż do r. 1539 i wierny został ojcowskiej wierze aż do końca życia. Powodem zaś pozyskania onych relikwii było, że zaraz w początku panowania książę Jerzy w górach saksońskich nowe miasto był założył⁴⁰ i tam wspaniały kościół św. Anny i klasztor franciszkański postawił. Z tego miasta, któremu cesarz Maksymilian imię dał Annaberg, książę r. 1504 posłał dwóch mężów: Staffingera i Magistra Ditrycha Ferbersteyna do Francji po te relikwie. Jeszcze innych świętych naczyń nabył na ozdobę tego kościoła, które wszystkie na uroczystość św. Anny w procesji były noszone. W marcu onego roku książę pobożny część relikwii darował dworskiemu urzędnikowi sobie sprzyjającemu Zygmuntowi z Maltic. Wiadomo, że św. Anna jako orędowniczka osobliwie od małżonków bywa wzywana i onego właśnie czasu w biskupstwie miśnieńskim Bractwo św. Anny kwitło. Malticowie r. 1574 Hoyerswerda⁴¹ kupili i to państwo r. 1582 z posiadłościami w Górnym Szląsku zamienili. Z tego domu jedna córka Anna Maria⁴²

W roku 1223 bp Wawrzyniec lokował tu miasto na prawie niemieckim, por. „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1996, s. 653.

³⁷ Chodzi o wieś Zimna Wódka w gminie Ujazd.

³⁸ Chodzi o dzisiejszą wieś Klucz w gminie Ujazd.

³⁹ Dla południowych i wschodnich Słowian nazwa Carogród oznaczała Konstantynopol, dzisiejszy Stambuł, miasto w zachodniej Turcji.

⁴⁰ Dzisiejsze miasto Annaberg-Buchholz w RFN w Górnych Rudawach w Saksonii.

⁴¹ Hoyerswerda – miasto we wschodniej części Niemiec w Saksonii nad Czarą Elsterą. Nazwa łużycka Wojerecy.

⁴² Anna Maria Kochticka z domu Maltic, której małżonek Mikołaj był starostą Ujazdu, położonego niedaleko Góry Chełmskiej. Po śmierci żony, zgodnie z jej życzeniem, Mikołaj Kochticki przekazał statuę św. Anny Samotrzeciej z umieszczeniem w niej relikwiami do publicznej czci na Górze Chełmskiej. Por. H a n i c h, *dz. cyt.*, s. 36.

pochodząc z Hercogswaldau⁴³ ślub wzięła z Mikołajem baronem Kochtickim, który osiadły był pod Górą Świętej Anny⁴⁴, i który według ostatniej woli małżonki statuę z relikwiami kościołowi na górze darował. Lud wierny, który już przedtem lubił odwiedzać tę kaplicę, odtąd jeszcze liczniej tam pielgrzymował, aby uczcić matkę Bogurodnicę, a dominikanie mieli zamiar klasztor wystawić na górze. Kiedy w dzień św. Magdaleny r. 1641 Godhard Sicz z Bauke cystersom w Jmielnicy⁴⁵ darował dziedzinę swoją Januszkowice⁴⁶, legował⁴⁷ kościołowi św. Anny 500 talarów, jeżeliby dominikanie w przeciągu trzech lat wybudowali klasztor, a jak nie, to ten podarunek miał odziedziczyć kościół leżnicki⁴⁸.

Jeszcze jedna rzecz dziwna pomnożyła pobożne odwiedzanie onego św. miejsca, bo stróżowie leżnickcy jako i inni mieszkańcy okolicy czasem w północ widzieli światło przyjemne kościółek oświecające, nawet promienie na rozmaitych miejscach górzystego lasu się pokazujące i franciszkanów w płaszczykach i ze świecami w ręku w procesji na górę wstępujących. Pobożny ksiądz Andrzej Florian Skodonius, wtedy będąc proboszczem onego miasteczka, któremu na szpital 100 talarów darował, i oraz kanonikiem opolskim, ten sam, który 28 lipca 1633 na kanonika raciborskiego⁴⁹ był wybrany

⁴³ Hercogswaldau – dzisiejsze Doboszowice w gminie Kamieniec Ząbkowicki, województwo dolnośląskie.

⁴⁴ Mikołaj Kochticki był starostą Ujazdu.

⁴⁵ Dzisiejsza Jemielnica, wieś w powiecie strzeleckim, województwo opolskie. Po roku 1280 książę opolski Bolesław I sprowadził tu z Rud cystersów. Dzisiejszy kościół parafialny jest dawnym kościołem opactwa cysterskiego, które miało tutaj swoją rezydencję w klasztorze istniejącym do dziś. Klasztor pochodzi z XVII–XVIII w. Cystersi sprawowali duszpasterstwo w Jemielnicy do sekularyzacji w 1810 r.

⁴⁶ Januszkowice – wieś należąca dziś do gminy Zdzieszowice. Odrębna parafia od roku 1947.

⁴⁷ Darował – prawnie przypisał.

⁴⁸ Patrz przypis 27.

⁴⁹ Mniejsze znaczenie w diecezji, co najwyżej regionalne, miały kapituły kolegiackie. Do końca XIV w. powstało ich na Śląsku dziewięć, m.in. w Opolu (ok. 1235 r.)

i 20 czerwca 1650 swoją farę opuścił, aby przy kolegiacie raciborskiej znaczniejszy urząd sprawować, gdzie też dnia 2 lutego r. 1660 zasnął w Bogu⁵⁰; w jednym dokumencie spisał doniesienie wiarogodnych ludzi, którzy one widzenia przed nim oświadczyli. Do cudownej statuy i relikwii św. odtąd jeszcze więcej uczęszczano, a gdy księża leżniccy nie byli w stanie zadość uczynić potrzebom duchownym pielgrzymów, a dominikanie budowania klasztoru zaniechali, tedy Melchior hrabia z Gaszyna postanowił wypełnienie obowiązków duchownych powierzyć gorliwym w służbie bożej ojcom reformatom, to jest franciszkanom ostrej reguły, którzy już jeden klasztor w Szląsku, a to w Gliwicach⁵¹ zajmowali. Tam dnia 19 października r. 1655 przełożeni przystali na przyjęcie klasztoru na górze chwaląc Opatrzność Boską, która im nowe miejsce ucieczki łaskawie podała, gdy Szwedzi w Polsce wiele

i w Raciborzu (1288 r.). Ta ostatnia przy kolegiacie św. Tomasza Kantuarijskiego przy kaplicy zamkowej, przeniesiona została w roku 1416 do parafialnego kościoła Wniebowzięcia NMP. Swoją strukturę wzorowały na kapitule katedralnej. Przy każdej byli prałaci, kanonicy i wikariusze. Por. K. D o l a, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1, *Średniowiecze*, Opole 1996, s. 60, 65 oraz J. K o p i e c, *Dzieje Kościoła katolickiego na Śląsku Opolskim*, Opole 1991, s. 26.

⁵⁰ Grobowiec oraz epitafium z płaskorzeźbionym popiersiem i kartuszem herbowym Andrzeja Floriana Scodoniusa znajduje się do dziś w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Raciborzu.

⁵¹ Jak podają kroniki z 1608 r. oo. franciszkanie mieli swój klasztor przy kościele św. Krzyża (dziś rezydują tam oo. redemptoryści). Kres pracy oo. franciszkanów położyła sekularyzacja w 1810 r. W drugiej połowie XIX w. czyniono starania ponownego powrotu franciszkanów do Gliwic, jednak bezskutecznie, klasztor oddano oo. redemptorystom. Dopiero w roku 1923 ks. prałat Józef Jagło, proboszcz parafii św. Piotra i Pawła, poprosił oo. franciszkanów, by osiedlili się na terenie jego parafii i pomogli w duszpasterstwie. Przy zbiegu ulic Franciszkańskiej i Hutniczej zakupiono posiadłość ze starymi zabudowaniami. W tym samym roku zbudowano prowizoryczny klasztor i z porostauracyjnej sali urządzono kaplicę pod wezwaniem Serca Pana Jezusa. Następnie dobudowano prezbiterium, dwie zakrystie, kaplicę (do słuchania spowiedzi) oraz przedsionek. Kościół poświęcono w 1924 r. podczas uroczystości św. Franciszka z Asyżu. Dnia 15 marca 1925 r. erygowana została parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa. Prowadzona do dnia dzisiejszego przez oo. franciszkanów, por. „Rocznik Diecezji Gliwickiej” 1998, s. 165.

klasztorów, a najprzód krakowski byli spustoszyli⁵². Przed adwentem 22 osób zakonnych przybyło, między nimi sam prowincjał i definitor o. Franciszek Rychłowski⁵³, 13 studentów z nauczycielami Norbertem Michałowskim i Ludwikiem Rożyc, który krótko potem od sufragana wrocławskiego na kapłana poświęcony dnia 25 marca swoje prymicje w kaplicy Zwiastowania P[anny] Maryi⁵⁴ pod górą odprawił.

Hrabia najprzód prosił urząd duchowny we Wrocławiu o pozwolenie, żeby zakonnicy z Krakowa w górnej kaplicy kazania miewali, mszą św. odprowadzali, i spowiedzi słuchali, na co wszystko ów urząd dnia 18 lutego r. 1656 zezwolił. Potem na zaproszenie hrabiego zgromadzili się 5 sierpnia, w dzień św. Piotra z Alkantary⁵⁵, który zakon ich był odnowił, w Żyrowej⁵⁶: Sufragan Sebastian z Rostok⁵⁷, Franciszek Ignacy Baro z Welczek, kanclerz katedralny, arcydiakon opolski i proboszcz raciborski, gwardian Franciszek z jednym ojcem Franciszkanem

⁵² Czynnikiem, który przyspieszył przyjęcie oferty hrabiego Gaszyny, było zniszczenie przez Szwedów klasztorów oo. Reformatów w Krakowie i we Lwowie. Klasztor gliwicki przeznaczony był dla ok. 15 zakonników, a przyjął ponad 60 uchodźców z Polski. W zaistniałej sytuacji zakonnicy uznali zaproszenie na Górę Świętej Anny za dar działania Bożej Opatrzności. Por. F. A. M a r e k, *Góra św. Anny – perła bezcenna górnośląskiej ziemi*. W: N. B o n c z y k, *Góra Chełmska*, Opole 1985, s. 111.

⁵³ Franciszek Rychłowski (1618–1680) – franciszkanin, potem reformata, przełożony różnych klasztorów, przez 11 lat prowincjał małopolski. Zasłynął jako kaznodzieja, szczególnie przeciw arianom. Przełożonym na Górze Świętej Anny był w latach 1655–1658. Por. N. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego, Katowice 1938, s. 126.

⁵⁴ Na szczycie Góry Chełmskiej był wprawdzie kościół, ale zakonnicy nie mieli gdzie mieszkać. Na czas budowy drewnianego klasztoru przygarnął franciszkanów leśniczy proboszcz, ks. Konstanty Iwanicki, dając im schronienie w drewnianym kościółku Zwiastowania NMP, położonym poza murami miasta Leśnicy. Dzisiejszy kościół cmentarny. Por. P i e c z k a, *dz. cyt.*, s. 30.

⁵⁵ Informacja błędna. Uroczystość św. Piotra z Alkantary, kapłana i wyznawcy, obchodzona jest zgodnie z Martyrologium Rzymskim 19 października.

⁵⁶ Żyrowa patrz przypis 19.

⁵⁷ Sebastian Rostock (1607–1671) syn powroźnika z Grodkowa, proboszcz w Nysie, kaznodzieja katedralny we Wrocławiu. Nie był nigdy biskupem sufraganiem (pomocniczym). Natomiast był wikariuszem generalnym, zaś w latach 1664–1671 biskupem ordynariuszem wrocławskim.

i inni goście. Tedy Konstanty Iwanicki⁵⁸ dziekan opolski, proboszcz leżnicki i komisarz biskupski kościółek im oddał w zarząd zrzekłszy się wszelkiego prawa do niego. Zamiast ofiary, którą proboszczowie miejscy na górze otrzymywali, wynagrodził ich hrabia 24 talarami rocznych procentów i 6 talarami za to, gdyby kto z parafian sobie tam obrał pogrzeb.

Nareszcie hrabia zbudował klasztor drewniany obok kaplicy, list fundacyjny pisany jest w Żyrowej dnia 16 czerwca r. 1657; w nim pobożny hrabia oświadcza: Gdy Bóg wszechmogący z swojej dobroci raczył mnie niezmiernymi dobrodziejstwami obficie pobłogosławić, aby się jemu za to po chrześcijańsku odwdziczyć i te dary Boże niby znowu niebieskiej skarbnicy wrócić, a ponieważ też każdego katolika ścisłą jest powinnością starać się, aby się kościół św. na cześć i chwałę Boga pomnażał i aby św. miejsca opuszczone lub spustoszone znowu odnowiono i wszystkim do potrzeby godnie zaopatrzone, dlatego naczynam i poświęcam na moim dziedzicznym gruncie porębskim, na Górze św. Jerzego „Chelm” nazwanej, z kościółkiem na cześć św. Anny i Bogurodzicy Maryi zbudowanym, w którym dotąd tylko kilka razy w roku nabożeństwo odbywano, aby odtąd już tem pilniej i bez ustanku św. Annę i Najśw[iętszą] P[annę] Maryą wychwalano i na potomne czasy ofiarę dziękczynną za boskie dobroci przynoszono. Dlatego z osobliwego przywiązania, które mam do ojców reformatów z zakonu św. Franciszka za dozwoleń zwierzchności duchownej wyjednałem, że księża tego zakonu przy tym kościółku pomieszkanie sobie urządzą i na wieczne czasy ten kościół i klasztor na cześć i chwałę Bożą funduję, który w 4 latach ma być wybudowany. Ten dokument dnia 16 lipca przez urząd królewski w kancelarii opolskiej był potwierdzony⁵⁹ i ponieważ zaś ci zakonnicy dla siebie żadnej własności nie po-

⁵⁸ Ks. Konstanty Iwanicki był równocześnie prałatem i dziekanem opolskiej kapituły przy kolegiacie (obecnie katedrze) św. Krzyża, por. H a n i c h, *dz. cyt.*, s. 32.

⁵⁹ Dokument został zatwierdzony przez króla polskiego Jana Kazimierza 16 lipca 1657 r., który w czasie „potopu” szwedzkiego przebywał na zamku w Głogówku.

siadają, dlatego apostołskiemu syndykowi Wacławowi z Twardawy na Dzieszowicach⁶⁰ był oddany.

To miejsce było bardzo sposobne do założenia klasztoru, bo kto stoi na górze, ten łatwiej może wszystkie myśli zwrócić ku niebu i serce podnosić do Boga. Skała ona, z bazaltu uformowana, 1230 stóp wysoka⁶¹ pozwala rozpatrzeć się w dalekie okolice. Stamtąd widać góry czeskie, morawskie i węgierskie, ku wschodowi nawet Częstochów. Od zgiełku świata oddaleni reformaci byli bliźsi nieba, a tym którzy nokoło w dolinach i płaszczyznach mieszkają, widok na św. górę pociesza serce. Już psalmista mówi: „Podnosiłem oczy moje na góry, skąd mi przyjdzie pomoc, pomoc moja od Pana, który stworzył niebo i ziemię” (Psalm 120)⁶².

W Raciborzu tego samego roku dnia 28 maja została poświęcona kaplica Bożego Ciała, należąca do szpitala męskiego; do jej wybudowania pobożny hrabia też był darował 125 talarów. Przekonany o tym, że grunt mocno upewniony warunkiem jest wielmożności i sławy dla każdej rodziny, starał się za czasu, żeby włości jego wielkie i obszerne, na zawsze pozostały w rodzinie Gaszyńskiej, dlatego z dóbr żyrowskich, oleśnych, woźnickich i cerkiewskich taką ordynację utworzył⁶³, żeby je zawsze najstarszy z rodziny posiadał, a z nich niczego nie sprzedawał. Posiadacz majoratu miał członkiem Kościoła katolickiego być, klasztor na górze w dobrym stanie utrzymywać i duchowieństwo tam osiadłe

⁶⁰ Chodzi o dzisiejsze miasto Zdzeszowice w powiecie krapkowickim, województwie opolskim.

⁶¹ 400 m npm.

⁶² Tekst w tłumaczeniu ks. J. Wujka. Według *Biblii Tysiąclecia* Ps 121. 1–2: „Wznoszę swe oczy ku górom: Skądże nadejdzie mi pomoc? Pomoc mi przyjdzie od Pana, co stworzył niebo i ziemię”. Według wydania Wulgaty (tł. św. Hieronima) Ps 9 został podzielony na dwie części, stąd różnica numeracji psalmów.

⁶³ Ordynacje – majoraty – były to majątki ziemskie wyjęte spod ogólnie obowiązujących norm prawnych. Każda ordynacja rządziła się własnym statutem. Ordynacje nie mogły być sprzedawane, darowane lub dzielone między kilku spadkobierców, lecz przechodziły dziedzicznie na najstarszego syna (kobiety były wyłączone z dziedziczenia ordynacji). Tworzono je dla ugruntowania znaczenia rodzin magnackich.

Portrety Gaszynów ze zbiorów klasztoru na Górze Świętej Anny

22. Portret Melchiora Ferdynanda Gaszyny – fundatora annogórskiego klasztoru

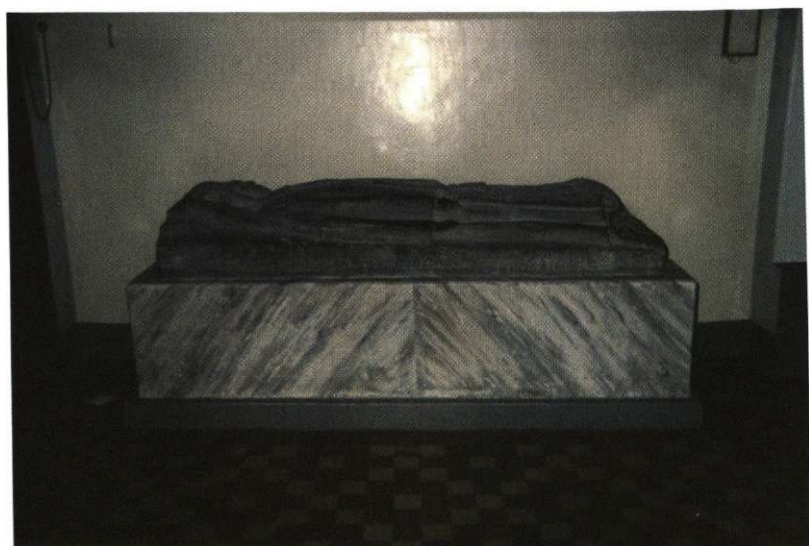
23. Portret Jerzego Adama Franciszka Gaszyny – budowniczego kalwarii annogórskiej

24-25. Portrety Antoniego Gaszyny zwanego „Mocnym” – odnowiciela kalwarii na Górze Świętej Anny

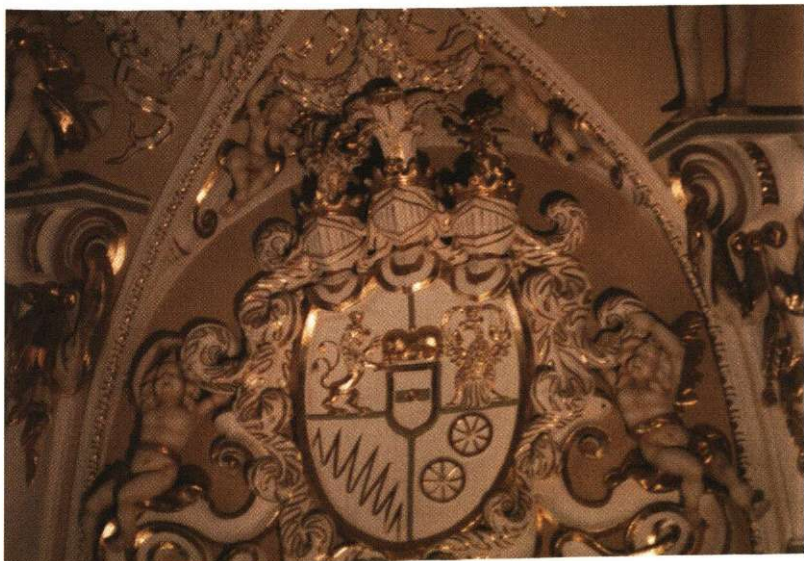
26. Płyta nagrobna ks. Andrzeja Floriana Skodoniusa w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Raciborzu

27. Grobowiec ks. Andrzeja Floriana Skodoniusa w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Raciborzu

28. Kaplica Gaszynów w kościele św. Jakuba
w Raciborzu

29. Odrestaurowane sklepienie w kaplicy Gaszynów w kościele św. Jakuba
w Raciborzu przedstawiające herb Gaszynów

Biała Góra wchodzi dziś w obręb miasta Pragi – stolicy Czech

30. Pałac Gwiazdy – muzeum
bitwy pod Białą Górą

31. Gospoda na Białej Górze –
miejscu pamiętnej bitwy
z 1620 r.

32. Na szczycie Białej Góry wnosi
się dzisiaj Sanktuarium Matki
Boskiej Zwycięskiej

żywnością zaopatrywać. Ten jego testament dany jest dnia 21 listopada r. 1658. Do wybudowania nowego kościoła na górze materiały przygotował.

R. 1660 Melchior kupił Zakrzów⁶⁴ z przyległościami w kozielskim, a Łowosów i Walce w oleśnym powiecie⁶⁵. Na końcu jeszcze został tajnym radcą cesarza i umarł bezżenny w lecie 1665 w Polskiej Cerekwi⁶⁶. Ciało jego spoczywa pod kaplicą św. Krzyża w kościele dominikanów raciborskich, gdzie się znajduje grób dziedziczny⁶⁷. Melchior tam krótko przed śmiercią ołtarz z marmuru czarnego kazał postawić. Białe statuy Zbawiciela ukrzyżowanego, P[anny] Maryi i św. Jana są alabastrowe. Przed stopniami ołtarza na grobowym kamieniu i nad ołtarzem herb hrabiowski jest umieszczony⁶⁸. Przy tym ołtarzu co piątek msza św. się odprawiała i część św. Krzyża, co klasztor posiadał, do uczczenia była podawana⁶⁹.

J a n J e r z y, najmłodszy z braci, odziedziczył Kietrze, kupił r. 1629 państwo Hłuczyńskie⁷⁰, do którego zamek i miasto Hłuczyn,

⁶⁴ Zakrzów – wieś w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim, województwie opolskim.

⁶⁵ Informacja częściowo błędna. Dzisiejszy Łowosów – wieś w powiecie oleśkim, województwie opolskim. Natomiast wieś Walce leży w powiecie krapkowickim, województwie opolskim.

⁶⁶ We wsi do dnia dzisiejszego pozostały ruiny pałacu, który w latach 1644–1840 należał do rodu Gaszynów.

⁶⁷ Patrz przypis 8.

⁶⁸ Podczas ostatniego remontu kościoła św. Jakuba w Raciborzu w latach 1991–1992 kaplica Gaszynów została pięknie odrestaurowana. Odmalowany został też herb Gaszynów nad ołtarzem. Natomiast w posadzce na płycie zamykającej wejście do grobowca pod kaplicą kartusze herbowe i inskrypcje z XVII w. są już mocno zatarte. Por. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 7: *Województwo opolskie*, Warszawa 1967, s. 45.

⁶⁹ Parafia Wniebowzięcia NMP w Raciborzu, do której należy poddominikański kościół św. Jakuba, posiada dzisiaj cztery cenne relikwiarze. Wśród nich jest także relikwiarz z relikwiami św. Krzyża. Niestety wśród zawieruchy ostatniej wojny wszystkie dokumenty związane z tymi relikwiarzami zaginęły.

⁷⁰ Dzisiejszy Hulczyn (czeska nazwa Hlučín). Miasto nad rzeką Opavą w kraju północnomorawskim, powiat Opawa. W mieście późnogotycki zamek z początków XVI w., przebudowany w stylu barokowym w 1743 r.

wsie Darkowiczki⁷¹, Ludgierzowice⁷², Pietrzykowice⁷³, Lhotka⁷⁴, Hoszczalkowice⁷⁵ i Bobrownik⁷⁶ należały. Przez pierwszą małżonkę Zuzannę, córkę Adama Dzierzanowskiego na Wysokach⁷⁷ ta dziedzina blisko św. Anny leżąca r. 1636 została własnością rodziny, u której pozostała prawie sto lat. Po śmierci pierwszej małżonki hrabia, który 20 kwietnia 1639 otrzymał tytuł radcy cesarskiego, ożenił się z Anną Marią, córką Ottona barona z Oppersdorfu na Czastalowicach⁷⁸ w Czechach, która została rodzicielką wszystkich późniejszych Gaszynów.

Hrabia Jan Jerzy darował r. 1644 szpitalowi hłuczińskiemu 12 talarów szląskich jako roczne procenta i fundował przy farnym kościele 6 talarów jako inne procenta, żeby co środę na cześć św. Aniołów Stróżów i na zbawienie dusz tak niebogiej⁷⁹, jak żyjącej małżonki msza św. była odprawiana. Roku następującego dał się tam zapisać do Bractwa Najsw[iętszej] Maryi Panny. Roku 1650 będąc oraz radcą arcyksiążęcia Wilhelma kupił Bodzanowice, Wichrów i Karmunków⁸⁰, które dobra przez 100 lat zostały własnością rodzinną. Zostawszy potem hetmanem księstwa opawskiego sporządził dnia 16 lipca 1654 swój testament, w którym klasztorowi na górze 500 talarów szląskich legował⁸¹, aby za duszę swoją i za duszę żony msze św. bywały odprawiane. W wiośnie 1658 umarł i pochowany został w dziedzicznym grobie. Wdowa fundowała r. 1662 u dominikanów 1000 talarów, żeby co tydzień 2 msze św.

⁷¹ Dzisiejsze Darkovice – miejscowość w powiecie opawskim, na północny wschód od Hlučína.

⁷² Dzisiejsze Ludgěřovice – miejscowość na północny zachód od Ostrawy.

⁷³ Dzisiejsze Petřkovice – miejscowość na północny zachód od Ostrawy.

⁷⁴ Dzisiejsza Lhotka – miejscowości na północny zachód od Ostrawy.

⁷⁵ Dzisiejsze Hoštálkovice – miejscowość na północny zachód od Ostrawy.

⁷⁶ Dzisiejsze Bobrovniky – 2,5 km na południe od Hlučína.

⁷⁷ Wieś Wysoka w powiecie strzeleckim, województwie opolskim.

⁷⁸ Častalovice, niemiecka nazwa Schasslowitz – w Czechach są dwie miejscowości o tej nazwie: jedna 2 km od Kostelca nad Orlicą i druga 3 km od Českej Lípy.

⁷⁹ Zmarłej żony.

⁸⁰ Dzisiejsze Bodzanowice, Wichrów i Nowe Karmonki – wsie w powiecie oleskim, województwo opolskie.

⁸¹ Darował – prawnie przypisał.

były odprawiane. Jej herb baronowski na grobowym kamieniu jeszcze nieco poznać, ale małżeński już jest rozdeptany⁸².

Katarzyna Anna, r. 1612 wydana za Danielem Jarockim baronem z Jaroszyna na Dobrozdzeniu założyła 400 talarów w farnym kościele na tygodniową mszą św. „de passione”⁸³ i 100 talarów szpitalowi miejskiemu, oprócz tego ustanowiła fundację przy kościele dominikanów raciborskich, gdzie zwłoki jej odpoczywają.

Sam Jan Jerzy, wyżej nadmieniony, szczerp męski rozkrzewił. Z córek jego jedna, imieniem **Joanna Emerentia**, wydana była za Franciszka Ferdynanda hrabiego z Gallas, księcia z Lucery na Hayndorfu⁸⁴ w Czechach. Małżonek na onej dziedzinie klasztor franciszkański założył, wdowa zaś z synem Filipem Józefem postawiła tam sławny kościół na cześć P[anny] Maryi Nawiedzenia, wielki i wspaniały, bo sto łokciów długi, 70 łokciów szeroki, w postaci krzyża, dwie wieże mający a otoczony 6 kaplicami. I z Szląska i z Saksonii pielgrzymi na odpust tam się garnęli.

Inna córka⁸⁵, **Katarzyna Benigna**⁸⁶ w młodości wpiisała się do Bractwa Panny Maryi w Hłuczynie i fundowała 1697 tam 500 złotych reńskich na światło ustawicznie się palące przed ołtarzem św. Antoniego. Braćmi tych dwóch sióstr byli:

Jerzy Adam Franciszek urodzony r. 1643 przyjęty r. 1658 w Bractwo św. Anioła Stróża w Hłuczynie w młodości z zapalem naukom takim się podał, które mu były potem w urzędzie krajowym bardzo pożyteczne. Na dworze cesarskim został paziem a potem radcą Leopolda. Do domu powróciwszy przyjął r. 1664 dziedzictwo Kietrze⁸⁷ i następującego roku majorackie dobra. R. 1667

⁸² Porównaj przypis 68.

⁸³ „De passione” – według dawnego *Mszalu Rzymskiego* formularz mszy św. o Męce Pańskiej.

⁸⁴ Haindorf – dziś Hejnice, miejscowość położona 10 km na południowy wschód od Frydlantu w Górach Izerskich.

⁸⁵ Trzecia córka Anna Ludmiła została zakonnicą, por. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego,...

⁸⁶ Katarzyna Benigna – żona hr. Colonnys, por. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego,...

⁸⁷ Kietrz – patrz przypis 3.

u dominikanów raciborskich fundował 500 talarów na tygodniową mszę św. Stary, drewniany kościółek na Górze Świętej Anny kazał znieść i nowy, większy i murowany kościół z ołtarzami zbudować, który sufragan wrocławski Karol Franciszek Neanderz Petersheide⁸⁸ dnia 1 kwietnia r. 1673 konsekrował.

Pierwszy gwardian na górze Franciszek Rychłowski⁸⁹, znakomity teolog, trzy razy będąc prowincjałem, utrudzony od nawiedzeń klasztorów piechotą, nie mogąc zejść do konwentu lwowskiego, pod miasteczkiem Magierowem przy Bożej Męce w dzień św. Benedykta, który oraz dniem pierwszym wiosny jest⁹⁰, wszedł na gody Pana swego. Nieskazione dotąd ciało jego trwa w wilgotnym grobie⁹¹.

Jerzy Adam otrzymał r. 1678 urząd najwyższego sędziego w księstwach opolskim i raciborskim, został przytem oraz cesarskim komornikiem i tajnym radcą. W Bodzanowicach⁹² usadził zagrodnika na służbę plebana i dał materiał na budowanie kościoła tamtejszego, który ksiądz proboszcz Jakób Franciszek Slimański r. 1679 na swoje koszta i z skarbu kościelnego postawił, gdyż stary dom boży się obalił⁹³.

Hrabia nasz i Jerzy Baro z Welczek na Łąbecie dnia 6 marca 1679 byli komisarzami cesarskimi przy wyborze Józefa Franciszka Herenka⁹⁴

⁸⁸ Karol Franciszek Neander (1662–1693) – biskup sufragan (pomocniczy) diecezji wrocławskiej. Pochodził z Petersheide – dzisiejsza wieś Czarnolas należąca do parafii Skoroszyce w powiecie nyskim, województwie opolskim.

⁸⁹ Patrz przypis 53.

⁹⁰ Do niedawna jeszcze wspomnienie św. Benedykta z Nursji obchodzono 21 marca. Według nowego kalendarza liturgicznego obecnie obchodzone jest 11 lipca.

⁹¹ O. Franciszek Rychłowski został pochowany we Lwowie. Po kilkudziesięciu latach ciało jego pozostało niezepsute. Por. *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 23, Warszawa 1899, s. 608–609.

⁹² Bodzanowice – wieś i parafia w gminie Olesno.

⁹³ Istniejący od XVII w. drewniany kościółek z Bodzanowic został przeniesiony w 1930 r. do Ciasnej, gdzie w roku 1985 doszczętnie spłonął.

⁹⁴ Józef Franciszek Herenka opat cysterski w Rudach w latach 1679–1696 nazywany jest opatem Józefem I. Po swoim poprzedniku Andrzeju Emanuelu Pospelu (1648–1679) dokończył wznoszenia klasztoru i kościoła, zbudował kościół cmentarny św. Marii Magdaleny i poważnie wzbogacił bibliotekę klasztorną. Por. F. Wolni k, *Matka Boska Rudzka*, Opole 1995, s. 17.

na opata rudzkiego. Było to pierwszy raz, że na najwyższy rozkaz komisarze świeccy przy wyborze takim obecnymi być musieli.

Kiedy kościół zakrzowski drewniany r. 1687 był budowany, kolator⁹⁵ dał dęby do fundamentów potrzebne, inne wydatki składką zbierano⁹⁶. Przy kaplicy na zamku cerkiewskim⁹⁷ hrabia utrzymywał osobliwego kapelana. Książd Ludwik Biskup⁹⁸, który przez 10 ½ lat na onym zamku odprawiał nabożeństwo, r. 1699 został proboszczem w Grzędzinie⁹⁹.

Jerzy Adam od roku 1695 piastując urząd hetmana krajowego kupił następnego roku za 41 tysięcy talarów wsie Cięskowice, Witosławice, Grzędzin, Dzielów i stary Laniec¹⁰⁰, 1699 Ligotę¹⁰¹ i Chrost¹⁰²

⁹⁵ Kolator – patron, fundator kościoła.

⁹⁶ We wsi Zakrzów, gmina Polska Cerekiew, województwo opolskie kilka razy stawiano kościoły, m.in. po protestantyzacji w roku 1687. Kościół nie zachował się do naszych czasów. Obecny pochodzi z roku 1831.

⁹⁷ Od niepamiętnych czasów została założona w cerkiewskim pałacu kaplica domowa *in honorem Nativitatis Beatae Mariae Virginis* (pod wezwaniem Narodzenia NMP), która jednak w nowszych czasach całkowicie upadła. Upadek nastąpił ok. 1826 r., kiedy to patronat nad parafią w Polskiej Cerekwi przejęli baronowie von Seherr-Thoss, którzy odkupili dobro rycerskie od ostatniego Gaszyny z Polskiej Cerekwi hr. Franciszka v. Gaschin. Wówczas zaginął kapitał fundacyjny, a tym samym wygasła po ok. 140 latach fundacja dla kapelana zamkowego. Sama kaplica, jako nieczynny obiekt sakralny, dotrwała jeszcze do czasów II wojny światowej. Ulokowana od strony zachodniej pałacu, nad głównym wejściem, służyła jako miejsce modlitwy i udzielania sakramentu chrztu dzieciom właścicieli zamku. Uległa wypaleniu podczas działań wojennych w roku 1945. Por. J. R e s p o n d e k, *Polska Cerekiew. Dzieje parafii i życia religijnego*, Polska Cerekiew 1999, s. 77–78. Patrz również przypis 66.

⁹⁸ Ks. Ludwik Biskup był kanonikiem regularnym, premonstratensem. Jako utrakwista władał zarówno językiem polskim, jak i niemieckim, co było bardzo przydatne w pracy duszpasterskiej. Por. R e s p o n d e k, *dz. cyt.*, s. 96.

⁹⁹ Grzędzin – wieś w gminie Polska Cerekiew, powiat kędzierzyńsko-kozielski, województwo opolskie. Jedna z najstarszych parafii. Najstarsza wzmianka pochodzi z roku 1264. Obecny kościół zbudowano w 1874 r. W parafii żywy kult obrazu Matki Boskiej Grzędzińskiej, który Stolica Apostolska pismem z dnia 17 stycznia 1750 r. obdarzyła specjalnymi łaskami. Książd Ludwik Biskup zmarł tam w roku 1717.

¹⁰⁰ Wsie Cięskowice, Witosławice, Grzędzin, Dzielawy i Łaniec należą dziś do gminy Polska Cerekiew.

¹⁰¹ Ligota Mała należy dzisiaj do parafii Polska Cerekiew.

¹⁰² Dzisiejsze Chrósty – parafia Radoszowy, gmina Pawłowiczki.

i potem Szywałd¹⁰³ przy Kluczborku. W Jesionie¹⁰⁴ na utrzymywanie lampy przed Najświętszym Sakramentem i na inne potrzeby kościelne corocznie 20 złotych wyznaczył.

Już nieboszczyk stryj miał pobożny zamiar dla uczczenia bolesnej męki i śmierci Zbawiciela postawić na górze stacje na wzór drogi krzyżowej w Jeruzalem. W tym przedsięwzięciu potwierdzało go szczególnie podobieństwo Góry Świętej Anny z jej dolinami, przekopami i pagórkami do kształtu i położenia jerozalemskiego¹⁰⁵, tak że Góra Oliwna, dolina Józafat, góra Moria i pagórek Golgota, strumyk Cedron zdają się być umyślnym naśladowaniem miejsc w Ziemi Świętej. Ale Melchior dla odległości od Żyrowej¹⁰⁶ i dla podeszłego wieku nie mógł wykonać swego zamiaru. To pobożne dzieło wypełnił dopiero jego bratanek i następca Jerzy Adam. Dnia 28 stycznia r. 1700 otrzymał pisemnie od księcia biskupa pozwolenie¹⁰⁷, aby wszystko godnie uskutecznić, powołał z Włochów mężów znających się na budowaniu i malarstwie, którzy aż do roku 1709 nową Jerozolimę, albo kalwarię z 33 kaplicami wystawili¹⁰⁸. Chcemy je szczególnie wyliczyć: Najprzód 17 kaplic większych, tj. kaplicę św. Rafała Archanioła, kaplicę wieczernika, dwie kaplice na Górze Oliwnej, gdzie Pan Jezus krwawym potem się oblewał i pojmany został, most nad rzeką Cedron z kaplicą, bramę wschodnią, przez którą Pana do miasta wprowadzono, potem dom Annasza, gdzie go pytano o naukę, dom Kajfasza z więzieniem, w którym nocował, pałac Heroda, gdzie był pośmiewany, pałac Piłata z niektórymi stacjami, gdzie go biczowano, cierniem ukoronowano, ludowi pokazano i Żydom na śmierć oddano. Potem postawił 14 stacji aż do Golgoty mających 1360 stóp, tj.

¹⁰³ Szywałd, obecnie Świercze, wieś w gminie Olesno.

¹⁰⁴ Patrz przypis 21.

¹⁰⁵ Kalwaria annogórska została zbudowana na wzór zebrzydowskiej.

¹⁰⁶ Żyrowa leży w pobliżu Góry Świętej Anny. Hrabia Melchior Gaszyna rezydował prawdopodobnie w swoim pałacu w Polskiej Cerekwi, gdzie 21 listopada 1658 r. sporządził swój testament, por. R e s p o n d e k, *dz. cyt.*, s. 110.

¹⁰⁷ Zezwolenie na budowę wydał wrocławski bp Franciszek Ludwik Neuburg (1683–1732).

¹⁰⁸ Pracami kierował włoski architekt Domenico Signo, osiadły w Opolu, por. H a n i c h, *dz. cyt.*, s. 50.

kaplicę, gdzie włożyli krzyż na ramiona, kaplicę serca, gdzie się spotkał z Najśw[iętszą] Matką swoją, bramę zachodnią, gdzie drugi raz upadł pod krzyżem; dla dalszych tajemnic postawił figury, z drzewa i kamienia wyrabiane, na Górze Kalwarii zaś kościół Ukrzyżowania z Grobem Pańskim na wzór jerozolimskiego. Wszystkie te kaplice były murowane, obrazami i dwoma albo trzema ołtarzami ozdobione. Oprócz tego fundator też wystawił na cześć Panny Maryi kościół Zwiastowania i Wniebowzięcia, grób św. Bogurodzicy z innymi 10 kaplicami, co się nazywają stacje drózek bolesnych, pogrzebowych i chwalebnych¹⁰⁹.

Papież Klemens XI z Rzymu dnia 29 maja r. 1715 uprzywilejował ołtarz¹¹⁰ św. Anny na 10 lat, co wikariusz generalny Leopold hrabia Frankenberg we Wrocławiu dnia 7 sierpnia ogłosił i potwierdził. Ten przywilej odnowiony był dnia 13 sierpnia r. 1726.

Tymczasem hrabia Jerzy Adam Franciszek wiele innych dziedzin pozyskał, bo nabywszy 1706 Zakrzowa z Dombrówką¹¹¹ pośród Leżnicy¹¹² i Krapkowic leżącego, kupił r. 1713 Wronin¹¹³ i odziedziczył po bracie Rudolfie dobra Rychwałd¹¹⁴, Hłucin¹¹⁵ i Oldrzychów¹¹⁶. Zostawszy na końcu aktualnym tajnym radcą, obfitując w bogactwa, cnoty i sławę po krótkiej chorobie bez testamentu rozstał się z życiem dnia 6 października r. 1719.

Godnym się był uczynił imion na chrzcie św. jemu danych: Jerzego Adama Franciszka. Albowiem św. Jerzego już w młodości naśladował, gdy na dworze cesarskim miękkości się nie oddawając, ćwiczył się

¹⁰⁹ Współczesny opis kalwarii znajdzie czytelnik w książce P i e c k i, OFM, *Góra św. Anny*..

¹¹⁰ Ołtarz uprzywilejowany – w tym przypadku ołtarz obdarzony przywilejem odpustu zupełnego za zmarłych. Ten rodzaj uprzywilejowania ołtarza zniósł nowy kodeks prawa kanonicznego, wprowadzony przez papieża Jana Pawła II dnia 25 stycznia 1983 r.

¹¹¹ Zakrzów i Dąbrówka – miejscowości należące do parafii Jasiona.

¹¹² Leśnica, patrz przypis 27.

¹¹³ Wronin, wieś w gminie Polska Cerekiew, dziś należy do parafii Grzędzin.

¹¹⁴ Rychwałd – dziś Rychvald położony 12,5 km od Karviny w Czechach.

¹¹⁵ Hlučín miejscowości w Czechach w okolicach Ostrawy, por. też przypis 70.

¹¹⁶ Oldrzychów – dziś Oldřišov miejscowość położona 7 km od Opawy.

w rycerskich cnotach i mężnie walczył przeciw ciału i światu. Święty Augustyn pisze, że na pagórku Kalwarii, gdzie stanął św. Krzyż, trupia głowa pierwszego człowieka była pochowana, bo gdzie sprawca śmierci spoczywał, tam i sprawca żywota umarł. Hrabia Jerzy Adam starego Adama pierwaj w sobie pochował, pierwaj Mękę Pańską pobożnie i pilnie rozważał, nim postawił kalwarię. Cierpliwość i łagodność jego przy ciężkim urzędzie były nadzwyczajne, a pobożność jego wszelkiej chwały godna, bo skoro się zbliżył tydzień wielki, to go widziano w kościele na prostej ziemi klęczącego, nie tylko we dnie, lecz i w nocy; przed grobem pańskim takie współubolewanie nad Męką Chrystusową pokazał, że się zdał razem z nim cierpieć i umierać. Tak też podobnym się stał świętemu Franciszkowi, który nieomal nigdy bez płaczu nie mógł wspomnieć na Mękę Chrystusową, i który dwa lata przed śmiercią w pustyni bawiąc nad rozmyślaniem miłości i gorzkiej męki wziął nawet rany na swe ciało. Hrabia nasz, dla synów tego św. Franciszka bardzo szcudroblivy, największym był dobrodziejem klasztoru u św. Anny¹¹⁷.

Ferdynand Otto, jego brat, odziedziczył Wysokę¹¹⁸, podarował dom na rynku w Opolu¹¹⁹ leżący ojcom jezuitom, został

¹¹⁷ Opinia jaką o Gaszynach przedstawia ks. A. Weltzel nie była wcale wśród ludu tak jednoznacznie pozytywna. Dla przykładu można tu zacytować fragment z książki Wiesławy Korzeniowskiej (oprac.) *Gawędy z przeszłości Górnego Śląska*, Opole 1990, s. 136: „Hrabia Antoni Gaszyn, zwany Mocnym, pod koniec swego życia często medytował nad latami, które minęły. Zdawał sobie sprawę z tego, że nie było w nich nic dobrego, że dużo zła i szkód czynił swym poddanym. Wiedział jak bardzo znieawidzonym jest przez lud, bowiem on i jego rodzina mocno dawali się we znaki pracowitym mieszkańcom tej ziemi. Zdawał sobie sprawę, że wyrządzonych krzywd i upokorzeń niczym naprawić nie zdoła. Postanowił więc zbudować na Górze Świętej Anny Kalwarię, w której pątnicy modlitwami mogliby mu wyjednać wieczny spokój po śmierci”. Patrz również inne opowiadania o Gaszynach w tej książce.

¹¹⁸ Wysoka – patrz przypis 77.

¹¹⁹ Chodzi o narożny dom z wypuszczoną wieżyczką (nr 32) w opolskim Rynku. Mieściła się tam jeszcze do niedawna kawiarnia „Melba”. Kamienica ta pochodzi z drugiej połowy XIV w. Do 1513 r. należała do Stefana Żyrowskiego. Później jej właścicielem był Zygmunt Stasz. W wieku XVIII przeszła na własność hrabiowskiego rodu Gaszynów. Por. K. R a c z y ń s k a, *By czas nie zaćmił i niepamięć...*, Opole 1997, s. 39.

hetmanem powiatów wielko-strzeleckiego¹²⁰ i sławencickiego¹²¹, kupił r. 1689 obie Ligoty¹²² w powiecie strzeleckim, nabył i Frysztadt¹²³ i umarł r. 1701.

Jan Rudolf, trzeci brat, urodzony r. 1653, w Hłucinie przyjęty w Towarzystwo św. Anioła Stróża, odziedziczył Kietrze i Hłucin, po bracie i Frysztadt, został cesarskim komornikiem i hetmanem ziemskim księstwa opawskiego. Ożenił się z Angielką Julianą Polyxeną, wdową po Janie Karolu hrabi z Wrba¹²⁴ na Rychwałdzie, Oldrzychowie i Sluzowicach¹²⁵, która kupiwszy Poniszowice i Niewiesz¹²⁶ wszystkie te dobra z ręką swoją drugiemu małżonkowi, to jest naszemu Rudolfowi przywiodła i nawet w testamencie mu przypisała. Gotartowice, Kłokocin i Rowice¹²⁷ posiadał hrabia od r. 1700 aż do r. 1710 i chętnie darował do kościoła w Boguszowicach znowu postanowionego potrzebne drzewa¹²⁸. Umarł r. 1716 i pochowano go w dziedzicznym grobie u dominikanów raciborskich 24 stycznia.

Tylko najstarszy z braci, Jerzy Adam szczep męski rozkrzewił, a wspominamy tylko o jego synach:

¹²⁰ Dzisiejsze Strzelce Opolskie są również miastem powiatowym.

¹²¹ Dzisiejsze Sławęcice stanowią część Kędzierzyna-Koźla.

¹²² Ligota Dolna i Ligota Górna należą dzisiaj do parafii Wysoka w gminie Wysoka, powiat Strzelce Opolskie.

¹²³ Frysztat – dzisiejsza Karvina w kraju północnomorawskim w Czechach, na wschód od Ostrawy.

¹²⁴ Wrba – dzisiejsze Vrbno położone niedaleko Bruntala.

¹²⁵ Sluzowice – dzisiejsze Služovice miejscowość położona 9 km na północ od Opawy.

¹²⁶ Poniszowice i Niewiesz – wsie w gminie Rudziniec, województwo śląskie.

¹²⁷ Gotartowice, Kłokocin i Rowień – dwie pierwsze miejscowości leżą dzisiaj w obrębie miasta Rybnik. Rowień, obecnie to część miasta Żory w województwie śląskim. Wszystkie te trzy miejscowości wymienione są w księdze fundacyjnej biskupstwa wrocławskiego z ok. 1305 r. jako należące do Boguszowic, które dzisiaj też znajdują się w obrębie miasta Rybnik (Rybnik 9).

¹²⁸ Drewniany kościół z Boguszowic pod wezwaniem św. Wawrzyńca i dodatkowym późniejszym wezwaniem św. Marcina zastąpiono w roku 1717 również drewnianą budowlą. Kościół ten został przeniesiony w roku 1975 do Ligockiej Kuźni. Obecny murowany kościół w Boguszowicach pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa pochodzi z roku 1935.

Franciszek Karol młodość swoją na dworze cesarskim przepędził i tam się udoskonalił w obyczajach swego szlacheckiego stanu. Do domu przyszedłszy w lecie 1708 na zamku cerkiewskim wesele miał z Teresą hrabianką z Guttensteyna¹²⁹, kościołowi ostrożnickiemu¹³⁰ 1711 darował ogród na wysiew trzech ćwierci, który proboszcz Wilhelm Ludwik Elbing płotem opasał i dom tam postawił. Na zamku zakrzowskim¹³¹ hrabia założył kaplicę, został cesarskim radcą i komornikiem, a przyjął r. 1719 państwo majorackie. Tego samego roku, gdy męczennik Jan Nepomucki został przyjęty w liczbę świętych¹³², hrabia postawił w Cerekwi blisko strumyka statuę tego patrona. Zasnął w Panu dnia 20 kwietnia r. 1733 bezdzietny¹³³. Wdowa sprzedała niektóre posiadłości ziemskie do majoratu nie należące i poświęciła 1200 florenów do kościoła nowego na Górze Świętej Anny.

Jan Józef, urodzony r. 1681 odziedziczył Hłucin i Wysokę, gdzie mieszkał aż do roku 1719. Braterstwo do Matki Bolesnej od hra-

¹²⁹ Maria Teresa von Guttenstein była drugą żoną hr. Franciszka Karola. Jego pierwszą żoną była hrabianka von Kalowrat. Maria Teresa pozostawiła w parafii Polska Cerekiew piękny relikwiarz św. Barbary z roku 1737, por. *R e s p o n d e k*, *dz. cyt.*, s. 112–113.

¹³⁰ Ostrożnica – wieś w gminie Pawłowiczki, województwo opolskie.

¹³¹ Zakrzów – miejscowość w gminie Polska Cerekiew. Do dzisiejszego dnia znajduje się tam pałac, który po roku 1898 stał się własnością hrabiowskiego rodu Larischów.

¹³² Św. Jan Nepomucen został kanonizowany 19 marca 1729 r. przez papieża Benedykta XIII. Jednak już w roku 1721 Stolica Apostolska uznała kult św. Jana Nepomucena jako trwający od niepamiętnych czasów. Dlatego też już wcześniej na Śląsku Opolskim pojawiły się figury tego świętego, najwcześniej w: Łące Prudnickiej (1712 r.), Przyworach Opolskich (1719 r.), a także w Polskiej Cerekwi (1721 r.) przy ul. Raciborskiej w obrębie parku pałacowego. Barokowa statua 4,5 m wysoka przedstawia świętego kapłana i męczennika w stroju duchownym, z krzyżem przyciśniętym do serca. Na postumencie figury o podwójnej kondygnacji jest inskrypcja w języku łacińskim. Figura dotrwała w niezłym stanie do czasów obecnych, por. *R e s p o n d e k*, *dz. cyt.*, s. 78–79.

¹³³ Protokoły wizytacyjne przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu podają niezbyt pochlebną opinię na temat moralności patrona Polskiej Cerekwi, tj. hr. Franciszka Karola Gaszyny, por. *R e s p o n d e k*, *dz. cyt.*, s. 112–113.

biego Ferdynanda Ottona tam wprowadzone dał w Rzymie potwierdzić. Ołtarz do Matki Bolesnej był w kaplicy na prawej stronie kościoła. Ślub brał z Antonią, córką Jana Teodora barona z Szubert¹³⁴ i sprzedał r. 1727 państwo hulcińskie. Zostawszy posiadaczem majoratskich dóbr r. 1733 mieszkanie wybrał w Cerekwi, ale bawił się też w Żyrowie i w Wiedniu, zwłaszcza gdy do godności tajnego radcy podwyższony tam miał sposobność, aby świetnie występować. Roku 1733 zaczął na Górze Świętej Anny nowy klasztor obszerny i trwałe w czworoboku obok kościoła wystawiać, którego wybudowania jednakże nie dożył, gdy 6 dnia czerwca r. 1738 w Wiedniu jako aktualny tajny radca cesarza umarł. Wdowa r. 1740 uczyniwszy swój testament fundowała do kaplicy i figury św. Jana Nepomuckiego, którą nieboszczyk małżonek w Hulcinie na rynku był założył, dwie lampy, zapisała ojcom jezuitom w Wrocławiu 1000 złotych i zasnęła w Bogu r. 1755.

Karol Ludwik¹³⁵, najmłodszy brat z jednego ojca, lecz w drugim małżeństwie zrodzony, w młodości wstąpił do wojska francuskiego, odziedziczył r. 1719 Rychwald, Wronin¹³⁶, Frysztadt i Kietrze; został r. 1723 w Hulcinie członkiem Bractwa św. Anioła Stróża. Matka, Izabella hrabianka z Lobkowiców w testamencie r. 1724 rozporządziła, żeby jej miły syn Ludwik dom jej raciborski sprzedał i za cenę kamienną statuę na cześć Panny Maryi bez zmayı poczętej na rynku postawił¹³⁷. Powód do tego pobożnego dzieła dała zaraza, która r. 1708 i 1715 w tym kraju panowała. Syn do tej fundacji dodał jeszcze 400 złotych. Posąg bardzo wysoki przedstawia na trzech rogach obraz św. Sebastiana z dwoma strzałami jako patrona przeciw zarazie, św. Floriana z wiadrem jako patrona przeciw pożarowi i św. Marcela z pałą jako patrona miejskiego. Na wierzchu posągu jest statua P[anny] Maryi, która na głowie ma koronę z 12 gwiazdami i księżyc pod nogą. Ten pomnik

¹³⁴ Szubert – prawdopodobnie dzisiejsza miejscowość Šumberk (część Havířova).

¹³⁵ Karol Ludwik ur. w 1691 r.

¹³⁶ Wronin – patrz przypis 113.

¹³⁷ Statua NMP na raciborskim rynku została wykonana w latach 1725–1727 przez Jana Melchiora Oesterreicha. Ostatnio odnowiona, zdobi centralną część miasta.

pobożności jest najpiękniejszą ozdobą całego miasta i ma 3 napisy, które przyszłym wiekom opowiadają imiona fundatorów i na jakich świętych cześć posąg jest postanowiony. Wdowa, która na zbudowanie kościoła Matki Bożej przed Raciborzem¹³⁸ 1723 sto złotych przyłożyła, u dominikanów znalazła miejsce pogrzebu. Syn Ludwik r. 1738 otrzymawszy dobra majorackie skończył budowanie obszernego klasztoru na Górze Świętej Anny. Przy tej wielkiej budowie i inni dobrodziejowie pomagali, częścią pieniądze, częścią materiały darując. Oprócz bratowej, wdowy po nieboszczyku Franciszku¹³⁹, też Maria Józefa hrabianka z Waldsteynów małżonka Piotra Roberta Toparela hrabiego z Lagnasko na Rozmierzu i Szymiszowie¹⁴⁰, generała i ministra wojny Augusta II króla polskiego¹⁴¹ 2500 florenów reńskich ofiarowała.

Pruski urząd we Wrocławiu pozwolił r. 1743 ojcom franciszkanom w Gliwicach i przy św. Annie wolność od opłaty cła za wiktuały z Polski zaprowadzone i landrat¹⁴² wielko-strzeleckiego powiatu Jerzy Zmeskał r. 1744 naszym ojcom napisał paszport, aby mogli przez jeden miesiąc w toszeckim, kozielskim, raciborskim i opolskim powiecie św. jałmużnę zbierać. Radca podatków pozwolił im także r. 1749 kilka beczek soli wolne od cła przyjąć. Książe biskup Filip Godhard z Szaffgoc¹⁴³, który w lecie 1750 generalną wizytację odprawił w Górnym Szląsku, 15 czerwca nawiedził św. górę. Ludwik hrabia z Gaszy-

¹³⁸ Obecny (znajdujący się dziś w granicach miasta) murowany kościół Matki Bożej pochodzi z roku 1727. Parafia prowadzona jest dzisiaj przez księży werbistów (SVD). W kościele zabytkowy cudowny obraz Matki Bożej malowany na desce. Według tradycji pochodzi z Częstochowy. Do dzisiejszego dnia miejsce pątnicze.

¹³⁹ Maria Teresa von Guttenstein, por. przypis 129.

¹⁴⁰ Rozmierz i Szymiszów – wsie w gminie Strzelce Opolskie.

¹⁴¹ August II Sas panował w latach 1697–1733 z przerwą w latach 1704–1709 wywołaną rozłamem wewnętrznym w Rzeczypospolitej.

¹⁴² Starosta.

¹⁴³ Filip Gotard Schaffgotsch biskup wrocławski w latach 1747–1795. Mianowany przez króla pruskiego Fryderyka II Wielkiego koadiutorem, czyli biskupem z prawem następstwa bez zgody kapituły i papieża. Jako ulubieniec króla ześwieczał kanonik Filip Gotard Schaffgotsch, członek wrocławskiej loży masońskiej został mianowany biskupem. Fakt ten wywołał wielkie oburzenie wśród duchowieństwa i wiernych, a kapituła odwołała się do Stolicy Apostolskiej. Po długich zabiegach

na sprzedaż Frysztadt, Wysokę i Zakrzów z Dombrówką i umarł dnia 11 lutego r. 1754. Spłodził 5 synów, z których dwaj w młodym wieku łupem śmierci się stali¹⁴⁴.

Antoni, rodzony r. 1726¹⁴⁵, mając 28 lat odziedziczył dobra majorackie. Przy kościele cerkiewskim budował r. 1763 na cześć swego patrona kaplicę św. Antoniego z Padwy; kamień ozdobiony figurą rycerską, herbem i napisem umieszczony na zewnętrznym murze pamiętkę fundatora zachowuje. Dwa lata później dał wymalować kościół i kaplice postać krzyża kształcące i w włoskim stylu kopułami ozdobione, pięknymi obrazami, które zdarzenia z żywota św. Antoniego i św. Barbary przedstawiają¹⁴⁶.

Na większą jeszcze pochwałę zasłużył przez to, że pamiętny na pobożność przodków kazał odnowić stare kaplice na górze, które w przeciągu lat pięćdziesięciu na pół były zapadły w ruinę. On nie żałował znacznych kosztów; drzewa, które były na przeszkodzie, kazał powycinać i od jednej stacji do drugiej szerokie robić drogi, kaplice porozwalane na nowo powystawiać, splugawione zaś pomalować i do dawniejszych 33 jeszcze kilka nowych dodać. Sam się tą sprawą zajmował, całe dni przy robotnikach bawił tak dalece, że czasem i na obiad do swego zamku nie szedł, lecz z Żyrowej sobie pokarm przynieść kazał.

Po kilku latach stanęło wspaniałe dzieło, a więcej niż 100 000 reńskich na cześć cierpiącego Zbawiciela i jego Matki wydano. Książę-

papież zgodził się na Schaffgotscha, który zdaniem nuncjusza jako biskup zmienił się trochę i przystosował do pełnionej funkcji. Por. J. P a t e r, *Z dziejów wrocławskiego kościoła*, Wrocław 1997, s. 73.

¹⁴⁴ Chodzi o Rudolfa i Ferdynanda, którzy zmarli młodo. Por. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego...

¹⁴⁵ Dokładna data urodzenia: 9 styczeń 1726 r.

¹⁴⁶ Przy kościele parafialnym w Polskiej Cerekwi pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP pochodzącym z XV w., znacznie przebudowanym w XVII w., dobudowano w roku 1617 kaplicę św. Barbary z fundacji rodziny Oppersdorf, zaś w roku 1763 kaplicę św. Antoniego z fundacji rodu Gaszynów. Na zewnętrznej ścianie kaplicy św. Antoniego istnieje do dziś herb rodziny Gaszynów. Kościół zniszczony podczas ostatniej wojny, został odbudowany w stylu barokowym. Odrestaurowane też zostały obie kaplice z zachowaniem dawnych malowideł.

-biskup Filip Godhard¹⁴⁷ dnia 6 września r. 1764 z Opola, gdzie po siedmioletniej wojnie u minorytów przebywał, gwardianowi Sewerynowi Rössel na górze dał pozwolenie do poświęcenia onych 36 kaplic odnowionych i nowych. Kilka dni później w wigilię i w dzień podwyższenia św. Krzyża odbyło się pierwsze uroczyste nabożeństwo kalwaryjskie, które rodzina hrabiowska, szlachta w okolicy osiadła i mnóstwo ludu obecnością swoją uświetnili. Bractwo św. Różańca z Raciborza, prowadzone od ojca z zakonu św. Dominika pierwszą było procesją, co zawitała do onego nabożeństwa. Gdy dzwony na rozpoczęcie nabożeństwa uderzyły, wzruszenie tak wielkie wszystkich ogarnęło, że księża i lud, bogaci i ubodzy głośno płakali i łkanie ich napełniło góry i doliny i przygłuszało muzykę. Pierwsze kazanie było w kościele o słowach: „Wszystko jest gotowe, wychodź na drogi i opłotki i wezwij wszystkich, żeby przyszedli”; potem księża nieśli wielki krzyż do kościoła św. Krzyża i tam po niesporach odprawionych jeszcze jedno było kazanie. Drugiego dnia po nabożeństwie wyszła procesja odwiedzać stacje wszystkie a przy każdej kaplicy była jedna mowa. Więcej nad 3400 osób przystąpiło do stołu pańskiego. Później przybyli jeszcze ojcowie cystersi z Imielnicy, franciszkanie z Koźła¹⁴⁸ i inni księża i zakonnicy nie tylko z pobliskich miast i wiosek, ale i z Moraw, Czech, Polski i Niemiec, z którymi przychodził licznie lud wierny z krzyżami, chorągwiami i muzyką. Na uroczystość Wniebowzięcia Panny Maryi książę-biskup przyszedł¹⁴⁹ z wielu księżmi i został całe dwa tygodnie; towarzysze słu-

¹⁴⁷ Za popieranie Austrii w czasie wojny siedmioletniej bp Filip Gotard Schaffgotsch został skazany przez rząd pruski na banicję. Praktycznie pozbawiony możliwości zarządzania całą diecezją, do końca życia przebywał w letniej rezydencji biskupiej w Janským Vrchu w Jaworniku, skąd administrował tylko austriacką częścią diecezji. Przebywając czasowo u opolskich minorytów, sam nie mógł poświęcić odnowionej kalwarii. Dał więc tylko delegację gwardianowi Sewerynowi Rössel, by ten dokonał poświęcenia. W rok później 15 sierpnia 1765 r. przybył jednak na Górę Świętej Anny w charakterze pielgrzyma, por. także H a n i c h, *dz. cyt.*, s. 100.

¹⁴⁸ Franciszkanie mieli swój klasztor i kościół w Koźlu w latach 1431–1810. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP istnieje do dziś jako kościół filialny parafii św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej w Koźlu. Znajduje się niedaleko dworca PKS. Por. „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1996, s. 312.

¹⁴⁹ Patrz przypis 147.

chali spowiedzi, a on udzielał na każdej swojej mszy komunią pomimo wielkiego upału w kościele. Kilka razy tedy pieszo całą kalwarię i stacje Matki Boskiej obchodził. Tymczasem papież Klemens XIII tę kalwarię dnia 15 lipca 1765 był potwierdził i udzielił odpust zupełny wiernym, którzy w niektóre uroczystości odwiedzają stacje i odpust 7 głównych kościołów rzymskich przy obchodzeniu drózek Najśw[iętszej] Maryi Panny. Gdy hrabia Antoni Ojcowi Świętemu przedstawił, że słabi i ułomni pielgrzymi jako też niewiasty brzemiennie na górę wstąpić nie są w stanie, aby wszystkie stacje odwiedzić, tedy Kongregacja Indulgentiarum¹⁵⁰ w Rzymie dnia 19 listopada tego samego roku za pozwoleniem Papieża postanowiła, że i słabowici dostąpić mogą wszystkich odpustów, jeżeli w kaplicy Piłata pod górą odmówią modlitwy przy stacjach naznaczone i dodają modlitwę przez biskupa nadaną. Dla wygody pobożnych pątników w jesieni 1766 książka kalwaryjska za dozwoleniem zwierzchności duchownej tak w polskim, jak w niemieckim języku była wydana¹⁵¹.

Pius VI udzielił w Rzymie dnia 16 czerwca 1776 wszystkim wier-
nym 100 dni odpustu, ile razy stacje na kalwarii pobożnie odwiedzają,
a wikariusz apostolski Maurycy de Strachwic¹⁵² we Wrocławiu dnia
11 sierpnia pozwolił ogłoszenie tego odpustu. Ojciec Święty dnia
27 stycznia 1778 na dzień św. Anny zupełny odpust dodał. Urząd Kró-
lewski we Wrocławiu dnia 7 września 1778 duchowieństwu na górze
paszport napisał, aby w kraju bez przeszkody jałmużnę zbierano.

¹⁵⁰ Kongregacja Indulgentiarum – dzisiejsza Penitencjaria Apostolska, trybunał kurii rzymskiej działający w zakresie wewnętrznym (*in foro interno*) tak sakramentalnym, jak i pozasakramentalnym. Do niej należy wszystko co dotyczy udzielania i praktyki odpustów.

¹⁵¹ Chodzi zapewne o książkę kalwaryjską o. Wacława Waxmańskiego *Nowa Jerozolima* wydaną drukiem w 1767 r. we Wrocławiu, a którą dla użytku pielgrzymów niemieckich przetłumaczył i wydał wkrótce po niemiecku hr. Filip Colonna ze Strzelec Opolskich, por. H a n i c h, *dz. cyt.*, s. 61.

¹⁵² Po banicji bp. F. G. Schaffgotscha pruską częścią diecezji wrocławskiej zarządzali wikariusze generalni: Jan Maurycy Strachwitz (1761–1781) i Antoni Ferdynand Rotkirch (1781–1795), mianowani przez Stolicę Apostolską wikariuszami apostolskimi, por. P a t e r, *dz. cyt.*, s. 73.

Gdy papież Benedykt XIV wszystkim franciszkanom łaskę uprzywilejowanych ołtarzów¹⁵³ zamiast na jeden dzień w tygodniu na każdy dzień udzielił, tedy prałat wrocławski Adam Antoni Baro Oexle de Friedeberg dnia 16 września 1779 to pozwolenie dla klasztorów w Gliwicach i u św. Anny potwierdził. Aby pobożność od bolesnej Męki Chrystusowej pomnożyć, hrabia jeszcze jedną figurę postawił. Wiadomo, że Zbawiciel w Jeruzalem do pałacu starosty Piłata po 28 stopniach 3 razy wstępował, najprzód, gdy go tam od Kajfasza prowadzono, po drugie, gdy go od Heroda na sąd odesłano, po trzecie, gdy go biczowano, cierpieniem ukoronowano i ludowi przedstawiono, na koniec prowadzono do Golgoty. Te stopnie, krwią Chrystusową poświęcone, były zawsze dla wiernych przedmiotem szczególnej czci i jak stacje tak też i gradusy¹⁵⁴ zrobione zostały na kształt owych 28 stopni, po których Zbawiciel 3 razy chodził. Na kalwarii św. Anny hrabia Antoni także zbudował podobne stopnie i sufragan wrocławski Antoni Ferdynand z Rotkirch-Panthen¹⁵⁵ dnia 1 sierpnia 1781 wyznaczył komisarza ksiązęco-biskupiego Jerzego Henryka Neumana, proboszcza rozmierskiego do ich poświęcenia, co się dnia 3 września stało. Przed schodami do zamku cerekwickiego hrabia postawił 11 sierpnia 1780 i 27 czerwca 1787 dwie kamienne statuy, pierwszą na cześć św. Floriana, drugą na cześć św. Barbary. Te posągi teraz już od kilkadziesiąt lat stoją we wsi na ulicy¹⁵⁶. Roku 1788 dnia 1 lutego fundował przy kościele 120 złotych na cztery

¹⁵³ Ołtarz uprzywilejowany – patrz przypis 110.

¹⁵⁴ Gradusy – stopnie.

¹⁵⁵ Antoni Ferdynand – biskup sufragan wrocławski w latach 1781–1805.

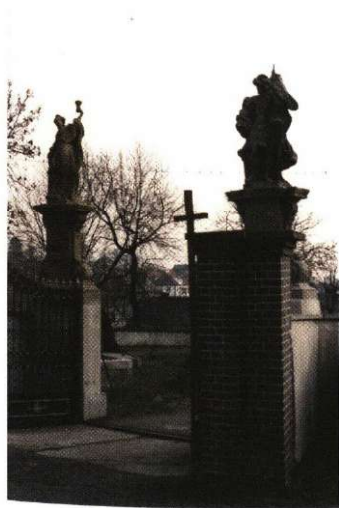
¹⁵⁶ Posągi św. Floriana i św. Barbary stoją dzisiaj u bramy wejściowej na plac kościelny w Polskiej Cerekwi. Statua św. Floriana postawiona 11 sierpnia 1780 r., na cokole herb i monogram hr. Antoniego Gaszyny. Statua św. Barbary postawiona 27 czerwca 1787 r., na odwrotnej stronie napis „W r. 1889 podarowana przez E. v. Matuschka kościołowi parafialnemu Cerekwi”. Eberhard von Matuschka był w latach 1884–1920 właścicielem Polskiej Cerekwi. Podarował on obie figury kościołowi parafialnemu. Fakt darowania potwierdza też obraz zamku Polskiej Cerekwi, namalowany przez nieznanego żołnierza przed zniszczeniem wojennym. Od strony zachodniej zamku namalował artysta dwa stare cokoły kamienne (na których ongiś stały obie figury), a na ich miejscu żelazne stylowe latarnie secesyjne, por. R e - s p o n d e k, *dz. cyt.*, s. 253.

33. Ruiny pałacu w Polskiej Cerekwi

34. Figura św. Jana Nepomucena
w Polskiej Cerekwi

35. Figury św. Floriana i św. Barbary
u bramy wejściowej na plac kościelny
w Polskiej Cerekwi

36. Dzisiejszy stan pałacu w Zakrzowie

Portrety Gaszynów ze zbiorów pałacu w Krowiarkach, dzisiaj
w Muzeum w Raciborzu

37. Melchior Ferdynard Gaszyna † 1665

38. Karol Ludwik Gaszyna † 1754

39. Jan Józef Gaszyna † 1738

40. Franciszek Antoni Gaszyna † 1827

Portrety Gaszynów ze zbiorów pałacu w Krowiarkach, dzisiaj
w Muzeum w Raciborzu

41. Wanda Malwina von Donnersmarck

42. Napis na odwrocie portretu
Wandy Malwiny z Gaszynów

43. Anna Barbara Gaszyna z Garnierów

44. Statua NMP na rynku w Raciborzu

45-48. Pałac w Krowiarkach

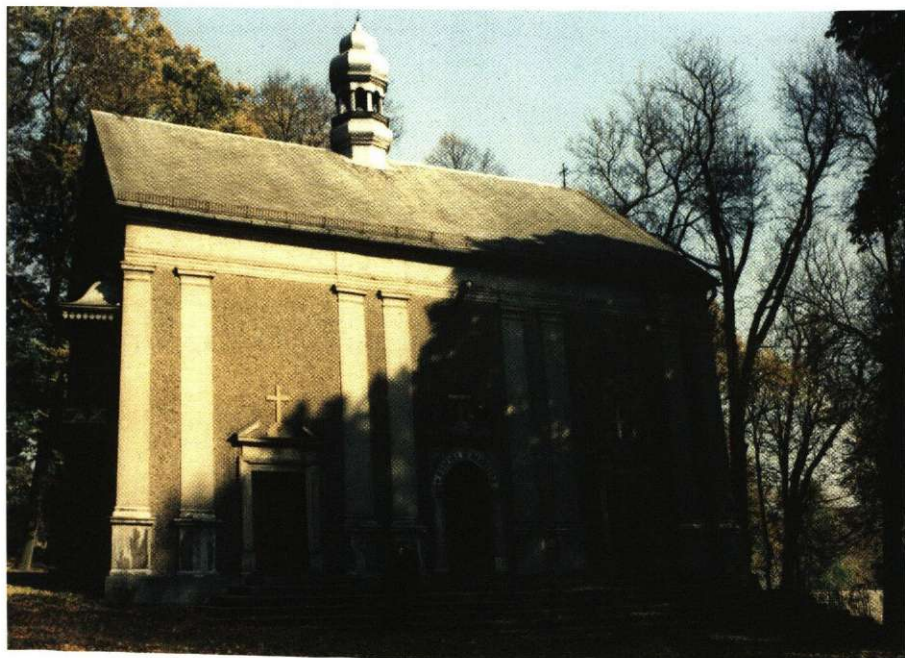

49. Herb Gaszynów na ścianie bocznej
kaplicy kościoła parafialnego
w Polskiej Cerekwi

50. Kościół pofranciszkański
w dzisiejszym Koźlu

51. Kościół św. Krzyża na Górze Świętej Anny, gdzie znajdują się groby Gaszynów

52. Kaplica św. Magdaleny
na Górze Świętej Anny

53. Herb i napis nad wejściem do
kaplicy św. Magdaleny

msze św. i szpitalowi¹⁵⁷ 50 złotych, żeby ubodzy obecni byli przy tych mszach w suche dni odprawianych. W roku 1793 dnia 27 listopada fundował 200 talarów, żeby przy onych 3 posągach przez oktawę św. Floriana, Jana N[epomucena]¹⁵⁸ i św. Barbary litanie i modlitwy się odprawiały. Hrabia Antoni i przy kościele ostróżnickim¹⁵⁹ 80 talarów na kwartalną mszą św. fundował, a w ostatnich miesiącach życia swego się oddawał pobożnym ćwiczeniom i duchowym rozmyślaniom, aby się godnie przygotować na dobrą śmierć. Podczas tych rozważań duchownych ciągle trzymał w ręku św. Krzyż, w którego objęciu i oddał ducha swego¹⁶⁰. Ciało jego w kaplicy św. Magdaleny na górze dnia 18 stycznia r. 1796 jest pochowane.

Jego imię jeszcze z innej przyczyny słynie między ludem. Dziwne bowiem posiadał siły i potrafił palcami złamać pieniądze i podkowy, nawet był w stanie wóz czworokonny w biegu zatrzymać¹⁶¹.

Małżonka jego **J ó z e f a**¹⁶² także odznaczała się dobrymi uczynkami i pozostawiła nam rozmaite pomniki pobożności. Gdy wieża kościoła raciborskiego r. 1774 zapadnięciem sklepienie przebiła i dużo sprzętów połamala, tedy kilka dobrodziejów ołtarze itd. na nowo naprawili, hrabina amboną w polskiej kaplicy postawiła¹⁶³, a jako wdowa

¹⁵⁷ W Polskiej Cerekwi został zbudowany lub adoptowany do tych celów drewniany budynek jako szpital, gdzie przebywało maksymalnie 10 najuboższych chorych. Zbudowali go Gaszynowie, co było „modne” w tym czasie na Śląsku, por. R e s p o n d e k, *dz. cyt.*, s. 87.

¹⁵⁸ Posąg św. Jana Nepomucena stoi do dziś w Polskiej Cerekwi niedaleko Urzędu Gminy.

¹⁵⁹ Patrz przypis 130.

¹⁶⁰ Por. przypis 117.

¹⁶¹ Stąd też jego przydomek: Antoni Mocny.

¹⁶² Józefa z domu Udricki.

¹⁶³ Ciekawa jest historia wybudowanej w stylu romańskim w roku 1426 kaplicy św. Marcelego (święty ten cieszył się w Raciborzu wielkim kultem), zwanej później „kaplicą polską”, gdyż od 1658 r. odprawiały się w niej polskie nabożeństwa. Obecnie jest to tylna część kościoła Wniebowzięcia NMP w Raciborzu. Do kaplicy zostały przeniesione w 1810 r., po kasacie zakonu Dominikanek, szczątki relikwii świętobliwej Ofki (Eufemii) przeoryszy zakonu Dominikanek, córki księcia Przemyśława. Kult jej w Raciborzu przetrwał do dzisiejszych czasów. Por. „Rocznik Diecezji Opolskiej” 1981, s. 308.

w kościele Franciszkanów raciborskich¹⁶⁴ dostarczyła r. 1801 nową kazalnicę, gdy stara ambona od robaków tak stoczoną była, że żaden kaznodzieja nie mógł tam wstąpić. Gdy r. 1810 klasztor znoszono, ta nowa ambona oraz ze stacjami, z monstrancją i ołtarzem do Niepokalanego Poczęcia Najśw[iętszej] Maryi Panny z kościoła Franciszkańskiego do kościoła kuracjalnego przeniesioną została. W kościele ostróżnickim fundowała 200 talarów, aby nabożeństwo drogi krzyżowej było odprawiane i 40 talarów, aby co czwartek i piątek na pamiątkę Męki Chrystusowej dzwoniono. Przy kościele cerekwickim fundowała 1 maja 1784 r. 300 złotych, aby w czasie postu św. stacje [były] obchodzone¹⁶⁵, 1 listopada 1787 dała 40 talarów, aby co czwartek i piątek na pamiątkę Męki P[ana] było dzwonione. 18 października r. 1784 za dusze rodziców swoich Jana i Brygidy Udricki 100 reńskich na 4 msze św. fundowała. W testamencie, co wdowa dnia 20 maja 1803 w Raciborzu robiła, darowała tysiąc talarów, z których procenta na połowę ubogim z stanu szlacheckiego i na połowę z stanu obywatelskiego na gody¹⁶⁶ bywają rozdzielane. Przed śmiercią prosiła urząd duchowny o pozwolenie, żeby trup nieboszczyka małżonka z kaplicy św. Magdaleny w kościół św. Krzyża był przeniesiony, co w dzień św. Michała r. 1808 z Wrocławia jej było zezwolone. Tam i ona została pochowaną¹⁶⁷, umarłszy dnia 14 lipca r. 1807.

F r a n c i s z e k A d a m, brat Antoniego, urodzony dnia 8 marca 1727 ożenił się z Anną Barbarą, córką Piotra z Garnier na Lublińcu i został 1796 panem dóbr majorackich. On kupił następującego

¹⁶⁴ Klasztor Franciszkanów zbudowany został przy obecnej ul. ks. Londzina w parafii św. Mikołaja w Raciborzu (Stara Wieś). Klasztor zniesiono po roku 1810, zburzony budynek nie dotrwał do naszych czasów.

¹⁶⁵ Mąż jej Antoni, żywiąc wielkie nabożeństwo do Męki Pańskiej, ufundował w roku 1769 stacje drogi krzyżowej i założył fundację pieniężną na jej utrzymanie, por. R e s p o n d e k, dz., cyt., s. 196–197.

¹⁶⁶ Gody – staropolska nazwa świąt Bożego Narodzenia, obejmująca okres od początku świąt do Trzech Króli, używana w języku literackim do XVIII w.

¹⁶⁷ W kościele św. Krzyża na Górze Świętej Anny znajduje się grobowiec Gaszynów, w którym pochowani są: Antoni (Mocny) †1796 i jego żona Józefa z d. Udricki †1807 oraz Franciszek †1827 i Leopold †1848.

roku państwo Toszek-Piszkowice¹⁶⁸, i złączył je z majoratem, a natomiast Olesno i Woźniki miały być sprzedane, co się też wnet stało.

Anna Barbara¹⁶⁹ rodzona 11 listopada 1725, pozostała wdowa bezdzietna¹⁷⁰ po Ant[onim] Marcinie z Löwenckron¹⁷¹ zmarłym dnia 22 kwietnia r. 1759, z którym 20 lutego r. 1746 ślub była wzięła, przy kamiennym zamku przed 20 latami wybudowanym w Turawie¹⁷² r. 1751 kaplicę wystawiła na cześć św. Antoniego, a r. 1760 hrabiego Franciszka za męża sobie wzięła. R. 1759 wystawiła kościół drewniany w Sakrowie-Turawie na cześć św. Piotra i Pawła¹⁷³; r. 1766 urządziła w Elgut-Turawie filiałę do św. Katarzyny¹⁷⁴; r. 1765 dnia 30 maja fundowała w Lublińcu 400 reńskich dla szpitala św. Krzyża¹⁷⁵ i rozkazała,

¹⁶⁸ Dzisiejsze Toszek i Pyskowice.

¹⁶⁹ Anna Barbara von Garnier pochodziła z francuskiej rodziny kupców i bankierów, osiadłych od początków XVIII w. we Wiedniu.

¹⁷⁰ Informacja błędna. Z małżeństwa Anny Barbary z Antonim Marcinem Löwenckron przyszło na świat sześcioro dzieci, z których oficjalnie nie liczony jest tylko ostatni Józef, który zmarł w młodym wieku. Por. C. K a h l, *Das Majorat Turawa*, Frankfurt a. M. 1991, s. 44.

¹⁷¹ Antoni Marcin Löwenckron z wykształcenia prawnik, odziedziczył w roku 1739 dobra turawskie po swym ojcu Marcinie Scholzu von Löwenckron. Zmarł 22 kwietnia 1759 r. w 44. roku życia.

¹⁷² W Turawie pośród lasów, w dorzeczu rzeki Mała Panew, zbudowali książęta opolscy zameczek myśliwski. Potem zamek należał do Katarzyny Kokorz von Kamenz, która sprzedała go w 1596 r. rodom Kochtitzki von Kochtitz. W roku 1629 turawskie dobra nabył Jan Dombrowka z Jasieni, po nim Jan Blankowski. W roku 1712 przejął je Marcin Scholz von Löwenckron i rok przed śmiercią polecił zbudować w Turawie nowy pałac. Budowę przeprowadzono według planów jednego z opolskich architektów Adama Tentscherta. Por. *Śląskie zamki i pałace. Opolszczyzna*. Red. D. Emmerling, Opole 1998, s. 90. Zamek istnieje do dzisiaj. Mieści się w nim Dom Dziecka.

¹⁷³ Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Zakrzowie Turawskim należy do parafii Ligota Turawska.

¹⁷⁴ Drewniany kościół filialny parafii Kotórz Wielki w Ligocie Turawskiej pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej spłonął doszczętnie w 1945 r. Ligota Turawska istnieje jako odrębna parafia od 26 maja 1894 r. Nowy kościół, murowany wzniesiono w 1936 r., konsekrowany przez kard. A. Bertrama 19 lipca 1936 r.

¹⁷⁵ Kościół św. Krzyża w Lublińcu ufundował książę opolski Jan Dobry (1476–1532) w roku 1505. Dnia 9 stycznia 1661 r. założono przy kościele szpital pod tym samym wezwaniem, a 21 października 1990 r. została erygowana parafia Podwyższenia Krzyża Świętego, por. „Rocznik Diecezji Gliwickiej” 1998, s. 204.

aby proboszcz co rok procenta 16 talarów szpitalnym rozdzielił, oraz 600 reńskich na msze św. coroczne za rodziców fundowała.

R. 1782 patron turawski, tj. państwo Gaszyna wybudowało murowany kościół na cześć św. Michała w Wielkim Kotorzu¹⁷⁶ a r. 1798 kościół pogrzebowy na honor św. Mateusza w Kobylinie¹⁷⁷ należącej do probostwa jelońskiego¹⁷⁸. Hrabia zmarł r. 1799¹⁷⁹, a pozostała wdowa jeszcze dla kościołów w Ligocie, Sakrowie, Kobylinie i Bierdzanie¹⁸⁰ r. 1801 w testamencie każdemu 100 talarów ofiarowała. Umarła dnia 11 lutego 1804 r., a zwłoki jej pochowane zostały w starym kościele wielko-kotorzkim¹⁸¹ w r. 1691 zbudowanym.

A m a n d¹⁸², najmłodszy brat, już był r. 1777 zmarł, zostawiwszy po sobie 3 synów i jedną córkę¹⁸³:

¹⁷⁶ Obecny kościół parafialny w Kotorzu Wielkim, co najmniej trzeci z kolei, wybudowano w latach 1782–1784, konsekrowany przez ówczesnego biskupa sufragana wrocławskiego Emanuela Szymonskiego (1798–1823) 6 lipca 1800 r. Biskup E. Szymonski został potem biskupem ordynariuszem we Wrocławiu (1824–1832). Istniejący kościół wybudowany został dzięki staraniom Anny Barbary i Franciszka Adama von Gaschin.

¹⁷⁷ Kościół filialny w Kobylinie istniał już w XVII w., obecny wybudowany w latach 1798–1799, konsekrowany w 1800 r., stoi do dziś.

¹⁷⁸ Parafia Jelőwa.

¹⁷⁹ Zmarł dokładnie 2 marca 1799 r. Został pochowany w kościele św. Krzyża na Górze Świętej Anny, por. R e s p o n d e k, dz. cyt., s. 198.

¹⁸⁰ Chodzi o kościoły w Ligocie Turawskiej, Zakrzowie Turawskim, Kobylinie i Bierdzanach.

¹⁸¹ Anna Barbara von Gaschin przeżyła również swego drugiego męża i wszystkie swoje dzieci. Zmarła w Turawie 11 lutego 1804 r. w wieku 78 lat. Przed śmiercią przekazała turawskie dobra swemu bratu Andrzejowi von Garnier. Por. *Śląskie zamki i pałace...*, s. 90. Pochowana została w wybudowanym przez siebie grobowcu, który był usytuowany pod prezbiterium starego, drewnianego kościółka. Kiedy wybudowano w 1784 r. kościół murowany, drewniany kościół został rozebrany. Z prezbiterium drewnianego kościoła utworzono kaplicę, w której podziemiach pochowani są zmarli z rodziny von Garnier. Obiekt stoi do dnia dzisiejszego i służy jako kaplica przedpogrzebowa w Kotorzu Wielkim.

¹⁸² Jego żona Charlotta z baronów von Reischwitz zmarła 14 maja 1812 r. Zamieszkiwali wspólnie w pięknym Reichwaldzie na Morawach, por. R e s p o n d e k, dz. cyt., s. 199.

¹⁸³ Chodzi o Ałojzę, która była zamężna z hr. Renardem. Por. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego...

Franciszek, urodzony w Rychwałdzie dnia 15 stycznia r. 1766, ślub brał r. 1790 z Antonią¹⁸⁴, córką Andrzeja hrabiego Renard¹⁸⁵, która już następującego roku po połogu umarła, a suknię ślubną klasztorowi u św. Anny darowała na ornat. Roku 1806 sufragana Emanuel de Szymoński¹⁸⁶ gwardianowi Antoniowi Kacuckiewiczowi pozwolił, żeby księża z krakowskiej diecezji, którzy stamtąd corocznie z wielką procesją przychodzili, na górze spowiedzi słuchali. Ale ani obcy, ani krajowi zakonnicy długo nie mieli wykładać pielgrzymom tajemnice męki i śmierci Zbawiciela przy pojedynczych kaplicach, kiedy r. 1810 razem z innymi klasztorami zniesiono także klasztor św. Anny¹⁸⁷. W czerwcu przyszłego roku ojcowie reformaci ostatnią odprawili Kalwarię i z łzami w oczach pożegnali ulubione zacisze. Onego roku dnia 14 lipca umarła Petronela hrabianka Korzeniowska¹⁸⁸, lat mająca 70, która jako pustelnica na górze przez długi czas żyła, a której ciało jeszcze dziś jest nieskazitelne. Od roku 1808 było pozwolono, że po ugodzie między interesantami majoraty mogły być zniesione. I Franciszek z bratem

¹⁸⁴ Antonina, córka Andrzeja i Marii Anny hr. Renard, zaślubiła w Żyrowej 13 czerwca 1790 r. Franciszka Antoniego Gaszyń, właściciela majątku Kalinowice (dzisiaj parafia Wysoka) koło Góry Świętej Anny. Zmarła 28 kwietnia 1791 r. w Turawie przy porodzie syna, który również zmarł. Por. W. Rudziński, *Koligacje śląskie*, Warszawa 1995, s. 49.

¹⁸⁵ Andrzej hr. Renard urodzony 21 stycznia 1721 r., ochrzczony w katedrze św. Jana w Warszawie. W ślad za ojcem poświęcił się służbie wojskowej, którą pełnił przez 38 lat. W saskim wojsku osiągnął stopień generała lejtnanta. Był adiutantem króla Augusta III. Około roku 1760 ożenił się w Opawie z Marią Anną bar. von Sobeck und Kornitz, z którą miał dwóch synów i trzy córki. Szerzej na ten temat: Rudziński, *dz. cyt.*, s. 45–50.

¹⁸⁶ Patrz przypis 176.

¹⁸⁷ W roku 1810 sekularyzacja majątków kościelnych w Prusach była sposobem na zebranie kontrybucji dla Napoleona.

¹⁸⁸ Petronela Korzeniowska, szlachcianka polska z Wołynia, czy też z Ukrainy, spędziła jako pustelnica lat 50 w ziemiance nad tzw. Krowim Dołem i została pogrzebana na Górze Świętej Anny. W księdze zgonów parafii leśnickiej zapisano ją jako hrabiankę (die gräflliche Freule). Jeszcze bardziej uświetnił jej pochodzenie Karol Miarka w powieści z roku 1876 pt. *Petronela, pustelnica z Góry św. Anny*, gdyż wywodził ją z rodziny książęcej, spokrewnionej z Radziwiłłami. Por. Bonczyk, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego..., s. XLIV.

zgodził się ku używaniu tej wolności, a tak r. 1823 dwie części państwa cerkiewskiego sprzedano, a jedną trzecią część na krótki czas zachowano. Franciszek zmarł r. 1827¹⁸⁹ i został pochowany w rodzinnym grobie na Górze Świętej Anny.

Leopold, brat średni, urodzony w Rychwałdzie r. 1769, przyjął Kietrze i Toszek i odziedziczył r. 1813 Dzieszwowice¹⁹⁰ i Olszowę. Jego małżonka Ernestyna hrabianka z Strachwiców w testamencie r. 1833 kościołowi żyrowskiemu 50 talarów zapisała. Małżonek sprzedał 1841 Toszek-Pyskowice i zmarł dnia 5 listopada r. 1848. Nad jego trumną zamknęła się na zawsze dziedziczna pieczara na górze¹⁹¹.

Antoni najmłodszy brat, już r. 1807 w Raciborzu zmarł. Z tych trzech braci sam średni potomków pozostawił:

Amand¹⁹², urodzony r. 1815, kupił 1842 Polski-Krawarz i Maków¹⁹³. Nad pagórkami między Krawarzem i Tłustomostem¹⁹⁴ 3 wysokie piękne krzyże od kilkunastu lat okolicę ozdabiają¹⁹⁵. Są one

¹⁸⁹ Franciszek zmarł dokładnie 28 kwietnia 1827 r. w małym zameczku w Kochańcu, obecnie część Zakrzowa, gmina Polska Cerekiew.

¹⁹⁰ Dzieszwowice.

¹⁹¹ Książd A. Weltzel za wcześnie zawyrokował o ostatecznym zamknięciu się pieczary dziedzicznej na górze, gdyż pogrzebano w niej jeszcze w roku 1894 ostatniego z Gaszynów Ferdynanda, którego małżeństwo we Wiedniu w roku 1859 z aktorką Marią Amalią Bucher miało posmak skandalu, a który jako dziwak zmarł 21 stycznia 1894 r. w Rochus pod Nysą. Por. B o n c z y k, *Góra Chełmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego..., s.131, XLVI. Rochus (dawniej Bad Rochus, czyli dzielnica uzdrowiskowa) istnieje do dzisiaj będąc częścią Nysy należąca do parafii św. Elżbiety Węgierskiej prowadzonej przez oo. franciszkanów. W tej części znajduje się także zabytkowy kościółek cmentarny pod wezwaniem św. Rocha.

¹⁹² Wszystkie imiona: Amand Leopold Erdmann (Ziemowit) Edward.

¹⁹³ Polski Krawarz – dzisiaj Krowiarki oraz Maków są miejscowościami niedaleko Raciborza w gminie Pietrowice Wielkie.

¹⁹⁴ Tłustomosty – miejscowość należąca dziś do parafii Maków.

¹⁹⁵ Przy skrzyżowaniu dzisiejszych dróg prowadzących z Krowiarek do Tłustomostów, i z Rakowa do Makowa, w niewielkim zagajniku, stoi do dnia dzisiejszego już tylko jeden drewniany krzyż. Jest to prawdopodobnie miejsce wspomniane i opisane przez ks. A. Weltzla. Natomiast przy drodze Racibórz–Krowiarki, przed samymi Krowiarkami, po lewej stronie znajduje się murowany krzyż z napisami upamiętniającymi imiona z rodziny Gaszynów.

pomnikami ocalenia z niebezpieczeństwa, na które życie hrabiny Franciszki¹⁹⁶ było wystawione, kiedy konie na onym miejscu rozbiegły się. Hrabia zmarł r. 1866 we Wrocławiu i zwłoki jego, w grobie nowym przy makowskim kościele¹⁹⁷ oczekują [na] dzień zmartwychwstania. Tam i syn jego jedyny Mikołaj był chowany, który w sile wieku dnia 1 marca 1877 w Wiedniu zmarł. Smutna matka dnia 22 sierpnia, co był dniem narodzenia syna najukochańszego, dała krzyż wspinały na cmentarzu krawarskim¹⁹⁸ postawić. Siostra tegoż Mikołaja, hrabianka Wanda wydana jest za hrabiem Hugonem młodszym Henkel z Donnersmarck w Siemianowicach¹⁹⁹.

Ferdynand ostatni męski plód całej rodziny, przyszedłszy na świat r. 1827, sprzedał 1852 Żyrowę, ustąpił bratu Amandowi za wynagrodzenie prawa swego do użytkowania Kietrza i udał się do Austrii²⁰⁰.

Tak ród sławny i niegdyś bardzo majątny, co do męskiej płci już prawie całkiem wymarł, nikt nie został z tego domu starego, prócz tego jednego, ale pobożne pamiątki, które przodkowie najprzód w Górnym Śląsku po sobie zostawili, nie wygasną, lecz długo jeszcze trwać będą, do czego i ta książeczka służyć ma, którą kończę słowami pisma świętego: „Wysławiajmy mężów chwalebnych i przodków naszych w rodzaju swoim. Ludzie bogaci w mocy starający się o pocziwość domu spokojnie mieszkający. Ci wszyscy w rodzajach narodu swego

¹⁹⁶ Franciszka Leszczyc-Sumińska (1818–1879) zaślubiona 1837. Por. B o n - c z y k, *Góra Chelmska*. Oprac. W. Ogrodzińskiego...

¹⁹⁷ Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Makowie, gmina Pietrowice Wielkie, województwo śląskie. Kościół zbudowany w latach 1777–1778. Pod lewą kaplicą boczną znajduje się dzisiaj pusta krypta grobowa. W roku 1888 szczątki pochowanych tam członków szlacheńskich rodów przeniesiono do mauzoleum wybudowanego w parku przy pałacu w Krowiarkach. Mauzoleum istnieje do dziś, zaś w makowskim kościele we wspomnianej bocznej kaplicy pozostały na ścianach epitafia.

¹⁹⁸ Chodzi o cmentarz parafialny w Krowiarkach. Niestety wspomniany krzyż nie dotrwał do naszych czasów.

¹⁹⁹ Katolicka linia śląskich Donnersmarcków.

²⁰⁰ Patrz przypis 191.

sławę otrzymali, a za dni swoich byli w pochwaleniu. Którzy się z nich narodzili, zostawili imię, aby opowiadano chwały ich. Oni są ludzie miłosierdzia, których pobożności nie ustały. Ciała ich są w pokoju pogrzebione, a sława ich żywie na pokolenie i pokolenie”²⁰¹. Z księgi Ekklesiastika w rozdz. 44.

²⁰¹ Wybrane wiersze 1, 6, 7, 8, 10 i 14 z 44 rozdziału księgi Eklezjastyka Starego Testamentu według tłumaczenia ks. Jakuba Wujka. W nowym przekładzie *Biblii Tysiąclecia* księga nosi nazwę: *Mądrość Syracha*, zaś tekst ten brzmi następująco: „Wychwalajmy mężów sławnych i ojców naszych według następstwa ich pochodzenia. Byli mężami bogatymi, obdarzonymi potęgą, zażywającymi pokoju w swoich domach. Wszyscy ci przez pokolenia byli wychwalani i stali się dumą swych czasów. Niektórzy spośród nich zostawili imię, tak że opowiada się ich chwałę. Lecz ci są mężowie pobożni, których cnoty nie zostały zapomniane. Ciała ich w pokoju pogrzebano, a imię ich żyje w pokoleniach”.

Bibliografia górnośląska ks. Augustyna Weltzla

Opracowując bibliografię prac ks. Augustyna Weltzla dotyczącą Górnego Śląska skorzystano, dzięki uprzejmości Autora, z pracy dr. Ryszarda Kincla zamieszczonej w książce *Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897*, Racibórz 1999, s. 217–224. W opracowaniu tym dorobek ks. A. Weltzla w podzielony został na druki zwarte (książki) i wydawnictwa ciągłe (artykuły w czasopismach). Przy całym szacunku dla Autora opracowania, nie można się jednak zgodzić z zakwalifikowaniem dwu pozycji, a mianowicie: *Pomniki pobożności po ślacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Szląsku* oraz *Żywot błogostawionej Eufermii księżnej raciborskiej z zakonu świętego Dominika* do druków zwartych. Obie te prace wydrukowane zostały bowiem po raz pierwszy w czasopiśmie pt. „Towarzystwo Bożego Grobu”, o czym piszę we wstępie do niniejszej książki. W cytowanym opracowaniu bibliografii ks. A. Weltzla pominięto również *Historię parafii Krzyżanowice*, która jest częścią książki A. Weltzla, *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*. Książka pod redakcją Leonarda Fulneczka wydana została w wersji dwujęzycznej polsko-niemieckiej w Krzyżanowicach przez Oficynę Wydawniczo-Poligraficzną HALEGG w roku 1993. Obecna bibliografia prac ks. A. Weltzla liczy więc 70 pozycji.

Rok 1861

1. *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861.

Rok 1862

2. *Ratiborer Chronik (1348–1519). Auszug aus einer Matrikel im Pfarrarchiv Ratibor*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alter-

thum Schlesiens" (dalej: „ZVGS"), 1862, s. 114–126.

3. *Unsicherheit öffentlicher Straßen vor 200 Jahren*, „Schlesische Provinzialblätter" (dalej: „SP") 1862, s. 558–560.

Rok 1866

4. *Auszug aus dem Album des (chem.) Gymnasium zu Rauden*, „SP" 1866, s. 652–656.
5. *Das ehemalige Postwesen Schlesiens*, „SP" 1866, s. 85–88.
6. *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel*, Berlin 1866.

Rok 1867

7. *Polizeiordnung des Magistrats zu Neustadt betreffend die Feier bei Verlöbnissen, Hochzeiten und Taufen aus dem Jahr 1589*, „SP" 1867, s. 708–710.

Rok 1869

8. *Geschichte des Geschlechts der Saurma und Sauerma. Denkschrift zur 300 jährigen Gedächtnisfeier der Fideikomiß-Stiftung Jeltsch am 1 Mai 1869 als Manuskript gedruckt*, Ratibor 1869.
9. *Das Grabdenkmal Hans Herzog von Oppeln †1532. Mit einer Einleitung über die oberschlesischen Herzöge*, „Schlesiens Vorzeit" (dalej: „SV") 1869, s. 178–182.
10. *Den Kapellenberg bei Neustadt OS*, „Schlesisches Kirchenblatt" (dalej: „SK") 1869, s. 291–292, 303–304, 315–316.
11. *Volkstrachten in Oberschlesien in Tworkau und andern polnischen Dörfern des Ratiborer Kreises*, „SP" 1869, s. 247–248.

Rok 1870

12. *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, Neustadt 1870.

Rok 1871

13. *Der hl. Hyazinth und dessen Verehrung in Groß-Stein (Kr. Groß Strehlitz)*, „SK" 1871, s. 397–400.
14. *Quellen zur Geschichte und Beschreibung Oberschlesiens*, „SP" 1871, s. 390–392.

Rok 1872

15. *Genealogie der oberschlesischen Herzöge*, „SP" 1872, s. 59–66.
16. *Schlesier im Türkenkrieg 1566*, „SP" 1872, s. 563–568.

Rok 1873

17. *Aus der Matka Boža Kirche vor Ratibor*, „SP“ 1873, s. 169–170.
18. *Die Grabkapelle zu Ratibor*, „SP“ 1873, s. 293–294.
19. *Zur Sprachgrenze Oberschlesiens. Eine Ratiborer Urkunde von 1665*, „SP“ 1873, s. 601.

Rok 1874

20. *Die Archidiakonats Oppeln von 1230–1810*, „ZVGS“ 1874, s. 379–394.
21. *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532–1741*, „ZVGS“ 1874, s. 19–44.
22. *Wanderung durch Ratibor im Jahre 1375*, „Ratibor-Leobschützer Zeitung“ (dalej: „RLZ“) 1874, Nr. 28.

Rok 1875

23. *Die Bruderschaft Corporis Christi in Jankowice bei Rybnik*, Breslau 1875.
24. *Die Bruderschaft Corporis Christi in Jankowitz bei Rybnik*, „SK“ 1875, s. 421–423, 433–435.

Rok 1876

25. *Der Bau des Schlosses Falkenberg von 1589 bis 1592*, „SV“ 1876, s. 104–106.
26. *Geschichte des edlen und freiherrlichen Geschlechtes von Eichendorff*, „RLZ“ 1876.
27. *Geschichte des edlen und freiherrlichen Geschlechtes von Eichendorff. Nach Handschriften und Urkunden bearbeitet*, Ratibor 1876.

Rok 1877

28. *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gąszyna w Górnym Śląsku*, „Towarzystwo Bożego Grobu“ (dalej: „TBG“) 1877, s. 417–439.

Rok 1878

29. *Żywot błogosławionej Eufemii księżnej raciborskiej z zakonu świętego Dominika*, „TBG“ 1878, s. 477–492.

Rok 1881

30. *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, 2. Aufl., Ratibor 1881.

Rok 1882

31. *Chronik der Parochie Ostrog bei Ratibor*, Ratibor 1882.

32. Friedrich Freiherr von Schirring, „ZVGS“ 1882, s. 303.
33. *Geschichte der Stadt und Herrschaft Guttentag. Nach Urkunden und amtlich Actenstücken*, Ratibor 1882.
34. *O żywotach świętych patronów naszych*, „Katolik“ 1882, nr 28.
35. *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Szląsku*, „Katolik“ 1882, nr 57–62, 65–66.
36. *Z dziejów Szląska. Według książki radcy Weltzla o Dobrodzieniu*, „Katolik“ 1882, nr 100.
37. *Żywot błogosławionej Eufemii księżnej raciborskiej ze zakonu św. Dominika*, „Katolik“ 1882, nr 77–80.

Rok 1883

38. *Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma*. Als Manuskript gedruckt, Ratibor 1883.

Rok 1885

39. *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats. Historisch topographisch-statistische Beschreibung der zu demselben gehörigen Kirchen, Kapellen, Schulen usw. als Ergänzung der Kirchengeschichte Ratibors und als Beiträge zur Adelsgeschichte Oberschlesiens aus Urkunden und amtlichen Acten*, Ratibor 1885.

Rok 1887

40. *Beiträge zur Geschichte der Gegenreformation in Oberschlesien*, „Schlesisches Pastoralblatt“ (dalej: „SPa“) 1887, s. 4–6, 13–16, 24–26.
41. *Lebensbilder der Bischöfe*, „Schematismus des Bisthums Breslau und seiner Delegatur Bezirks für das Jahr 1887“, s. 1–32.
42. *Deutsch Piekar*. W: A. Müller, *Das heilige Deutschland*, Bd. 1, Köln 1887, s. 208–214.
43. *Die heilige Linde unserer Lieben Frau bei Rosenberg*. W: A. Müller, *Das heilige Deutschland*, Bd. 1, Köln 1887, s. 223–225.
44. *Pschow*. W: A. Müller, *Das heilige Deutschland*, Bd. 1, Köln 1887, s. 219–223.
45. *Der Sankt Annaberg*. W: A. Müller, *Das heilige Deutschland. Geschichte und Beschreibung sämtlicher Wallfahrtsorte*, Bd. 1, Köln 1887, s. 201–208.

Rok 1888

46. *Beitrag zu den historischen Notizen über Ottmuth*, „SV“ 1888, s. 124–127.
47. *Chronik der Parochie Pogrzebin*, Ratibor 1888.
48. *Geschichte der Stadt, Herrschaft und Festung Cosel*. 2. Aufl., Cosel 1888.
49. *Geschichte der Stadt Sohrau in Ober-Schlesien*, Sohrau 1888.
50. *Góra św. Anny*, „Monika. Tygodnik Poświęcony Chrześcijańskiemu Wychowaniu Dzieci“ 1888, nr 29–37.
51. *Pszów*, „Monika. Tygodnik Poświęcony Chrześcijańskiemu Wychowaniu Dzieci“ 1888, nr 40–41.

Rok 1889

52. *Die Cisterzienserpropstei Kasimir im Kreise Leobschütz*, „SPa“ 1889, Nr. 16–22.
53. *Die Cisterzienserpropstei Kasimir im Kreise Leobschütz*, Breslau 1889.

Rok 1890–1891

54. *Besiedelungen des nördlichen der Oppa gelegenen Landes. Nach Urkunden und amtlichen Aktenstücken*, Bd. 1–2, Leobschütz 1890–1891.

Rok 1894

55. *Die ehemalige Kloster-, jetzt Pfarrkirche in Himmelwitz*, „SPa“ 1894, Nr. 17–23.
56. *Die ehemalige Pfarrkirche zu Allen Heiligen (jetzt Begräbniskirche) in Himmelwitz*, „SPa“ 1894, Nr. 7–16.
57. *Die ehemalige Stiftsgüter der fürstlichen Abtei Himmelwitz nach der Säkularisation*, „SPa“ 1894, Nr. 4–5.

Rok 1895

58. *Das Bisthum Breslau*, Breslau 1895.
59. *Das Fürstliche Cisterzienserstift Himmelwitz*, Breslau 1895.
60. *Geschichte des Bisthums Breslau*, „Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur Bezirks“, Breslau 1895, s. III–XXXIII.
61. *Die lateinische Schule in Himmelwitz*, „SPa“ 1895, s. 14–16.

Rok 1896

62. *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats. Historisch-topographisch-statistische Beschreibung der zu demselben gehörigen Orte, Kirchen,*

Kapellen, Schulen u.s.w. Aus Urkunden und amtlichen Acten verfasst.
2. Aufl., Breslau 1896.

63. *Kollegiatstift zum hl. Bartholomäus in Ober-Glogau*, „ZVGS“ 1896, s. 165–190.

Rok 1903

64. *Das Prudniktal*, „Schlesische Zeitung“ 1903, Nr. 511.

Rok 1907

65. *Über das Marzellushaus in Ratibor*, „Oberschlesische Volkszeitung“ 1907.

Rok 1927

66. *Wie man früher Meister wurde. Aus den Innungsakten der Hufschmiede, Schlosser- und Messerschmiede in Ratibor vom 2 Juli 1575*, „Ratiborer Heimatbote“ 1927, s. 106.

Rok 1992

67. *Geschichte des edlen und freiherrlichen Geschlechts von Eichendorff*. [...] Hrsg u. erw. von F. Heiduk. 2. Aufl., Sigmaringen 1992.

Rok 1993

68. *Historia parafii Krzyżanowice napisana według ks. dra Augustyna Weltzla*. Wydanie dwujęzyczne polsko-niemieckie, pod red. L. Fulneczka, Krzyżanowice 1993 (wydanie części dotyczącej Krzyżanowic pochodzące z książki *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats* z roku 1896).

Rok 1994

69. *Jüdische Bewohner in Ratibor 1380 bis 1880*. W: *Ratibor Stadt und Land an der oberen Oder. Ein Heimatbuch*, Bd. 2. Red. A. M. Kosler u. a., Rheinbreitbach 1994.

Rok 1997

70. *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*. Przekł. Z. Krakowczyk i in., Żory 1997 (polskie tłumaczenie książki z roku 1888).

Dla pełnej informacji pragniemy bibliografię uzupełnić o dane odnośnie dokumentu, który znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Jest to rękopis ks. Augustyna Weltzla zawierający notatki o górnośląskich parafiach. Wiadomo, że ks. A. Weltzel opracowywał historie parafii do poszczególnych wydań schematyzmów (rocz-

ników) diecezji wrocławskiej. Dlatego też zapisywał sobie wszelkie ważne wydarzenia dotyczące tych parafii w specjalnym brulionie, który znajduje się we wrocławskim Archiwum Archidiecezjalnym (sygn. I. 9.). Ta oprawna księga formatu A4 liczy ok. 600 stron. Na grzbiecie widnieje napis: „Parochiae Silesiae superioris” („Parafie Górnego Śląska”) A. Weltzel I. 9., zaś na wewnętrznej wkładce: Ex hereditate Dr. Augustinus Weltzel, Parochie Tworkoviensis 1897 (Ze spuścizny dr. Augustyna Weltzla, parafia Tworków 1897).

54. Pałac w Turawie wg.
litografii z XIX w.

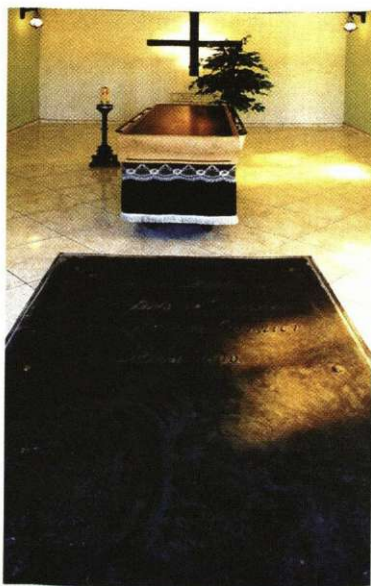
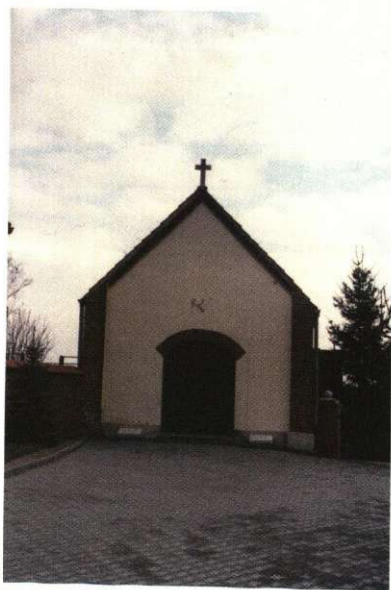
55. Kościół św. ap. Piotra
i Pawła w Zakrzowie
Turawskim

56. Kościół św. Mateusza
w Kobylne

57. Obecny kościół św. Michała
Archaniola w Kotorzu Wielkim

58-59. Grobowiec Anny Barbary Gaszyny z Garnierów w Kotorzu Wielki

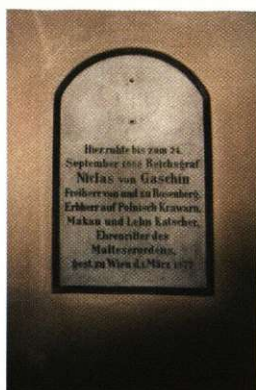
60. Obecny kościół św. Jana Chrzciciela w Makowie

61. Drewniany krzyż przy drodze Maków – Baborów, gdzie stały kiedyś trzy krzyże

62. Murowany krzyż przy drodze Racibórz – Krowiarki

63-66. W kościele w Makowie nad boczną pustą kaplicą grobową pozostały na ścianach jedynie epitafia pochowanych tam kiedyś Gaszynów

67. Dzisiejsze mauzoleum w parku przy pałacu w Krowiarkach

Bibliografia przedmiotowa

- B a t t e k Marek J., *Słownik nazewnictwa krajoznawczego polsko-niemiecki i niemiecko-polski. Śląsk, Ziemia Lubuska, Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury, Wrocław 1998.*
- B o n c z y k Norbert, ks., *Góra Chełmska. Wyd. 2. Oprac. W. Ogrodziński, Katowice 1938.*
- B o n c z y k Norbert, ks., *Góra Chełmska. Wyd. 3. Oprac. F. A. Marek, Opole 1985.*
- B o r e k Henryk, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988.*
- C h o r o ś Monika, *Słownik nazw miejscowych Dolnego*
J a r c z a k Łucja, *Śląska, Opole 1995.*
- C h o r o ś Monika, *Słownik nazw miejscowych Górnego*
J a r c z a k Łucja, *Śląska, Opole 1996.*
- S o c h a c k a Stanisława, *Historia miast Pyskowice i Toszek,*
C h r z ą s z c z Johannes, [ks.], *Pyskowice 1994.*
- D o ł a Kazimierz, ks., *Dzieje Kościoła na Śląsku, cz. 1: Średniowiecze, Opole 1996.*
- D u d e k Antoni, OFM, *Franciszkanie w Prudniku Lesie, Prudnik Las 2000.*
- Dziedzictwo duchowe i historyczne Góry Świętej Anny. Red. W. Musialik, Opole 1997.*
- G o l i t s c h e k Josef, *Schlesien – Land der Schlösser, Bd. 1–2, Mannheim 1978.*

- Górnośląskie zamki i pałace. Województwo śląskie.* Red. D. Emmerling, [Opole] 1999.
- G ó r s k i Konrad, *Zasady wydawania tekstów staropolskich.* Projekt. Wrocław 1955.
- G r e g o r Joseph, [ks.], *Augustin Weltzel und seine oberschlesischen Gesichtswerke, „Oberschlesische Heimat“* 1908, Bd. 4, s. 1–25.
- H a m p e l Krystian, ks., *Życie i działalność ks. Hermanna Schaffera proboszcza parafii Wniebowzięcia NMP w Raciborzu w latach 1867–1909,* Opole 2000.
- H a n i c h Andrzej, [ks.], *Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945–1999. Studium historyczno-pastoralne,* Opole 1999.
- H o s á k Ladislav, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku,* t. 1–2, Praha 1970–1980.
- Š r á m e k Rudolf, *Das Majorat Turawa,* Frankfurt a. Main 1991.
- K a ł a m a r z Barbara, *Polskie amatorskie badania historyczne na Górnym Śląsku w latach 1870–1939, „Kwartalnik Opolski“* 1979, s. 37–48.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce.* Red. T. Chrzanowski, t. 7: *Województwo opolskie,* z. 6, Warszawa 1963.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce.* Red. T. Chrzanowski, t. 7: *Województwo opolskie,* z. 13, Warszawa 1967.
- K i n c e l Ryszard, *Największy dziejopisarz Górnego Śląska, „Zeszyty Raciborskie Strzecha“* 1997, t. 6, s. 7–38.
- K n o s a ł a Józef, ks., *Parafia radzionkowska. Radzionków* 1990 (reprint książki wydanej w Katowicach w 1926 r.).
- Koligacje śląskie na tle historii rodziny Rudzińskich.* Oprac. W. Rudziński, Warszawa 1995.

- K o p i e c Jan, ks., *Historiografia diecezji wrocławskiej do roku 1821*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1982, t. 45, s. 203–396.
- K o r z e n i o w s k a Wiesława, *Ziemiaństwo na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, Opole 1997.
- K r e j č i Karel, *Praga, legenda i rzeczywistość*, Warszawa 1974.
- Książęta i księżne Górnego Śląska*. Red. A. Barciak, Katowice 1995.
- Lexikon für Theologie und Kirche*. Hrsg. M. Buchberger, Freiburg im Breisgau 1932.
- Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897*. Oprac. R. Kincel, Racibórz 1999.
- Listy ks. Augustyna Weltzla do prof. Josefa Zukala*. Oprac. R. Kincel, „Zeszyty Raciborskie Strzecha” 1997, t. 6, s. 93–104.
- L u t t e r e r Ivan, *Zemepisna jmena Československa*, Praha 1982.
- M a i n k a Gerard, ks., *Ks. Augustyn Weltzel (1817–1897) jako historyk Górnego Śląska*. Opole–Lublin 1988 (praca licencjacka, maszynopis KUL).
- M i k a Nobert, *Książdz Augustyn Weltzel jako historyk*, „Zeszyty Raciborskie Strzecha” 1997, t. 6, s. 45–56.
- M i z i a Stefan, *Historia Śląska – popularny zarys dziejów*, Wrocław 1997.
- N e w e r l a Paweł J., *Opowieści o dawnym Raciborzu*, Racibórz 1996.
- N o w a c k Alfons, *Lebensbilder schlesischer Priester*, Breslau 1928.
- O g r o d z i ń s k i Wincenty, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice 1965.
- O g r o d z i ń s k i Wincenty, *Z dziejów czytelnictwa polskiego na Górnym Śląsku*, „Silva Rerum” 1939, nr 7, s. 150–159.

- O s o b a Janina Halina, *Dzieje rodziny Heneczków w XIX wieku.* Wyd. 2, Tychy 1998.
- O s o b a Janina Halina, *Zarys dziejów drukarni Teodora Zalewskiego pracującej w Gliwicach w końcu XIX wieku,* Tychy 1999.
- P a t e r Józef, ks., *Z dziejów wrocławskiego Kościoła,* Wrocław 1997.
- P i e c z k a Krystian, OFM, *Góra św. Anny, Piechowice* 1995.
- P i x a Józef, *Historia pałacu w Żyrowej, „Zeszyty Edukacji Kulturalnej/Hefte für Kulturbildung”* 1998, nr 18/19, s. 31–49.
- P o l l o k Ewald Stefan, *Góra św. Anny. Śląska świętość,* Żyrowa 2000.
- P o l l o k Ewald Stefan, *Historia Żyrowej,* Żyrowa 1999.
- P o l l o k Ewald Stefan, *720 lat Żyrowej. 700 lat kościoła św. Mikołaja, Żyrowa [2000].*
- Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu.* Red. B. Lesisz, Warszawa–Lublin 1988.
- P r o f o u s Antonin, *Mistni jmena v Čechach, t. 1–2,* Praha 1954.
- P r u s Konstanty, *Spis miejscowości polskiego Śląska Górnego,* Bytom 1920.
- R a c z y ń s k a Krystyna, *„By czas nie zaćmił i niepamięć...”,* Opole 1997.
- R e s p o n d e k Józef, ks., *Polska Cerekiew. Dzieje parafii i życia religijnego,* Polska Cerekiew 1999.
- „Rocznik Diecezji Gliwickiej”* 1998. Red. B. Koj, ks., Opole 1998.
- „Rocznik Diecezji Opolskiej”* 1996. Red. J. Kopiec, bp, Opole 1996.
- R o g e r Juliusz, *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku,* Opole 1976.
- R y b a r Ctibor, *Przewodnik po Czechosłowacji,* Warszawa 1983.
- „Schematyzm Archidiecezji Katowickiej”* 1993. Red. R. Brom, Katowice 1993.

- S ę k o w s k i Roman, *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*, t.1: A–C, Katowice 2002.
- S i k o r s k i Marek, *Nysa. Skarby sztuki i osobliwości*, Opole 1999.
- S i t k o Marek, *Góry Opawskie – przewodnik*, Głucholazy 1998.
- Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku.* Red. M. Pater, Katowice 1996.
- Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.* Oprac. J. Jodłowska, Warszawa 1968.
- S w o l a n y Józef, ks., *Św. Michał w Kotorzu nad Turawą*, Kotorz Wielki 2000.
- S z a r a n i e c Lech, *Przewodnik Górny Śląsk*, Warszawa 1997.
- S z a r a n i e c Lech, *Zabytkowe ośrodki miejskie. Górny Śląsk. Małopolska*, Katowice 1992.
- S z t e i n k e Anzelm J., OFM, *Polscy Bracia Mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995*, Poznań 1999.
- Śląskie zamki i pałace. Opolszczyzna.* Red. D. Emmerling, [Opole] 1998.
- W a w o c z n y Grzegorz, *Rudy magiczne miejsce*, Racibórz 1999.
- W a w o c z n y Grzegorz, *Tajemnice Raciborza*, Racibórz 1998.
- W o l n i k Franciszek, ks., *Matka Boska Rudzka. Dzieje sanktuarium w Rudach Wielkich*, Opole 1995.

Indeks*

- Akwizgran 29
Aleksandria 24
Anglicy 39
Anna, św. 41–44, 47, 55–56, 60,
63–64, 69
Annaberg-Buchholz 43
Annasz 54
Asyż 20
August II, król polski 60
August III, król polski 69
Austria 22, 62, 71
- B**allestrem, hr. 29
Baltzer Oswald 11
Baro Franciszek Ignacy z Welczek 46
Baro Jan 42
Baro Jerzy z Welczek 52
Baro Oexle de Fideberg Adam
Antoni 64
Bawaria 22
Bees Jan z Wierzchlasu 38
Belloni, ks. 22
Benedykt XIII, papież 58
- Benedykt XIV, papież 64
Berlin 23
Bertram Adolf, kard. 67
Betlejem 22
Biała Góra 38
Biblioteka Jagiellońska 21
Biblioteka Narodowa 8, 20, 30–33
Biblioteka Śląska 20–21, 29–34
Bielaczek Ludwik 10
Bieńkowice 17
Bierdzany 68
Biskup Ludwik, ks. 53
Biskupice 39
Blankowski Jan 67
Bobrownik patrz Bobrovniki
Bobrovniki 50
Bodzanowice 50, 52
Boguszowice 57
Bolesław I, książę opolski 44
Bonczyk Norbert, ks. 46, 51, 61,
69–71
Bonn 19, 23
Borek, rodzina 13

* Indeks obejmuje osoby, nazwy geograficzne i wybrane hasła przedmiotowe.
Nie uwzględnia autorów i prac ujętych w bibliografiach.

- Brandenburgia 12
 Bruntál 57
 Bucher Maria Amalia 70
 Bujaków 23
 Bytom 31
- Carogród patrz Stambuł
 Častalovice 50
 Česká Lípa 50
 Cedron 54
 Choroś Monika 9
 Chorzów 8
 Chrost (obecnie Chrósty) 53
 Ciasna 52
 Cieszyn 25
 Ciężkowice (Cięskowice) 53
 Chrząszcz Johannes, ks. 17–18
 Collegium Germanicum 24
 Collegium Seraphicum 25
 Colonia Sancta Barbara 27
 Colonna Filip, hr. 63
 Colonna Katarzyna Benigna
 z Gaszynów 51
 Cystersi, Zakon Cystersów, Ordo
 Cisterciensis (OCist) 44, 62
 Czarna Elstera 43
 Czarnolas 52
 Czastalovice patrz Častalovice
 Czechy 37, 50–51, 55, 57, 62
 Częstochowa (Częstochów)
 26–27, 48, 60
- Darkovice 50
 Darkowiczki patrz Darkovice
 Dąbrowa 11
- Dąbrówka 55
 Demme, prof. 11
 Devičky 39
 Dingelstedt 24
 Doboszowice 44
 Dobrodzień 13, 51
 Dola Kazimierz, ks. 45
 Dolnośląskie, województwo 39, 44
 Dombrowka Jan 67
 Dombrówka 61
 Dominikanie, Zakon Braci
 Kaznodziejów, Ordo
 Praedicatorum (OP) 38,
 44–45, 49–52, 57, 60, 62
 Dominikanki, Mniszki Zakonu
 Kaznodziejskiego, Ordo
 Praedicatorum (OP) 14, 29,
 37, 65
 Donnersmarck Hugon Henkel 71
 Donnersmarck Wanda Malwina
 z Gaszynów 71
 Dapińska Czesława 20
 Drobny Emil, ks. 10, 23–24
 Dudek Antoni Kazimierz, OFM 24
 Dworzysko 24
 Dzielawy 53
 Dzielów patrz Dzielawy
 Dzierzanowska Zuzanna 50
 Dzierzanowski Adam 50
 Dzierżoniów 39
- Egipt 23, 24
 Ehrenkron, ród 37
 Eichendorff, ród 14
 Elbing Wilhelm Ludwik, ks. 58

- Elektrownia „Opole“ 9
 Elwenich, dr 11
 Emmerling Danuta 67
 Erenberg 37
 Estreicher 21
 Eufemia, księżna raciborska
 (Ofka) 14, 29, 65
 Europa 22

 Falkowice 25
 Feldhauss Fryderyk 28
 Ferbergstein (Ferbersteyn)
 Dittrich 42–43
 Ferdynand II Habsburg, cesarz
 38–39, 41
 Fiecek Alojzy, ks. 27
 Förster Heinrich, bp 19, 23–24
 Franciszkanie, Zakon Braci
 Mniejszych, Ordo Fratrum
 Minorum (OFM) 9, 19–20,
 22, 24–25, 41, 43–48, 51,
 60, 62, 64, 66, 69–70
 Francja 43
 Frankenberg Leopold, hr. 55
 Freiburg im Breisgau 19
 Fryderyk II Hohenzollern,
 król pruski 60
 Fryderyk V, król czeski 38
 Frydlant 51
 Frysztat patrz Karvina

 Galia 42
 Gallas Filip Józef 51
 Gallas Franciszek Ferdynand, hr. 51
 Ganczarski Max, ks. 25

 Garnier Andrzej von 68
 Garnier Piotr 66
 Gaschin Juliana Polixena patrz
 Gaszyna Juliana Polyxena
 Gaschin Melchior Boromäus 38
 Gaschin Rudolf patrz Gaszyna
 Jan Rudolf
 Gaschin Wolfgang Rudolphine
 z Saurów 38
 Gaszyn 6, 14, 29, 35, 37, 45
 Gaszyna Adam Jerzy Franciszek
 38, 51–57
 Gaszyna Amand 68
 Gaszyna Amand Leopold
 Erdmann Edward 70–71
 Gaszyna Anna Barbara
 z Garnierów 66–68
 Gaszyna Anna Ludmiła 51
 Gaszyna Anna Maria
 z Oppersdorfów 38, 50
 Gaszyna Antoni Leopold Kajetan 70
 Gaszyna Antoni (Mocny) 56, 61,
 63–66
 Gaszyna Antonia 59
 Gaszyna Antonina z Renardów 69
 Gaszyna Benigna z Haugwiców 39
 Gaszyna Charlotta z Reiswiczów 68
 Gaszyna Ernestyna
 ze Strachwiców 70
 Gaszyna Eufemia Polyxena 39
 Gaszyna Ferdynand 37, 70–71
 Gaszyna Ferdynand Otto 56, 59
 Gaszyna Ferdynand,
 syn Karola Ludwika 61
 Gaszyna Franciszek Adam 66–68

- Gaszyna Franciszek Antoni 53,
 66, 69–70
 Gaszyna Franciszek Karol 38, 58
 Gaszyna Izabella z Lobkowiców
 38, 59
 Gaszyna Jan 38
 Gaszyna Jan Jerzy 38, 49–51
 Gaszyna Jan Józef 58
 Gaszyna Jan Rudolf 38, 55, 57
 Gaszyna Joachim Ludwik 39
 Gaszyna Joanna Emerentia 51
 Gaszyna Józefa z Udrickich 65–66
 Gaszyna Juliana Polyxena 38, 57
 Gaszyna Karol Ludwik 59–60
 Gaszyna Katarzyna Anna 38, 51
 Gaszyna Leopold 66, 70
 Gaszyna Małgorzata
 z domu Skala 38–39
 Gaszyna Melchior 38–39
 Gaszyna Melchior Ferdynand 38,
 40, 45, 49, 54
 Gaszyna Mikołaj 37–38, 71
 Gaszyna Mikołaj Karol 39
 Gaszyna Rudolf 61
 Gaszynowie, ród 8–9, 37–40,
 48–49, 53, 56, 61, 65–66,
 68, 70
 Gierich Paweł (Roch), ks. 24–25
 Gleich Hermann, bp 16, 23
 Gliszczyński von 29
 Gliwice 9, 17, 26–29, 31–34, 45,
 60, 64
 Głogówek 14, 19, 41, 47
 Gogolin 40
 Golgota 54, 64
 Gondek, ks. 21–22
 Gotartowice patrz Rybnik
 Góra Chełmska
 patrz Góra Świętej Anny
 Góra św. Jerzego
 patrz Góra Świętej Anny
 Góra Świętej Anny 7–9, 19–20,
 22–24, 41–44, 46–47,
 51–52, 54–56, 58–59,
 61–62, 66, 68–71
 Górny Śląsk 5–6, 10–12, 14,
 18–21, 29, 35, 37, 42–43,
 56, 60, 71
 Górski Konrad 8
 Gregor Józef, ks. 10–11, 17–18
 Grodków 26, 32, 46
 Groebl Grzegorz 21
 Groman Karol, ks. 10
 Grób Święty 19, 22
 Grzędzin 53, 55
 Guttenstein Franciszek Karol, hr. 58
 Guttenstein Maria Teresa von 58, 60

Haindorf patrz Hejnice
 Hanich Andrzej, ks. 41, 43, 47,
 54, 62–63
 Harrach, hr. 19
 Harryveld 25
 Hayndorf patrz Hejnice
 Haviřov 59
 Heer Józef 27
 Hejnice 51
 Heide F., ks. 12, 23
 Heneczek Franciszek 26
 Heneczek Marianna z Krausów 26

- Heneczek Paulina 27
 Heneczek Teodor Wojciech 26–28
 Hercogswaldau
 patrz Doboszowice
 Herenka Józef Franciszek
 (Józef I) 52
 Herod 54, 64
 Hlučín 49–51, 55, 57–59
 Holandia 25
 Hoszczalkowice
 patrz Hoštalkovice
 Hoštalkovice 50
 Hoyerswerda 43
 Hulczyn patrz Hlučín

 Imielnica patrz Jemielnica
 Ingenheim Eugenia de, hr. 26
 Instytut Śląski w Opolu 9
 Iwanicki Konstanty, ks. 46–47
 Izerskie Góry 51

 Jagło Józef, ks. 45
 Jan Dobry, książę opolski 67
 Jan Karol z Vrbna, hr. 57
 Jan Kazimierz, król polski 41, 43, 47
 Jan Teodor z Szubert, bar. 59
 Jan z Gaszyna 38
 Janský Vrch 62
 Januszkowice 44
 Jarocińscy, ród 37
 Jarocki Daniel, bar. 51
 Jaroszyn 51
 Jasna Góra 27
 Jawornik 62
 Jelcz 5, 11

 Jełowa 68
 Jemielnica 13, 44, 62
 Jerozolima (Jeruzalem) 22,
 24, 29, 39, 54, 63–64
 Jerzy, książę saksoński 42
 Jerzy Brodaty, książę 43
 Jasiona (Jasiona) 40, 54–55, 67
 Jezuici z Libanu 22
 Jezuici, Towarzystwo Jezusowe,
 Societas Jesu (SJ) 56, 59
 Jezus Chrystus 19
 Joannici, Zakon Braci Szpitalnych
 św. Jana Jerozolimskiego,
 Fratres Hospitalis Sancti
 Joannis Hierosolymitani 39
 Jozafata, dolina 54
 Juliusz II, papież 42
 Jungnitz Josef, dr 18

 Kacuckiewicz Antoni, OFM 69
 Kaduck Emilia 27
 Kaduck Franciszek 27
 Kahl Carl, ks. 67
 Kajfasz 54, 64
 Kalczyńska Maria 20
 Kalinowice 69
 Kalowrat von 58
 Kamieniec Żąbkowicki 44
 Karłowice patrz Wrocław
 Karmelici z Góry Karmel, Ordo
 Carmelitarum (OCarm) 22
 Karmunków patrz Nowe
 Karmonki
 Karol Ferdynand, bp 41
 Karvina 55, 57, 59, 61

- „Katolik” 8, 14, 28–29
 Katowice 18–21, 23, 25, 29–30, 46
 Kazimierz k. Głubczyc 13
 Kędzierzyn-Koźle 13, 15, 19, 57, 62
 Kietrz 37, 49, 51, 57, 59, 70–71
 Kietrze patrz Kietrz
 Kincel Ryszard 9–10, 14, 18
 Klaczk patrz Kłodzko
 Kleinwächter Atanazy, OFM 20
 Klema Magdalena 37
 Klema Mikołaj 37
 Klemens XI, papież 55
 Klemens XIII, papież 63
 Klio (Clio) 15
 Klucz 43
 Kluczbork 54
 Kłodzko 39
 Kłokocin patrz Rybnik
 Knosła Józef, ks. 25
 Kobylno 68
 Kochanec 70
 Kochcice 42
 Kochticka Anna Maria (Nochtitzka) z Maltitzów (Maltic) 42–43
 Kochticki Mikołaj (Nochtitzki) 42–44
 Kochtitzki von Kochtitz, ród 42, 67
 Kokorz von Kamenz Katarzyna 67
 Kolegium Historyczne 11
 Kolonia 19–20, 22, 24
 Konrad, bp 37
 Konstantynopol patrz Stambuł
 Konwersatorium im. Josepha von Eichendorffa 6
 Kopiec Jan, bp 7, 9, 18
 Korpak Sebastian 25
 Korpak Szymon, ks. 25–26, 29–30, 32–34
 Korpak Zuzanna z Matejczyków 26
 Korzeniowska Petronela 69
 Korzeniowska Wiesława 56
 Kostelec nad Orlicí 50
 Kotórz Wielki 9, 67–68
 Koźle patrz Kędzierzyn-Koźle
 Krahł Jan, ks. 16
 Kraków 46
 Krapkowice 55
 Kratowola 37
 Krempa (Krępna) 40
 Kremski Teodor, ks. 22–23, 30–31
 Krotfeld patrz Kratowola
 Krowi Dół 69
 Krowiarki 9, 70–71
 Królewska Huta patrz Chorzów
 Krzyżacy, Zakon Niemiecki NMP, Fratres Ordinis Teutonici Sanctae Mariae in Jerusalem (OTeut) 43
 Krzyżanowice 18
 Kutzen E., dr 11
 Langowa 37
 Langenau patrz Langowa
 Laniec patrz Łaniec
 Larischowie, ród 58
 Laskotowie, rodzina 13

- Latussek Daniel, bp 11
 Lesisz Barbara 20
 Leszczyc-Sumińska Franciszka 71
 Leśnica 41–42, 44, 46, 55
 Leźnica patrz Leśnica
 Lhotka 50
 Lichnowska Eufemia Polyxena 40
 Lichnowski Adam 40
 Lichnowski Franciszek Wojciech 40
 Liga Katolicka 38
 Ligocka Kuźnia 57
 Ligota Dolna 57
 Ligota Górna 57
 Ligota Mała 53
 Ligota Turawska 67–68
 Lipiny 26
 Lipowicz Mirosław, CSSR 42
 Lowosów patrz Łowoszków
 Löwenckron Antoni Marcin von 67
 Löwenckron Marcin Scholz von 67
 Lublin 11, 20
 Lubliniec 42, 66–67
 Lubowice patrz Łubowice
 Ludgierzowice patrz Ludgeřovice
 Ludgeřovice 50
 Luter Marcin 42
 Lutowiska 27
 Lwów 28, 46, 52
 Lyon 42–43
 Łambinowice 24
 Łaniec 53
 Łąka Prudnicka 58
 Łowoszków 49
 Łubowice 40
 Magierowo 52
 Mainka Gerard, ks. 11, 13, 16, 18
 Majdelberg patrz Devičky
 Majorat patrz ordynacja
 Maków 9, 70–71
 Maksymilian, cesarz 42–43
 Malta 39
 Maltańczycy patrz Joannici
 Maltitz Anna Maria 43
 Maltitz Zygmunt de 42–43
 Mała Panew 67
 Marciniak Kazimierz O. 20
 Marek Franciszek A. 46
 Maria Ludwika, z rodziny
 Gonzagów de Nevers,
 królowa Polski, żona Jana
 Kazimierza 41
 Markus, bp 37
 Matuschka Eberhard von 64
 Miarka Karol 69
 Michałowski Norbert 46
 Mikołaj z Gaszyna patrz Gaszyna
 Mikołaj
 Mikołów 27
 Mikulov 39
 Miłoszyce 5, 11
 Mizia S. 41
 Mnemozyne 15
 „Monika” 14
 Morawy 39, 62, 68
 Moria 54
 Movers 11
 Mücke, ks. 25
 Müller E., ks. 12
 Musialik Wanda 20

- Nadrenia 25
 Nanker, bp 37
 Napoleon Bonaparte,
 cesarz Francuzów 69
 Nazaretanki, siostry 22
 Neander Karol Franciszek, bp 52
 Nerlich Leopold, ks. 24
 Netrebka 27
 Neuburg Franciszek Ludwik, bp
 54
 Neuman Jerzy Henryk, ks. 64
 Niemcy 8, 14, 20, 23, 29, 43, 62
 Niemieckie Piekary
 patrz Piekary Śląskie
 Niewiesz 57
 Nowack Alfons, ks. 18, 22, 24
 Nowacki Tomasz 27
 Nowe Karmonki 50
 Nowosielce Kozickie 27
 Nysa 19, 24, 42, 46, 70
 „Oberschlesische Heimat” 11
 Odra, rzeka 18
 Oesterreich Jan Melchior 59
 Ogrodziński Wincenty 19–21,
 24–27, 29, 46, 51, 61, 68–71
 Ojcowie Reformaci patrz
 Franciszkanie
 Oldrzychów patrz Oldřišov
 Oldřišov 55, 57
 Olesno 11, 28, 38, 40, 52, 54, 67
 Oleszka 40
 Oleśka patrz Oleszka
 Oliwna Góra 54
 Olszewski Daniel, ks. 20
 Olszowa 70
 Olawa 5, 11
 Ołomuniec 37
 Opawa, rzeka 49
 Opawa 8, 49, 55, 57, 69
 Operetus 42
 Opole 6–7, 11, 20, 23, 40–42,
 44–45, 52, 54, 56, 62, 67
 Opolska rejencja 13
 „Opolski Gość Niedzielny” 42
 Opolski Oddział „Civitas
 Christiana” 6
 Opolskie, województwo 37,
 40–42, 44, 48–50, 52–53, 58
 Oppersdorf patrz Wierzbięcice
 Oppersdorf Fryderyk, hr. 40
 Oppersdorf Otton, bar. 50
 Oppersdorf, ród 8, 14, 61
 Ordynacja 48, 51, 58–61, 66–67,
 69
 Orzechów
 patrz Orzechów Wielki
 Orzechów Wielki 39
 Osoba Janina Halina 26, 28
 Ostrawa 8, 50, 55, 57
 Ostróg (Ostrog) 13
 Ostróżnica 58
 Otmuchów 19
 Padwa 20
 Palestyna 23–24
 Pater Józef, ks. 61, 63
 Pater Mieczysław 18–19
 Pawłowiczki 53, 58
 Penitencjaria Apostolska 63

- Perzich Szymon, ks. 10
 Petersheide patrz Czarnolas
 Petřkovice 50
 Piechowice 42
 Pieczka Krystian, OFM 42, 46, 55
 Piekary Śląskie 19, 24, 26–28, 31
 Pietrowice Wielkie 70–71
 Pietrzykowice patrz Petřkovice
 Pilat 22, 54, 63–64
 Pius IX, papież 22
 Pius VI, papież 63
 Pixa Józef 7, 9–10, 19, 40
 Pogrzebień 13
 Polska 27, 37, 39, 41, 45–46, 60, 62
 Polska Cerekiew 40, 49, 53–55,
 58–59, 61, 64–65, 70
 Polska Cerkiew
 patrz Polska Cerekiew
 Polski Krawarz patrz Krowiarki
 Pomorze 12
 Poniszowice 57
 Poremba patrz Poręba
 Poręba 23, 40
 Pospel Andrzej Emanuel 52
 Potthast Augustin 18
 Praga 38
 Praschma, ród 14
 Prasek Vincenc 14, 18
 Procisne 27
 Prudnik 13
 Prudnik Las 24
 Prusy 69
 Przemysław, książę 65
 Przywecka-Samecka Maria 21
 Przywory Opolskie 58
 Pyskowice 26–27, 67, 70
 Racibórz 9–10, 13–14, 16–18, 23,
 37–38, 40, 45, 47, 49, 60,
 62, 65–66, 70
 Raczyńscy, ród 37
 Raczyńska Krystyna 56
 Radzionków 25–26, 33–34
 Radziwiłłowie, ród 69
 Raków 70
 Ratisbonne Marya Alfons, ks. 22, 30
 Redemptoryści, Zgromadzenie
 Najświętszego Odkupiciela,
 Congregatio Sanctissimi
 Redemptoris (CSSR) 45
 Reformaci ojcowie
 patrz Franciszkanie
 Reichenbach patrz Dzierżoniów
 Reichwald 68
 Reisewitz patrz Rysiówice
 Reiszewitz, rodzina 13
 Renard Alojza z Gaszynów 68
 Renard Andrzej, hr. 69
 Renard Maria Anna von Sobeck
 und Komitz 69
 Respondek Józef, ks. 53–54, 58,
 64–66, 68
 Ritter 11
 Rochus 70
 Rosenberg 28
 Rössel Seweryn, OFM 62
 Rostock Sebastian, bp 46
 Rostropowicz Joanna 16
 Rotkirch-Panthen Antoni
 Ferdynand, bp 63–64

- Rowice patrz Żory
 Rowień patrz Żory
 Rozkochów 19
 Rozmierz 60
 Rozwadza 40
 Rożyc Ludwik, ks. 46
 Rudawy Górne 43
 Rudy Wielkie 44, 52
 Rudziniec 57
 Rudziński Władysław 69
 Rybna patrz Tarnowskie Góry
 Rybnik 23–24, 57
 Rychłowski Franciszek, OFM 46, 52
 Rychvald 55, 57, 59, 69–70
 Rychwałd patrz. Rychvald
 Rysowice 26, 32–33
 Rzym 20, 24, 39, 55, 59, 63

 Saksonia 25, 43, 51
 Samecka Maria
 patrz Przywecka-Samecka
 Maria
 Sauerma, ród 14
 Saurma, ród 13–14
 Saurma-Jeltsch, hr. 11–12
 Schaffer Hermann, ks. 15–16
 Schaffgotsch Filip Gotard, bp
 60–63
 Schasslowitz patrz Častalovice
 Schirding von 17
 Schmidt Wiktor, ks. 23
 Schneider Edward (Władysław)
 OFM 19–20, 24
 Schneider Franciszek 19
 Schneider Franciszka 19

 Scholz von Löwenckron Marcin
 patrz Löwenckron Marcin
 Scholz von
 Schorlem-Alst, bar. 29
 Seherr-Thoss, ród 53
 Sicz Gerhard 44
 Siemianowice 71
 Signo Domenico 54
 „Silva Rerum” 19–20
 Siostry Boromeuszek,
 Zgromadzenie Sióstr
 Miłosierdzia św. Karola
 Boromeusza, Congregatio
 Sororum Misericordiae
 Sancti Caroli Borromaei
 (SCB) 25
 Siostry Dobrego Pasterza 22
 Siostry Syjońskie 22
 Skodonius (Scodonius) Andrzej
 Florian, ks. 44–45
 Skoroszyce 52
 Skrzydłowscy, ród 37
 Slimański Jakób Franciszek, ks. 52
 Sluřovice 57
 Sluzowice patrz Sluřovice
 Sławięcice 57
 Sobeck und Komitz Maria Anna 69
 Sobór Watykański I 25
 Sobótka 12, 41
 Spira, ks. 17
 Stambuł 43
 Stara Wieś patrz Racibórz
 Stasz Zygmunt 56
 Stenzel G. 11
 Strachwitz Jan Maurycy, ks. 63

- Straffinger 42–43
 Stregovia patrz Strzegom
 Strygów patrz Strzegom
 Strzała Krystek 41
 Strzała Krzysztof 41
 Strzała Mikołaj 41–42
 Strzebnów 40
 Strzegom 39
 Strzelce Opolskie 17, 25, 57, 60, 63
 Strzybnica patrz Tarnowskie Góry
 Sudół (Sudol) 37–38
 Sumińska Franciszka patrz
 Leszczyc-Sumińska
 Franciszka
 Szczecin 12
 Szendera Henryk 9
 Szląsk patrz Śląsk
 Szpital św. Juliusza 23
 Szramek Emil, ks. błog. 10
 Szubert patrz Haviřov
 Szwedzi 45–46
 Szymiszów 60
 Szymonski Emanuel, bp 68–69
 Szywałd patrz Świercze
 Śląsk 6, 8, 14, 19, 24–25, 39, 41,
 44–45, 51, 65, 67
 Śląskie, województwo 40, 42, 57,
 71
 Śniegoń Franciszek, ks. 25
 Świercze 54
 Šumberk patrz Haviřov
 Tacyt 5, 10–12, 18
 Tarnowskie Góry 23, 26
 Tentschert Adam 67
 Tłustomosty 70
 Topareł Piotr Robert, hr. 60
 Toszek 67, 70
 Towarzystwo Bożego Grobu
 (niem. Vereins von Heilige
 Grabe) 6, 8, 19–30
 Towarzystwo Czeladników
 Racibórz 17
 Towarzystwo Historyczne
 Pomorskie 12
 Towarzystwo Palestyńskie
 Katolików w Niemczech 29
 Towarzystwo Polskich
 Górnoślązaków 26
 Towarzystwo (Bractwo) św.
 Anioła Stróża 51, 57, 59
 Turawa 67–69
 Turcja 43
 Turzo Jan, bp 42
 Tworcowscy, rodzina 13
 Tworów 5, 10–12, 16
 Tyburcy, ks. 21–22
 Tychy 26
 Tyłly J., hr. 38
 Udricki Brygida 66
 Udricki Jan 66
 Uherski Brod 39
 Ujazd 42–44
 Ukraina 69
 Uniwersytet Wrocławski 11, 15
 Ustrzyki Dolne 27
 Viebahn Georg von 13
 Villa, klasztor 42–43

- Vogt K., ks. 12
 Vrbno 57
- Wacław z Twardawy** 48
 Walce 49
 Waldsteyn Maria Józefa, hr. 60
 Warszawa 8, 20, 30, 49, 52, 69
 Wawrzyniec, bp 43
 Waxmański Wacław, OFM 63
 Weltzel Anna 17
 Weltzel Augustyn, ks. 5–6, 8–18, 29, 35, 38, 56, 70
 Weltzel Karol 11
 Weltzel Zuzanna Maria Anna z domu Adam 11
 Welz 11
 Werbiści, Zgromadzenie Słowa Bożego, Societatis Verbi Domini (SVD) 60
 Werner Anna patrz Zalewska Anna Maria z Wernerów
 Werner Paulina z Masztalskich patrz Heneczek Paulina
 Werner Teodor Benedykt 28
 Westfalia 25
 Wichrów 50
 Wiecowie, rodzina 13
 Wiedeń 23, 59, 67, 70–71
 Wieluń 37
 Wierzbicice 42
 Wierzchlas 37–38
 Wilhelm II, król pruski i cesarz niemiecki 24, 50
 Witosławice patrz Witosławice
 Witosławice 53
- Władysław IV, król polski 41
 Włochy 16, 23, 54
 Włodarski Adrian, ks. 27
 Wojciechów 38, 40
 Wojerecy patrz Hoyerswerda
 Wolnik Franciszek, ks. 52
 Wołyń 69
 Woźniki 40, 67
 Wrbno patrz Vrbno
 Wrocław 8–9, 11–12, 16–17, 19, 23–26, 41, 46, 55, 58–61, 63, 66, 68, 71
 Wronin 55, 59
 Wujek Jakub, ks. 48, 72
 Wyleżał Teofil, OFM 20
 Wyskottowie, rodzina 13
 Wysoka 50, 56–58, 61, 69
 Wyspa Tumska patrz Wrocław
- Zakonnice św. Józefa, siostry św. Józefa księdza Jeana Pierre’a Medaille’a (SJ)** 22
 Zakrzów Turawski (Elgut-Turawa) 67–68
 Zakrzów, gm. Polska Cerekiew 49, 53, 58, 61, 70
 Zakrzów, par. Jasiona 55
 Zalewska Anna Maria z Wernerów 28–29
 Zalewski Karol 28
 Zalewski Teodor 26–29, 31–34
 Zdieszowice (Dzieszowice) 44, 48, 70
 „Zeszyty Edukacji Kulturalnej/Hefte für Kulturbildung” 40

- „Zeszyty Raciborskie Strzecha”
10, 18
- Zeus 15
- Zgromadzenie św. Bonifacego 17
- Ziemia Święta 19–22, 24, 29–30
- Zimna Wódka 43
- Zmeskał Jerzy 60
- Zukał Josef 14
- Zygmunt III Waza, król polski 41
- Żory 13, 18, 57
- Żydzi 22, 54
- Żyrowa 40, 46–47, 53–54, 59, 61,
69, 71
- Żyrowscy, ród 40
- Żyrowski Stefan 56

Spis ilustracji

1. O. Edward (Władysław) Schneider
2. Ks. dr Teodor Kremski
3. Ks. dr Paweł (Roch) Gierich
4. Ks. Szymon Korpak
5. Istniejący do dzisiaj szpital św. Juliusza w Rybniku
6. Nieistniejący już grób ks. dr. Teodora Kremskiego
7. Pozostałości po starym cmentarzu (na wzgórzu) w Rybniku przy dzisiejszej ul. Gliwickiej
8. Istniejący do dzisiaj grób ks. Pawła Giericha na cmentarzu franciszkańskim we Wrocławiu
9. Dzisiejszy budynek przy pl. Kościelnym 4 w Gliwicach, gdzie mieściła się pierwsza drukarnia Teodora Zalewskiego
10. Współczesny stan budynku przy ul. Dolne Wały 13 w Gliwicach, gdzie mieściła się kolejna siedziba drukarni Teodora Zalewskiego
11. Zapis w księdze zgonów parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach o śmierci żony Teodora Zalewskiego Anny Marii Zalewskiej z Wernerów
12. Ks. dr Augustyn Weltzel
13. Dzisiejszy kościół w Tworkowie
14. Grób ks. dr. Augustyna Weltzla
15. Pierwsza strona pierwszego wydania pracy ks. Augustyna Weltzla o rodzie Gaszynów zamieszczony w czasopiśmie „Towarzystwo Bożego Grobu”
16. Dzisiejsze epitafium w kaplicy Gaszynów w kościele św. Jakuba w Raciborzu
17. Herb bożogrobców

18. Herb joannitów
19. Stara rycina zamku w Żyrowej
20. Pałac w Żyrowej w roku 1986 przed renowacją
21. Widok pałacu w Żyrowej po renowacji przeprowadzonej przez ZRiMUE Remak w Opolu
22. Portret Melchiora Ferdynanda Gaszyny – fundatora annogórskiego klasztoru
23. Portret Jerzego Adama Franciszka Gaszyny – budowniczego kalwarii annogórskiej
- 24–25. Portrety Antoniego Gaszyny zwanego „Mocnym” – odnowiciela kalwarii na Górze Świętej Anny
26. Płyta nagrobna ks. Andrzeja Floriana Skodoniusa w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Raciborzu
27. Grobowiec ks. Andrzeja Floriana Skodoniusa w kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP w Raciborzu
28. Kaplica Gaszynów w kościele św. Jakuba w Raciborzu
29. Odrestaurowane sklepienie w kaplicy Gaszynów w kościele św. Jakuba w Raciborzu przedstawiające herb Gaszynów
30. Pałac Gwiazdy – muzeum bitwy pod Białą Górą
31. Gospoda na Białej Górze – miejscu pamiętnej bitwy z 1620 r.
32. Na szczycie Białej Góry wznosi się dzisiaj Sanktuarium Matki Bożkiej Zwycięskiej
33. Ruiny pałacu w Polskiej Cerekwi
34. Figura św. Jana Nepomucena w Polskiej Cerekwi
35. Figury św. Floriana i św. Barbary u bramy wejściowej na plac kościelny w Polskiej Cerekwi
36. Dzisiejszy stan pałacu w Zakrzowie
37. Melchior Ferdynand Gaszyna †1665
38. Karol Ludwik Gaszyna †1754
39. Jan Józef Gaszyna †1738
40. Franciszek Antoni Gaszyna †1827
41. Wanda Malwina von Donnersmarck
42. Napis na odwrocie portretu Wandy Malwiny z Gaszynów
43. Anna Barbara Gaszyna z Garnierów
44. Statua NMP na rynku w Raciborzu

- 45–48. Pałac w Krowiarkach
49. Herb Gaszynów na ścianie bocznej kaplicy kościoła parafialnego w Polskiej Cerekwi
50. Kościół pofranciszkański w dzisiejszym Koźlu
51. Kościół św. Krzyża na Górze Świętej Anny, gdzie znajdują się groby Gaszynów
52. Kaplica św. Magdaleny na Górze Świętej Anny
53. Herb i napis nad wejściem do kaplicy św. Magdaleny
54. Pałac w Turawie wg litografii z XIX w.
55. Kościół św. ap. Piotra i Pawła w Zakrzowie Turawskim
56. Kościół św. Mateusza w Kobylnie
57. Obecny kościół św. Michała Archanioła w Kotorzu Wielkim
- 58–59. Grobowiec Anny Barbary Gaszyny z Garnierów w Kotorzu Wielkim
60. Obecny kościół św. Jana Chrzciciela w Makowie
61. Drewniany krzyż przy drodze Maków–Baborów, gdzie stały kiedyś trzy krzyże
62. Murowany krzyż przy drodze Racibórz–Krowiarki
- 63–66. W kościele w Makowie nad boczną pustą kaplicą grobową pozostały na ścianach jedynie epitafia pochowanych tam Gaszynów
67. Dzisiejsze mauzoleum w parku przy pałacu w Krowiarkach

Spis treści

Słowo wstępne	5
Przedmowa	8
Józef Pixa – Ksiądz Augustyn Bogisław Weltzel (1817–1897) – śląski Tacyt	10
Józef Pixa – Towarzystwo Bożego Grobu na Śląsku w XIX w.	19
Ksiądz Augustyn Weltzel – Pomniki pobożności po ślachtetnej rodzinie hrabiów z Gaszyna w Górnym Szląsku	35
Tablica genealogiczna rodu Gaszynów	40
Bibliografia górnośląska ks. Augustyna Weltzla	73
Bibliografia przedmiotowa	81
Indeks	87
Spis ilustracji	101

ISBN 83-906929-3-7